

MAGYAR
KÖNYVSZEMLE.

A MAGYAR NEMZ. MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZ. KÖNYVTÁRÁNAK

KÖZLÖNYE.

A NM. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

KOLLÁNYI FERENCZ.

ÚJ FOLYAM XIII. KÖTET.

1905-IKI ÉVFOLYAM.

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZ. KÖNYVTÁRA

1905.

Budapest, az Athenaeum r. t. könyvnyomdája.

Olvasóterem

XIII. KÖTET, I. FÜZET. ÚJ FOLYAM. 1905. JANUÁR—MÁRCZIUS.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE.

A MAGYAR NEMZ. MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZ. KÖNYVTÁRÁNAK
KÖZLÖNYE.

A NM. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

KOLLÁNYI FERENCZ.

1905. ÉVI FOLYAM.

— I. FÜZET. —

BUDAPEST

KIADJA A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM SZÉCHÉNYI ORSZ. KÖNYVTÁRA.

1905.

TARTALOM.

	Lap
Dr. Veress Endre. Báthori András b. püspök könyvtára. (Négy hasonmással a szövegben.)	1
Takáts Sándor. Előmunkálatok a »Tripartitum« uj kiadására 1603-ban.	27
Vidéki könyvtáraink 1903-ban.	32
Tárca. Évnegyedes jelentés a Magyar Nemz. Muzeumi könyvtárának állapotáról az 1904. év utolsó negyedében	52
Szakirodalom. Magyar Minerva. III. évf. Ism. — <i>sp.</i> — Monographien des Kunstgewerbes. Bd. X. Ism. <i>Dr. Gulyás Pál.</i> — Szinnyei József, Magyar írók élete és Munkái VIII. köt. 6—9. füz. IX. és X. köt. 1—8 füz. Ism. [<i>g</i>]. — Székely Dávid, Magyar Könyvészet. Ism. — <i>ly.</i> — Dézsi Lajos, Balassa és Rimai Istenes Énekeinek bibliografiája. Ism. <i>Dr. Gulyás Pál.</i> — Das Breviarium Grimani. I—III. köt. — <i>c.</i> — Rössler Elemér. A kassai Muzeum nyilvános könyvtárának czimjegyzéke — <i>s.</i> — <i>l.</i> — Külföldi folyóiratok szemléje. (Deutsche Literaturzeitung. XXV. 39—42. 44—50. La Bibliophilie VI. 7—10. Le Bibliographe Moderne VIII. szept. okt. Mitteilungen des Oesterr. Vereins für Bibliothekswesen. VIII. 3—4. Revue des Bibliothèques. XIV. 5—12. Rivista delle Biblioteche e degli Archivi. XV. 8—12. Zeitschrift für Bücherfreunde. VIII. 7—9. Zentralblatt für Bibliothekswesen. XXI. 10—12.)	57
A Magyar bibliografiai irodalom az 1904. év utolsó negyedében H. I. től.	75
Vegyes közlemények. Illésy János dr. † (A. A.). A Muzeumok és könyvtárak Orsz. Szövetségének temesvári közgyűlése (I. II.). Könyvkötészet kiállítás a bécsi udv. könyvtárban. Apponyi Sándor gr. lengyeli könyvtára (†). A kassai könyvsajtó történetéhez (<i>Kemény Lajos</i>). Utasítás Buschman Herman, a Nádasdy-uradalom nyomdásza számára a XVII. sz.-ból (<i>Dr. Iványi Béla</i>). Az angol könyvárverések [<i>g</i>]. Védekezés a modern papiros ellen (— <i>u—á.</i> —). Budai török könyvek Mainzban (<i>Gárdonyi Albert</i>). A halléi régi magyar könyvtár katalógusa (<i>Kováts László</i>). Gr. Teleki László és Nyáry Pál lefoglalt könyvei. (<i>Kováts László</i>). Br. Orczy József verse Széchényihez. (<i>Morvay Győző</i>). Gutenberg legrégebb mainczi nyomtatványa (*).	78
Változások a magyarországi nyomdáknál 1905. január 1-től márczius 31-ig.	96
Melléklet. A hazai nyomdák 1904-ben.	1—16

TARTALOM.

I. ÉRTEKEZÉSEK. ÖNÁLLÓ KÖZLEMÉNYEK.

	Lap
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM Széchényi orsz. könyvtára az 1904. évben	97
DR. AHN FRIGYES. Mannel (Manlius) János magyarországi nyomtatványai	134, 238
CSIKY JÁNOS. Régi magyar művészi zene. (Öt hasonmással a szövegben)	116
DR. ESZTEGÁR LÁSZLÓ †. A Toldi-trilogia eredeti kéziratái a Magyar Nemzeti Múzeumban	193, 325
HORVÁTH IGNÁCZ. Revisnyeai Reviczky János Ferencz könyvtára 1742-ből	246
DR. TAKÁTS SÁNDOR. Előmunkálatok a »Tripartitum« új kiadására 1603-ban	27
— Egy budai könyvnyomda felállításának terve az 1689-ik évben	350
VARJU ELEMÉR. A bécsi udvari könyvtár kötés kiállítására. (Egy melléklettel és hat képpel a szövegben)	289
DR. VERESS ENDRE. Báthori András b. püspök könyvtára. (Négy hasonmással a szövegben)	1
VIDÉKI KÖNYVTÁRAINK 1903-ban	32

2. TÁRCZA.

ÉVNEGYEDES JELENTÉSEK a M. Nemz. Múzeum könyvtárának állapotáról 1904. október 1-től 1905. szeptember 30-ig	52, 158, 259, 354
A BUDAPESTI M. KIR. TUD. EGYETEM KÖNYVTÁRA 1904-ben	162
AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYLET KÖNYVTÁRA 1904-ben	357
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRA 1904-ben	263
A SZEGEDI SOMOGYI-KÖNYVTÁR az 1904. év második felében	265

3. SZAKIRODALOM.

BELLAI JÓZSEF. A Temesvár szab. kir. városi nyilv. könyvtár szakcímjegyzéke. 2 köt. Ism. <i>dr. Gulyás Pál</i>	171
CHAMPION PIERRE. Les plus anciens monuments de la typographie Parisienne. Ism. — <i>Sp.</i> —	176
DAS BREVIARIUM GRIMANI. I--III. köt. Ism. — <i>ç.</i>	65

*

	Lap
DR. DÉZSI LAJOS. Balassa és Rimay Istenes Enekeinek bibliografiája. Ism. <i>dr. Gulyás Pál</i>	64
GRAESEL ARNIM. Führer für Bibliotheksbenutzer. Ism. <i>P.</i>	178
HAEBLER KONRAD. Hundert Kalender-Inkunabeln. Ism. <i>dr. Gulyás Pál</i> — Typenrepertorium der Wiegendrucke. Abt. I. Ism. <i>dr. Gulyás Pál</i>	268 363
HINRICH'S Halbjahrs-Katalog, der im deutschen Buchhandel erschienenen Bücher etc. 212 és 213. köt. Ism. <i>dr. Gárdonyi Albert</i>	273
HOLZMANN MICHAEL u. BOHATTA HANS. Deutscher Anonymen-Lexikon. III. köt. Ism. <i>Stockinger</i>	367
KÓSSA GYULA. Magyar állatorvosi könyvészet. Ism. — <i>ly</i> —	272
KÖBLÖS ZOLTÁN. Halotti beszédek az Erdélyi Orsz. Múzeum és kolozs- vári ref. kollégium könyvtárában. Ism. — <i>s</i>	177
MAGYAR KÖNYVÉSZET. I. évf. Ism. — <i>ly</i> —	62
MAGYAR MINERVA. III. évf. Ism. — <i>sp</i> —	57
MONOGRAPHIEN des Kunstgewerbes. Bd. X. Ism. <i>dr. Gulyás Pál</i>	58
PASSERINI G. L. és MAZZI G. Un decennio di bibliografia Dantesca 1891—1900. Ism. <i>dr. Gulyás Pál</i>	173
RÖSSLER ELEMÉR. A kassai múzeum nyilv. könyvtárának címjegyzéke. Ism. — <i>s</i> — <i>l</i>	70
STRAUSZ ANTAL. A veszprémi káptalan könyvtárának betűsoros cím- tára. Ism. — <i>ly</i> —	174
SZINNYEI JÓZSEF. Magyar írók élete és munkái. VIII—X. köt. Ism. [<i>g.</i>]	61
THURZÓ FERENCZ. A nagybányai ev. ref. főiskola. Ism. <i>B. Sz. L.</i>	368
WÓZNER IGNÁCZ, DURMITS IMRE és PAVLOVSKY J. ALAJOS. A betűsze- dés elméleti és gyakorlati kézikönyve. Ism. <i>G. P.</i>	365
KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE	71, 179, 275, 369
H. I. A magyar bibliografiai irodalom repertoriuma (1904. októbertől 1905. szeptemberig)	75, 181, 278, 374
ESZTEGÁR LÁSZLÓ dr. †	184

4. VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

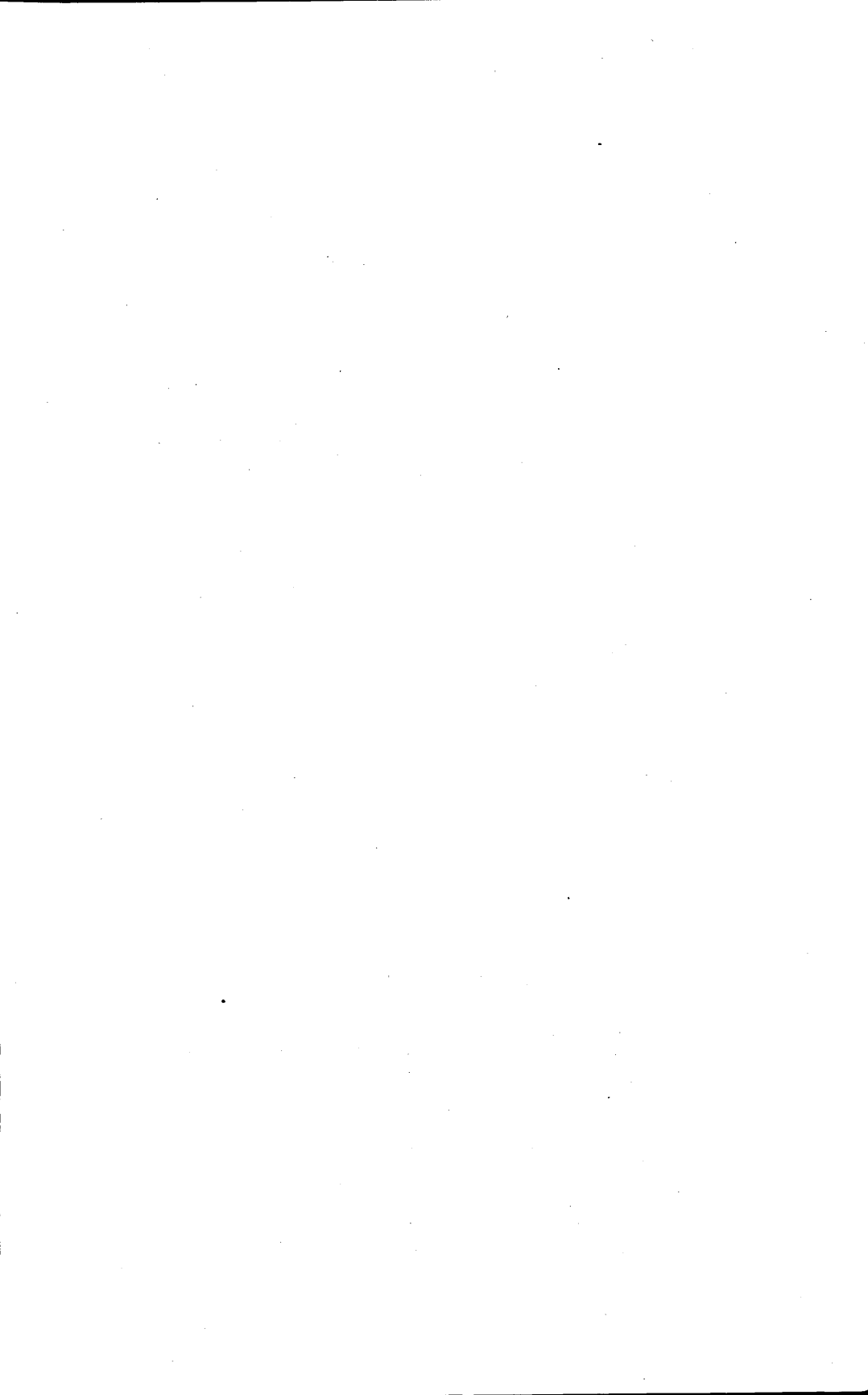
Illésy János dr. † (<i>A. A.</i>)	78
A Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének temesvári köz- gyűlése (I. II.)	79
Könyvkötészeti kiállítás a bécsi udvari könyvtárban	82
Apponyi Sándor gróf lengyeli könyvtára (<i>γ</i>)	82
A kassai könyvsajtó történetéhez (<i>Kemény Lajos</i>)	83
Utasítás Buschman Herman, a Nádasdy-uradalom nyomdása számára a XVII. századból (<i>dr. Iványi Béla</i>)	85

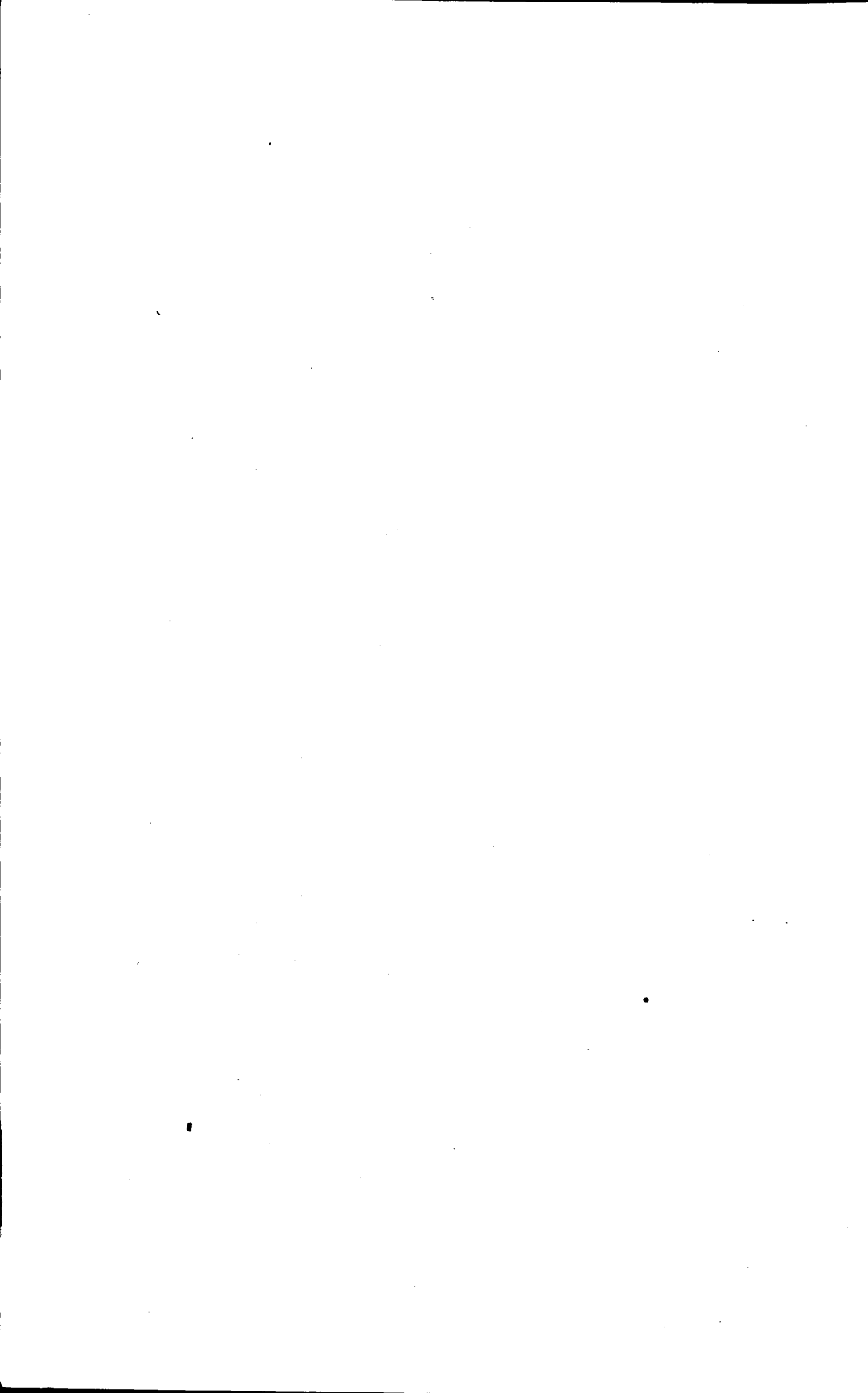
	Lap
Az angol könyvárverések ([g])	86
Védekezés a modern papiros ellen (—u—á—)	86
Budai török könyvek Mainzban (Gárdonyi Albert)	88
A halléi régi magyar könyvtár katalógusa (Kováts László)	89
Gróf Teleki László és Nyáry Pál lefoglalt könyvei (Kováts László)	91
Báró Orczy József verse Széchényihez (Morvay Győző)	92
Gutenberg legrégebb mainczi nyomtatványa (*)	95
Igazgató-változás a párisi Bibliothèque Nationale-ban (*)	186
A lőcsei könyvsajtó kezdetei (Hajnóczy Iván)	186
Bibliografiai leletek	189
Régi kéziratok fac-simile kiadásai	190
Kérdés a Magyar Könyvszemle olvasóihoz (dr. Eisler Máttyás)	191
Kinevezés a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában	280
Ráth György † (P.)	280
Denifle Henrik † (Á. A.)	281
A torinói nemzeti könyvtár helyreállítása (—sp—)	283
A központi honvédkönyvtár (K. L.)	284
A baseli levéltár új épülete (G. P.)	285
Rohonyi Györgynek a M. N. Múzeumot dicsőítő versei (II.)	286
Új Korvin-kézirat a M. N. Múzeum Széchényi Orsz. Könyvtárában	376
Ágoston József gyűjteménye	377
Előléptetések a M. N. Múzeum könyvtárában	378
A velencei szent Márk könyvtár új helyiségei (—sp—)	378
A zenei gyűjtemények kérdése (G—l.)	379
A folyóiratok hirdetményeinek bekötötése (γ.)	380
Ráth György régi magyar könyvtára a M. Tudományos Akadémiában (Bibliofil)	381
VÁLTOZÁSOK A MAGYARORSZÁGI NYOMDÁKBAN	96, 192, 288, 384
NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ	385

MELLÉKLET:

A hazai nyomdák 1904-ben	1—16
A hazai hírlapirodalom 1904-ben. — I. A magyar hírlapirodalom id. Szinnyei József-től. — II. A hazai nem magyar nyelvű hírlapirodalom Kereszty István-tól. — III. Folyóiratok Hor- váth Ignác-tól. — Függelék: A magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok statisztikája 1780—1904 id. Szinnyei József-től	1—65

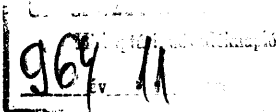
BÁTHORY ANDRÁS B. PÜSPÖK KÖNYVTÁRA.

DR. VERESS ENDRÉTŐL.

(Négy hasonmással a szövegben.)

I.

Midőn somlyai Báthory István Isten kegyelméből Lengyelország királyi trónjára jutott és 1576 elején erdélyi fejedelmi székét Kristóf bátyjának engedte át, négy apátlan unokaöcscsét hagyta magára Erdélyországban, néhai András bátyja fiait: Istvánt és Gábort, kik már önálló, felnőtt ifjú emberek voltak, meg Boldizsárt és Andrást, kik még javában tanultak. És sajátságos, hogy míg a legidősebb s a legifjabb megmaradt az ősi katolikus valláson, a két közbülsőt maga a király nevezte eretneknek, s így valószínűleg anyjuk vallásán: lutheránusok voltak. De azért még csak el sem szigetelték őket egymástól, s mindössze annyit tettek, hogy Andrást ritkábban eresztették látogatóba a gyalui várba, hol kálvinista nagynénjük, a fejedelemasszony tartózkodott leányával Báthory Grizeldisszel, az ő kis unokahúgával. Ritkábban látták azonban édes anyjukat, a 13 év óta özvegy Maylád Margitot, nem lutheranus volta miatt, hanem mert a Báthory-ház feje és esze: István király veszedelmesnek tudta asszonyos befolyását fiaira; ép úgy, mint annak a léha életnek hatását, mely a kis fogarasi várkastélyban folyt. Mikor aztán Boldizsár; a vitézkedő katonás »úrfi« a fejevári udvarba került lovászok és csatlósok, drabantok és lovasok közé, hogy a vitézi életre kiképezzék, András egyedül maradt az ő gyóntatójával és könyveivel, melyekbe úgy el-elmerült, hogy sokszor sem a vadászat ingere, sem egy-egy udvari mulatság varázsa el nem csalta mellőlük. Ez korán feltűnt környezetének, s értesülvén róla királyi nagybátyja is, magához hozatta és ezzel szerencsésen megszünt rendszertelen nevelése s irány nélküli kiképeztetése. 1606

Báthory András 1578 tavaszán jutott át Lengyelországba (István bátyjával együtt) egyikével azoknak a magyar csapatoknak, melyeket Báthory Kristóf küldözgetett be a muszkák ellen küzdő királynak. Az értelmes, okos fiú nagyon megtetszett bátyjának. Úgy találta, hogy sokkal többet tud, mint a hogy képzelte. De hogy tanulását rendszeres módon befejezhesse, s mégis szeme előtt legyen vagy legalább is közelében, beadta a pułtusi jezsuita-iskolába, alig néhány mértföldnyire Varsótól, úgy hogy a fiút bármikor könnyen udvarába hivathatta, hogy haladásáról meggyőződjék.¹ Ellátásáról is fényesen gondoskodott,² hogy a lehető legnagyobb kényelemben élhessen tanulmányainak, s a király — a gyermektelen nagybácsik figyelmességével — törekedett megkedveltetni vele új életét s a változott viszonyokat. Hol ruhával és ékességekkel, hol szentképekkel vagy drága munkákkal lepte meg, s midőn felszaporodó könyveit a könyvkötőre bizta, a tábláikra préselt czimere köré e szép jeligét nyomatta :

FRVSTRA++VIVIT++QVI++NEMINI++PRODEST++1+5+7+9+

Lelkülétének s hajlamainak megfelelő ilyen super-exlibrist veretett minden díszkötésű könyvére mindjárt 1579-től kezdve, a mint magának könyvtárt alapított.

Báthory András a jezsuiták közt kitünően haladt s pompásan érezte magát. Tanárai nem győzték dicsérni szorgalmát, tehetségét, vallásosságát és jó magaviseletét s az ifjú magyar herczeg csakhamar kedveltjévé vált a kollégiumnak. Mindezt a bölcs király — akár csak egy mai paedagogus — könyvvvel szerette jutalmazni. S midőn nyári hadjáratát befejezván telelni Varsóba vonult, 1580 februárius elején összeírta egy csomó becses munka czímét s katalogusát oly meghagyással küldte udvari történetírója: Brutus Mihály kezébe, hogy a felsorolt műveket szerezzze meg s juttassa

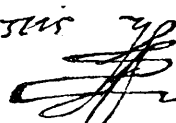
¹ Báthory András itteni neveltetéséről s egyáltalán életéről itt csak általánosságban emlékezünk meg, csupán azokra az adatokra terjeszkedvén ki, melyek könyvtárára, vagy könyvszeretetére vonatkoznak.

² Neve már az 1578-iki udvari számadásokban előfordul, így: Domino-Andrae Báthory Pultoviam remissi tal. 300 facit fl. 350. (A varsói pénzügyi bizottság számadásai, 3. kötete 120. l.) Később pedig egész számadást vezetnek költségeiről, a mit mind lemásoltam.

sürgösen unokaöcscséhez.¹ Brutus gondosan teljesíté ura megbizását s a könyvekért 41 lengyel forintot, bekötésükért meg tizet fizetett a király krakói könyvkereskedőjének, illetve a könyvkötőnek.²

Az összevásárolt művek közt volt Plutarchos Ethica-jának 1537-iki bázeli ívrétű kiadása is, melyet Berzeviczy Márton, a király erdélyi kancellára ajánlatára szerzett be. S mielőtt ezt elküldték volna, belső táblájára István király e három sornyi vallásos ajánlást írta be öcscse számára:

*Omnia si perdas famam servire memento
 Si Chrūm nescis nihil est qd cetera discis
 Si Chrūm discis nihil est qd cetera nescis*

Minthogy e hasonmás első sora hibásan sikerült, szövegét átírva is közöljük:

Omnia si perdas famam servire memento.

Si Christum nescis, nihil est quod caetera discis,

Si Christum discis, nihil est quod caetera nescis.

¹ Báthory István király rendelete (Varsóból, 1580 februárius 14-ikéről) Maleczkowski Mihály »magno procuratori Cracoviensi« számára: Mandamus Fid. tuae, ut ad aedificationem domus defuncti Casparis Bekes ex congeriae lapidum, qui in agro Cracoviensi ad rationem nostram congesti sunt, eam copiam lapidum concedat, quae satis erit absolvendi aedificii. Porro misimus generoso Michaeli Bruto historico et secretario nostro nonnullorum librorum cathalogum, ut eos Andreae Báthory nepoti nostro Pultoviae literis operam navanti comparet. Volumus itaque, ut eorum librorum pretium ex pecunia nostra Fid. tua persolvat, quam nos in rationes nostras acceptabimus. (Eredetiye a varsói pénzügyi bizottság 3. kötete 115. sz. a.)

² Erről Brutus ezt az írást adta a krakói prokurátornak:

Ego Michael Brutus fateor me accepisse a generoso domino Michaeli Maleczkowski, magno procuratore Cracoviensi florenos in moneta polonicali quadraginta unum, grossos viginti tres pro solutione librorum per me de mandato speciali Sacrae M^{ts} Regiae pro Mag^{co} domino Cristophero Bathori, apud honestum Thenandum Gallum, bibliopolam Sacrae M^{ts} Regiae, iuxta regestrum eiusdem bibliopolae emptorum. Item intrologatori a compaginatione eorundem librorum florenos decem, grossos novem accepi; de qua summa

Brutus eljárásával azonban Báthory András sok tekintetben elégedetlenkedett s erről még Berzeviczynek is panaszkodott.¹ Annál inkább meghatotta a király figyelme, s örvendett a művészi kötésű könyveken, melyeknek felső táblájára a szerző és cím volt nyomtatva, az évvel (1580) együtt, a hátsóra pedig czímeres jelvényét közrefogva a neve: ANDREAS BATHORI.

De a szorgalmas tanulónak mások is kedveskednek könyvekkel. Erdélyből magyar tárgyú műveket és kéziratokat Boldizsár bátyja hoz magával, midőn 1581 tavaszán a király óhajására banderiumával Vlnára ér, hogy oldalán s a csatatéren képezze ki magát tovább a hadi tudományokban. Lengyel műveket tanáraitól és szerzőiktől kap, római kiadásokat meg a pápai nuntiusoktól,²

utraque praesentibus recepta suam generositatem quieto praesenti scripto meo, cuius rei in fidem sigillum meum praesentibus appressi et manu mea propria subscripsi. Datum Cracoviae die octava Martii. Anno Domini 1580.

Jo. Michael Brutus S. R. M.

Maiestatis Secret. et Histor.

Hátán a fizetómester lengyel rájegyzése: Quit od Brutussa co wzial naplaczemi ksiąg Andriaz Batoremu, die 9 Martii 1580 fl. 52/2.

Jegyzet. De nemcsak ez a megjegyzés, hanem a király fentebbi rendelete is mutatja, hogy Brutus tévedésből írta Kristóf nevét Andrásé helyett. Kerek kis gyűrűspecsétjén egy két hasábos czímerpajzs fölött álló jobbra tekintő, szárnyait kiterjesztő hattyú látható oldalt V és MB betűkkel.

(Mindvégig sajtókezű eredetije a varsói id. levéltár 5. kötete 705. sz. a. Másoltam 1898-ban, de Wierzbowski Tódor megelőzvé, kiadta Materialy do dziejów piśmiennictwa Polskiego I. kötete. [Varsó, 1900.] 232. l.)

¹ Brutus János Mihály »Opera varia selecta« cz. műve berlini 1698-iki kiadása 242/3. l.

² Hogy a nuntiusok mily könyveket vittek rendszeren magukkal új működésük terére kiosztásra, érdekesen mutatja a Caligari András püspök lengyelországi nuntiusnak küldött könyvek (Rómában, 1579 november 28-ikán kelt) alábbi jegyzéke:

Lista de li libri che si mandano a Monsignor nuntio in Polonia:

2 Biblia sacra in 8° del Rovilio in Lione. — 2 Somma Silvestrina, una di Lione, l' altra di Venetia. — 2 Somma Armilla, una in 8° di Lione l' altra in 16° di Venetia. — 1 Sermoni di S. Vincenzo in 8° d' Anversa in tre tomi. — 2 Methodus confessionis. — 7 Guida de peccatori del Granata. — 1 Prima et seconda parte del memoriale del medesimo, dui tomi. — 1 Trattato de l' oratione del medesimo. — 2 *Homiliarii*, uno di Colonia, l'altro di Venetia. — 1 *Postillae* majores in 4° di Lione. — 2 Missale romanum in quarto. — 3 Breviarium romanum in 8° di Venetia. — 3 Martirologii in quarto. — 1 Sacerdotale romanum in quarto. — 6 Avvisi de curati. —

kik haza írt jelentéseikben nem győzik ügybuzgóságát s vallásos kedélyét magasztalni. Majd a király lepi meg ismét (1583 elején) néhány újabb munkával s kivált egy szép római breviariummal és bibliával,¹ hogy missale-ja és szertartáskönyve mellé helyezhesse.²

Ez akkoriban volt, midőn négy,³ illetve hat⁴ évi tanulás után Báthory András hitben, tudásban erősödve elhagyta a pułtuski

6 Dottrine del ben morire del Soarte. — 50 *Grammatiche del Donato* in octavo. — 1 Cathéchismo romano in foglio. — 3 Somme di confessione di Santo Antonio. — 30 Orationi greche di S. Giovanni Chrisostomo et Basilio. — 150 Alfabeti de la Sancta Croce. — 4 Directorium Polonicum. — 1 Leggendario de le vite di Santi, del Voragine. — 3 Offitioli de la Madonna. — 3 Cathéchismi volgari in octavo. — 3 Tullio Crispoldo. — 1 Indice de libri prohibiti. — 3 Defecerunt di S. Antonio. — 1 Concilio Tridentino cum indice librorum prohibitorum in octavo. — 2 Concilio Tridentino cum indice librorum prohibitorum in sedecimo. — 3 Essercitii de la vita christiana del Ploarte. — 1 Vite de santi padri. — 100 Dottrine christiane del Ledesma con interrogatorii. — 200 Dottrine christiane semplici in lingua volgare. — 200 Dottrine christiane in lingua greca. — 10 Regole di S. Basilio. — 10 Modi del insegnar la dottrina christiana del Ledesma.

(Hivatalos másolata a római vatikáni levéltári Nunziatura di Polonia 15. kötete 69—70. lapján. A *dült betűkkel szedett* művek Báthory András könyvjegyzékében is megvannak, s ebből következtetjük, hogy azokat Caligari nuntiusától kapta, a ki őt különben is meglátogatta Pułtuskban.)

¹ A varsói főlevéltár udvari számadási könyvei 1583-iki 268. kötetében olvassuk ezt a Báthory Andrásra értendő tételt: Pro libris certis Cracoviae Pułtoviam missis dati fl. 15/26. Pro Missale Romano et Biblia Sacra fl. 6.

² A varsói id. kincstári bizottság levéltárában olvassuk Reszka Szaniszló 1583/84-iki számadásaiban: Pro ligatura pulchra Missalis et Ceremonialis iussu Ill^{mi} eleganter compactis Duc. 2/7.

³ A collegiumot 32 jezsuita-ata vezette s ezek hivatalos jelentésében (a Rómában 1585-ben megjelent *Annuae literae Societatis Jesu anni 1583. 81. lapján*) olvassuk: Gymnasium [Pułtoviense] et nobilitate floret et numero. Regis ex fratre nepos Andreas Batorius, cum quadriennio amplius operam gymnasio nostro dedisset, hoc anno evocatus a Rege cum omnes perelegantí oratione publice salutasset, magno omnium cum moerore desiderioque discessit.

⁴ A római curiához 1584 április havában Báthory András kineveztetése érdekében benyújtott »Informatio de coadjutoria Varniense« cz. íratban olvassuk: Ill^{mus} d. Andreas . . . operam dedit per sex annos apud Reverendum patrum Societatis Jesu Pułtoviae. (Reszka Szaniszló eredeti fogalmazványa a krakói Jagiello-egyetemi-könyvtár kézírattára, 160. kötete 49. füzetében.) S ez adat úgy egyeztethető össze a pułtuski atyák jelentésével, hogy a két első év talán a gimnáziumra előkészítő alsóbb tanfolyamra vonatkozik, a mit ők a négy évbe nem számítottak be.

iskolát, hogy a király hívására kilépjen az élet iskolájába. Hiszen eddig is neki köszönhető, hogy — nem remélt óriási nehézségek árán — előbb vármiai kanonokká, majd miechówi préposttá választották. De nagybátyjának messzebb menő tervei voltak vele. Biztosítani akarta számára a vármiai püspökséget s kedvében járt XIII. Gergely pápának, hogy ifjú öcsését bíborossá tegye. István király mindkét célját elérte, s felemelő lehetett, hogy sürgető, szinte erőszakos modoráért nem volt oka röstelkednie.

Báthory András 1583 őszén indult útnak fényes kíséretével Krakóból az Örökváros felé, az olaszországi úttal és viszonyokkal már ismerős Reszka Szaniszló kiváló lengyel humanista vezetése mellett, kit a király melléje rendelt. Ez állandó naplót vezetett útjokról, melyből kitűnik, mily érdeklődéssel kereste az ifjú herceg tudós papok és kitűnő emberek társaságát, barátságát. S tudományos hajlamairól tanuskodik az is, hogy midőn egy év múlva — már mint bíboros — visszatért Lengyelországba, az olasz földről magával hozott 23 ládányi vásárlás közt hét láda könyvvel volt teli, mindegyik így jelölve a leltárban: *Cista plena cum libris*.¹ Vegyes tárgyakat tartalmazó vörös bőrládájában meg alábbi könyveit találjuk:

Theatrum Mundi in folio magno Antverpiae editionis,² non legatum.

In cistula sunt aliquot libri varii et plures Italici.

Liber magnum Theatrum orbis, ligatus. cum multis immaginibus alligatis.

Libri varii in 4-o et 8-o in universum fere 60.

Tres pectines novi, in libro positi.³

Báthory András ekkoriban — e leltár összeírásakor — második római útjára készülődött, ezúttal, hogy a pápát megnyerje az István király tervezte nagy török-ellenes ligának. De midőn

¹ Eredetije a krakói Jagiello-egyetemi könyvtár kéziratára 1133. kötete 36. ívén; a 8. számú ládában pedig volt: Aliquot privilegia Ill^{mi} in pergamento involuta.

² Vajjon ez a példánya jutott-e később Apafi Mihály fejedelem könyvtárába (jegyzékét kiadta 1836-ban gr. Kemény József: Notitia historico-diplomatica-ja I. k. 106—110. l.), úgy talán, hogy Báthory András 1599 elején magával vitte Erdélybe, s halálával a könyv a fejérvári udvarban maradt?

³ Eredetije 1585 szeptember 12-ikéről a krakói Jagiello-egyetemi könyvtár kéziratára 162. kötete 147. ívén.

1587 tavaszán hazatért, jőtevő nagybátyját már nem találta életben. S bár utódja, a svéd III. Zsigmond király eleinte jóindulatot tanúsított iránta, később okot adott neki neheztelésre, s a nagyra-törő magyar bíborosnak lengyel földön meg kelle elégednie a vármiai püspökséggel, mely 1589 elején reá szállott. A vármiai káptalan azonban — honfiusíttatása daczára — idegennek tekinté különben sem felszentelt püspökét, s iránta soha olyan bizalmat nem mutatott, milyet megérdemelt volna. Báthory András jól érezte ezt, s ámbár az egyházmegye kormányzását fenntartá magának, távol a káptalantól, Heilsbergben, a vármiai püspökök középkori kastélyában éldegélt elvonultan három nagy szenvedélyének: a politikának, mely egyaránt izgatta, akár erdélyi, akár lengyel ügyekről esett szó, a vadászatnak, a miben utólérhetetlen volt, mint István király s a könyveknek és tudománynak, melyek gyermekkora óta érdekelték. Ám ha könyvbaráttá tudós nagybátyja tette, a könyvgyűjtés nemes szenvedélyét híres két elődje: Kromer és Hosius püspök példája, meg Reszka apát írói működése élesztette benne.

II.

Szinte teljes tíz évet élt Báthory András heilsbergi díszes residentiajában, midőn 1599 elején végre beteljesült régi vágya, s útnak indult a hideg télben, hogy Báthory Zsigmondtól — titkos üzenete folytán — átvegye az erdélyi fejedelemséget. Ez meg is történt, de jól ismervén a viszonyokat, uralma állandóságában nem igen bizott s így csak a legszükségesebbet vitte magával. Kincseket érő ruháit és drágaságait, ezüstjét meg könyvtárát pedig heilsbergi palotájában hagyta, hűséges magyar udvarbírája és cselédjei gondjára bízva. Hanem Báthory András fejedelemsége szerencsétlenül végződött. A vesztett sellemberki csatából a moldvai határ felé futtában Mindszentek napjára a felizgatott népszenvedély áldozatává vált a Pásztorbükkön, hol a csiki székelyek agyonverték.

Tragikus halálának híre Vármiába is villámgyorsan eljutott s a sors szeszélye úgy akarta, hogy a lemondott Zsigmond fejedelem éppen a heilsbergi kastélyban értesüljön róla, melyet a bíboros engedett át neki lakásul cserében a fejedelemségért. Báthory Zsigmond erre hirtelen összecsomagolt — s unokabátyja könyveiből

is magához vevén néhány értékesebb kötetet, Erdély felé sietett, hogy magának újra biztosítsa. A vármiai káptalan pedig — a dolog törvényes rendje szerint — bizottságot küldött ki elhalt püspöke vagyonának leltározására s felfoglalására. Eljárása ellen azonban a bíboros-fejedelem bátyja, Báthory István lengyel ipja: a közelben élő Kostka György marienburgi várnagy igénykeresetet jelentett be (Erdélyben tartózkodó) veje és gyermekei, az ő házában élő kis unokái nevében, a miből hosszas pör támadt. S miután másfél év múlva Báthory István is meghalt s így jogigényét már kevesebb nyomatékkal érvényesítheté apósa, végre közel tíz évi húzavona után a hitelezők — néhai Claudius Rangone püspök lengyelországi pápai nuntius engedélye alapján — kitűzhatték Báthory András ingó vagyonára az árverést, mely a káptalan megbízottjai előtt 1608 márczius elején folyt le a heilsbergi kastélyban.

A magyar művelődési szempontból is végtelen értékes árverési leltárt kutatásaink közben 1902 nyarán Königsbergben találtuk meg¹ s belőle közöljük most a kótyavetyére került magyar könyvtár alábbi jegyzékét.

Venditi libri.

	flor. gr.
Sermones Innocentii ²	2 —
Sermones Stellae Didaci ³	2 —
Speculum morale sacrae scripturae	1 —
Catechismus Conradi Clingi ⁴	1 —
Bellarmini opera ⁵	7 —
Flaminei Parisii I. C. Tractatus de resignatione beneficiorum ⁶	— 20
Franciscus Soto: De iustitia et iure ⁷	— 20
Concilium Tridentinum ⁸	— 10
Virgilius cum explicatione	1 10

¹ Az árverés teljes jegyzéke a königsbergi állami levéltárban maradt fenn, s a Báthory András bútorait, ezüstjét és egyéb ingóságait feltüntető részét egyebütt fogjuk kiadni.

² Értendő III. Incze pápa »Sermones de tempore et de sanctis« című több kötetes ismert munkája.

³ Luis Fray de Granada XVI. századi spanyol író egyházi neve.

⁴ Ívrétű 1562-iki kiadása lehetett.

⁵ Bellarmino Róbert híves jezsuita műveinek velencei 7 kötetes 1599-iki kiadása volt, mely tehát kötetenként egy forintjával kelt el.

⁶ E mű XVI-ik századi kiadása igen ritka, folytatólágos című: et de confidentiis beneficialibus.

⁷ Leydeni kiadás, 1569-ből való.

⁸ Az 1567-iki löweni ívrétű kiadás lehetett.

	flor. gr.
Institutiones iuris ¹	— 18
Villae Johannis Baptistae	— 20
Quatuor libri Coleti ²	3 —
Octo libri parvi	9 —
Politica Casi ³	— 20
Bibliotheca homiliarum et sermonum priscorum eccle-	
siae patrum tomi quatuor ⁴	8 —
Antonii Bonfinii Rerum Ungaricalium ⁵ decades 4; item	
Hosii et Cromeri Epistolae duae ⁶	2 14
Julii Caesaris Commentarii	— 10
Annales Stanislai Sarnicii ⁷	1 10
Speculum missae	— 10
De probatis sanctorum historiis 7 tomi, authore Surio ⁸	16 20
D. Stanislai ⁹ opera	4 —
Martini Cromeri Polonia ¹⁰	2 —
Lorichii De institutione principum loci communes ¹¹ ...	— 6
Jacobi Sadoleti ¹² Epistolae	— 10
Manutii ¹³ Epistolae	— 10
Liber compactus, in quo quaedam sunt manu scripta	— 6
Christophori Varsoviensis Paradoxa ¹⁴	— 10

¹ Kiegészítve: civilis; tehát Justinianus császár törvénykönyve, melyet neve nélkül szoktak a régiak idézni.

² Valószínűleg Coletus János művei voltak.

³ A XVI. század végén főleg Aristoteles bölcsészetével foglalkozott Casi János ritka műve.

⁴ Leydeni 1588-iki kiadás.

⁵ Helyesen: Ungaricarum; 1543—1581 közt négy kiadásban jelent meg Bazelben.

⁶ E hozzákötött könyvecske teljes czíme: Epistolae duae insignes, altera d. Stanislai Cardinalis Varmiensis Hosii ad Illustriss. Brunsvici Ducem Henricum; altera Martini Cromeri ad Sereniss. Regem, Proceres, Equitesque Polonos in Comitibus Varsaviensibus congregatos. Kölni 8-r. kiadása 1564-ből való.

⁷ Sarnicki lengyel író ívrétü, helynélküli 1587-ből való műve. Ugyane szerző előbb (1582-ben) kiadott »Annalium Polonicarum« cz. másik művének az a magyar vonatkozása, hogy Báthory István királynak ajánlta.

⁸ Az 1578-ban meghalt híres kölni karthausi barát: Surius Lőrincz nagy műve, melynek teljes czíme: Vitae Sanctorum ex probatis auctoribus collectae; megjelent Kölnben 1576-ban.

⁹ Bizonyára: Hosii, minthogy az ő műveinek van egy 1572-iki ant-verpeni »Opera omnia« cz. ívrétü kiadása.

¹⁰ Folytatólagos czíme: Sive de origine et rebus gestis Polonorum libri XXX. Báthory István királyhoz ajánlott ívrétü kölni kiadása 1589-ből való.

¹¹ Lorich Reinard Hadamarius e művének 1563-iki frankfurti 8-r. kiadása legismertebb.

¹² Püspök és bíboros volt, meghalt 1547-ben; leveleinek számos kiadása van.

* Manutius Pál híres velencei író; meghalt 1574-ben.

¹⁴ Folytatólagos czíme: Quibus de origine generis et nominis Poloni adiunctus est dialogus; Warszowiecki művének e 4-r. kiadása megjelent Krakóban 1598-ban.

1 B. 7.

B. 7.

	flor. gr.
Epicedium Jacobi Strussi	— 6
Palladii D[iscipulus] Evagrii historia ¹	— 20
Osoirii De institutione regis ²	— 20
Catalogus gloriae mundi ³	1 12
Plutarchi 3 libri ⁴	1 —
<i>Libros sequentes emit Johannes Kraus bibliopola Geda-</i> <i>nensis in duabus cistis</i>	160 —

In folio.

- Quatuor libri magni Bibliorum in pergameno scripti.
 Liber magnus moralium B. Job in pergameno scriptus, auctore
 D. Gregorio Papa.⁵
 Decem tomi S. Augustini.⁶
 Bibliorum sex tomi cum glossis Nicolai Lyrani.⁷
 Biblia hebraice, chaldaice, graece et latine.
 Novum Testamentum graecum cum interpretatione latina, et
 Vetus Testamentum hebraicum cum interpretatione latina, unus liber.
 Lexicon graecum.
 Communes et familiares hebraicae linguae Idiothismi Bene-
 dicti Ariae.⁸
 Opera Platonis, liber unus.
 Aristotelis liber unus.
 Liber unus antiquus continens Cronicam ab initio mundi.
 Enarrationes Feri⁹ in acta apostolorum; item eiusdem in
 Johannem.¹⁰

¹ Az V-ik században élt cappadociai püspök műve, melynek teljes czíme: Historia Lausiaca, seu de rebus gestis piorum virorum sui temporis Párisi 4-r. kiadása 1570-ből.

² Az 1580-ban elhunyt Osorius Jeromos püspök e művének ívrétű római kiadása 1592-ből való, 8-r. kölni 1572-ből.

³ Valószínűleg a Cassanaeus-féle, melynek alább még egy második példánya is van.

⁴ E rövides czím vonatkozik a görög classicus »Opera omnia« három-kötetes 1572-iki 8-r. Henricus Stephanus-féle kiadására.

⁵ A 604-ben meghalt Nagy Gergely pápa ismert művének kézirati másolata. Van egy római 4-r. 1475-iki kiadása is »Expositio in Jobum sive Moralium libri XXXV.« czím alatt.

⁶ Tizkötetes ívrétű XVI. századi kiadása: a bázeli (1569), velencei (1570) és antwerpeni, 1577-ből.

⁷ Bázeli 1508-iki kiadás.

⁸ A XVI. század utolsó negyedében működött ez egyházi író neve: Arias Montanus Hispalensis vagy zsidósan: Rabbi Arjeh Juda de Modena. Nevét az 1569—72 közt megjelent antwerpeni híres 8 kötetes polyglott biblia tette híressé, melynek utolsó kötete ép ez volt.

⁹ Az 1554-ben elhalt Ferus, alias Wild Johannes Moguntinus műve 1545-iki leydeni kiadása.

¹⁰ Emez pedig mainzi, 1559-ből.

- Commentaria in Psalmos Davidicos prisca cuiusdam auctoris.
 Divi Cyrilli opera, liber unus.
 Tomus quartus conciliorum omnium.¹
 Biblia scripta in pergameno.
 De probatis sanctorum historiis 7 tomi, auctore Surio.²
 Tertulliani Carthaginensis opera, liber unus.³
 Bibliotheca sancta, auctore T. Sixto Senensi.⁴
 D. Epiphanius episcopi contra LXXX. haereses, liber unus.⁵
 Vitae Plutarchi.
 Thucydidis De bello Peloponnesiaco.⁶
 Dionysii Alexandri Antiquitatum Romanarum liber unus.⁷
 E Dione excerpta historia ab Joanne Xiphilino.⁸
 L. Terentius Afer cum commentariis.
 Onomasticon historiae Romanae, Joanne Glandorpio auctore.⁹
 Crispi Salustii Historica opera.
 F. Dominici Soto De natura et gratia.¹⁰
 Laertii Diogenis De vitis Philosophorum.¹¹
 Historiae ecclesiasticae scriptores graeci [nempe: Eusebius, So-
 crates] Joanne Christophorono sive Anglo,¹² interprete.
 Suidae Historica.¹³
 Theatrum humanae vitae libri 5 auctore Theodoro Zwingero
 medico.¹⁴
 F. Dominici Soto De iustitia et iure.¹⁵
 Ruffini Aquileiensis Presbyteri In LXXV Davidicos Psalmos
 commentarius.¹⁶

¹ Négykötetes ívrétű kiadása a kölni, 1567-ből.

² Második példánya a már fentebb is idézett műnek.

³ Két ívrétű párisi kiadása van: 1580-ból és 1598-ból.

⁴ Kölni ívrétű kiadás 1576-ból.

⁵ A IV. századi egyházatya e művének bázeli kiadása 1544-ből.

⁶ Valószínűleg velencei 1502-iki kiadása volt.

⁷ Ez olasz ősnymtatvány, mert ívrétben Reggióban jelent meg 1498-ban »Originum, sive Antiquitatum Romanarum libri XI« teljes czímmel.

⁸ Dio Cassius művének görög-latin szövegű 1592-iki párisi kiadása.

⁹ Megjelent 25 évvel szerző halála után Frankfurtban, 1589-ben.

¹⁰ A kiváló Aristoteles-magyarázó e ritka művének ívrétű 1550-iki antwerpeni kiadása ismeretes.

¹¹ Nyomatott Rómában 1594-ben. Helyes czíme: De vitis, dogmatibus et apophthegmatis eorum, qui in philosophia claruerunt libri X. Graece et Latine, Thoma Aldobrandino interprete.

¹² Meghalt 1558-ban; műve megjelent: Köln, 1570 és 1851.

¹³ Teljes czíme: Suidae Historica caeteraque omnia, quae ulla ex parte ad cognitionem rerum spectant . . . E Wolf-féle latin kiadása nyomatott Bazelben, 1581-ben.

¹⁴ Az 1588-ban elhunyt híres német orvos e művének ismertebb ívrétű bázeli kiadása 1565-ből és 1571-ből való.

¹⁵ Leydeni 1569-iki kiadás.

¹⁶ Szintén leydeni 1570-ből.

Opus catechisticum D. Petri Canisii.¹

D. Hilarii Lucubrations quotquot exstant.²

In sacrosanctum Jesu Christi evangelium secundum Matthaeum commentarii, auctore Claudio Guiliardo.³

Theophylacti Bulgariorum archiepiscopi In quatuor Evangelistas, in [omnes] D. Pauli Epistolas, in minores aliquot Prophetas dictissimae enarrationes.⁴

Francisci Toleti In evangelium S. Joannis commentaria.⁵

Opera D. Gregorii Nysseni episcopi.⁶

Biblia sacra vulgatae editionis, Sixti V. Pont. Max. iussu edita. Dictionarium graeco-latinum.

Clementis Alexandrini⁷ opera.

D. Haymonis episcopi Halberstadiensis Homiliarum liber unus.⁸

D. Ludovici Blossii abbatis Laeliensis opera.⁹

S. Bonaventurae opera.¹⁰

Item eiusdem Summa Theologica.¹¹

F. Hectoris Pinti Lusitani opera omnia latina.¹²

Francisci Riberae presbyteri Societatis Jesu In libros XII. Prophetarum.¹³

Ruardi Zappori opera.

Eludatio in omnes Psalmos iuxta veritatem vulgatae et ecclesiae usitatae, editiones latinae.

Defensionis fidei maiorum liber unus, auctore Christophero Capite fontium,¹⁴ archiepiscopo Caesariensi.

Casparis Contareni¹⁵ opera.

Bibliae concordantiae.

¹ Canisius (másképen Van Hondt) Péter híres jezsuita e művének 1586-iki kölni kiadása lehetett.

² Bázeli 1535-iki kiadás.

³ Ívrétű kiadása: Páris, 1562.

⁴ Ez három külön kis könyv, melyeknek valami párisi, kölni vagy antwerpeni kiadása volt egybekötve.

⁵ A híres jezsuita e művének ívrétű kiadása az 1588-iki római.

⁶ Első, 8-r. kiadása 1596-ban Ingólstadtban nyomtatva jelent meg.

⁷ Megjelent Commelinoban 1592-ben. A II. században működött ez egyházatya teljes neve: Clemens Titus Flavius, presbyter Alexandrinus.

⁸ Ívrétű kiadása Kölnben jelent meg 1536-ban.

⁹ Az 1566-ban meghalt író műveinek ez összkiadása megjelent: Lovanii, 1568.

¹⁰ Megjelent hét ívrétű kötetben, a római vatikáni nyomdában nyomtatva 1588—1596 közt, V. Sixtus pápa gondoskodásával.

¹¹ Kiadta Trigonus Péter; Róma, 1593.

¹² Ívrétű leydeni kiadása 1590-ból.

¹³ Nyomatott Kölnben 1599-ben.

¹⁴ Cheffontaines francia egyházi író műve kevés könyvtárban van meg.

¹⁵ Velencei bíboros, meghalt 1542-ben; e műve megjelent Párisban 1571-ben.

Thesaurus linguae sanctae novus, D. Marco Marino Brixiano auctore.²

C. Plinii secundi Historiae mundi.

Opera Venerabilis Bedae presbyteri, libri 4.²

Commentarii in Pentateuchum Mosi, auctore F. Hieronimo de Oleastro.³

Hierarchiae ecclesiasticae assertio, auctore Alberto Pighio Campensi.⁴

Photii patriarchae Constantinopolitani Jus Pontificium Graecorum.

Annales ecclesiastici Baronii tomus primus et quartus.⁵

Catalogus gloriae mundi D. Bartholomaei Cassanai.⁶

Opera Ruberti abbatis monasterii Zuitiensis libri tres.

Opera Innocentii Pont. Max. tomus primus et secundus.⁸

Chrisostomi Favelli opera, tomus secundus.

Cornelii Jansenii episcopi Gandensis Commentarii in totam historiam evangelicam.⁸

M. Roberti Holkoth Angli In librum sapientiae regis Salomonis praelectiones.⁹

Commentaria Urbana Raphaelis Volaterrani.¹⁰

D. Dionysii Carthusiani In quatuor Evangelistas enarrationes.¹¹

In sacra Evangelia et actus apostolicos scholia, auctore Gagnei Parisino theologo.¹²

Biblia antiqua. Hagiologium Georgii Vicelii.

Julii Caesaris Scaligeri Commentaria in 6 libros, de causis plantarum.

Cicero manuscriptus in pergameno.

Petri Angeli Syriadis liber unus.

¹ Két kötetben; Velenceze, 1593.

² Négykötetes ívrétű az 1563-iki bázeli kiadás.

³ Meghalt 1569-ben; e műve antverpeni 1569-iki kiadás.

⁴ Nyomtatási helye: Köln, 1558.

⁵ Baronius Caesar biboros e híres művének jelzett két kötete megjelent Rómában, 1593-ban és 1595-ben.

⁶ Chasseneux francia író e fametszetekkel díszített művének velencei ívrétű 1571-iki kiadása lehet.

⁷ III. Incze pápa műveinek ívrétű két kötetes kiadása: a kölni 1575-ből.

⁸ Megjelent: Lovanii, 1572 s már a XVII-ik században is igen ritka volt. Teljes címe: Commentarii in suam concordiam ac totam historiam evangelicam partes IV.

⁹ Két ívrétű kiadása: a speieri 1483-ból és a bázeli 1506-ból.

¹⁰ Az eredetileg Maffei nevű olasz író e »Commentariorum Urbanorum octo et triginta libri« cz. művének öt XVI-ik századi kiadását ismerjük s kiválóan szép, szelárajzokkal díszített 1511-iki párisi ívrétű kiadása.

¹¹ Kölni 1532-iki vagy leydeni 1579-iki kiadása a XV. századi szerző e művének.

¹² Gagny Jean francia író e művének velencei 8-r. 1556-iki kiadása.

- Thesaurus de sanctis.¹
 Liber Bibliae moralis.
 Valerius Maximus cum commentario.²
 Cassiodori³ Explicatio in Psalmos Davidicos.
 Chronica regni Poloniae Jodoci Ludovici Decii.⁴
 Notitia utraque dignitatum cum Orientis tum Occidentis ultra
 Arcadii Honorique tempora.
 Sententia et explicatio cum quaestionibus super libros Etico-
 rum Aristotelis.⁵
 Biblia antiqua.

In quarto.

- Caii Suetonii Tranquilli XII Caesares.
 De varia Republica, Benedicti Ariae.
 Cassiodori senatoris⁶ opera.
 Commentaria Petri Fonsecae In libros Methaphysicorum Aris-
 totelis, tomus primus. — Eiusdem in eundem, tomus secundus.⁷
 Palladii divi Evagrii discipuli Lauriaca, quae dicitur historia.⁸
 F. Hectoris Ririle In Ezechielem commentarii.
 Granatensis⁹ Introductionis ad symbolum, liber unus.
 Ivonis episcopi Epistolae et Chronica de regibus Francorum.
 Coenae Lutheranorum et Calvinistarum oppugnatio, auctore
 Laurentio Artaro.
 Hyeronimi Osorii Paraphrasis in Esaiam.¹⁰
 Porphyrii Isagoge in dialecticam.¹¹
 Nicolai Cragii Ripensis De Republica Lacedaemoniorum.¹²
 Apologia Francisci Montani pro S. J. in Gallia.¹³
 De victoria regis Stephani adversus Moschum.

¹ Ívrétú kiadása 1486-ból és 1489-ből igen ritka.

² Értendő szerző »Exemplorum, seu dictionum, factorumve memora-
 bilium libri novem« cz. műve, melynek ívrétú kiadása a velencei, 1565-ből.

³ Cassiodorus Magnus Aurelius e művének egy 1491-iki és 1509-iki
 ívrétú kiadása ismeretes.

⁴ Tulajdonképpeni címe: Contenta de vetustatibus Polonorum. Meg-
 jelent Krakóban, 1521-ben.

⁵ Ez talán az, mely jelenleg Wolski Zsigmond varsói tanár tulajdona.

⁶ A már előbb idézett Cassiodorus M. Aurelius.

⁷ A jezsuita író e művének leydeni 1597-iki kiadása.

⁸ Párisi 1555-iki kiadása lehetett.

⁹ Teljes címe: Ludovicus Granatensis, Ord. S. Dominici SS. Theo-
 logiae professor; meghalt 1588-ban.

¹⁰ Nyomatott Kölnben, 1570-ben.

¹¹ Porphyrius Malchus e művének ismertebb 4-r. kiadása: a firenzei
 1521-ből és a párisi 1538-ból.

¹² Megjelent Genfben 1593-ban.

¹³ Folytatólagos címe: adversus Antonium Arnald; ingolstadtii 1596-ból
 való 8-r. kiadása legismertebb.

Donati¹ Erotemata Grammatica.
 Petri Liliae De Deo trino et uno oratio.
 Liturgica Latinorum Jacobi Pamelii.²
 Hieronimi Albani equitis De potestate Papae.³

In octavo.

De iusta Reipublicae Christianae in reges impios et haereticos
 autoritate.

Antidota apostolica contra haereticos in duas epistolas Pauli
 ad Corinthios tomus tertius, authore Thoma Stapleto.

Plutarchi vitarum parallelarum tomus primus et secundus.

Eiusdem Ethices, pars secunda.

Eiusdem In moralia pars 3 duo libri.

Jacobi Sadoleti episcopi Carpentariensis Epistolae.⁴

Francisci Bencii Orationes et Carmina.⁵

Morum philosophia poetica Zwingeri. Item eiusdem tomus
 secundus.⁶

Amiani Rerum sub Imperatoribus historia.⁷

Hiesippi De bello Judaico.⁸

Henrici Susonis opera.⁹

Jacobi Gorscii: Apologeticus adversus quendam Apostatam.

Item eiusdem libri duo.

Eiusdem De lapsu et restauratione hominis.

Opera Fulgentii episcopi.¹⁰

Pauli Orosii Adversus paganos historiarum liber.¹¹

Enchiridion controversiarum de religione.

Dictionarium latino-graecum.

Institutiones dialecticae Fonsecae.¹²

¹ Donatus Aelius, grammaticus Romanus értendő, a ki 350 körül működött.

² Két kötetben; Köln, 1571.

³ Negyedréti kiadása a leydeni 1558-ból.

⁴ Kölni kiadás, 1554-ből.

⁵ Folytatólajos czíme: cum disputatione de stylo et scriptione. Római kiadása 1586, 1590; ingolstadti 1595 és 1599-ik évi.

⁶ Idősb Zwinger Tódor műve; bázeli 1575-iki kiadás.

⁷ Franciscus Ammianus Marcellinus e művének 1591-iki leydeni kiadása.

⁸ Bázeli 1509-iki kiadása lehetett, míg kölni 1530-iki ívrétű kiadásának teljes czíme ez: De rebus a Judaeorum principibus in obsidione fortiter gestis deque excidio Hierosolimorum, aliarum civitatum adjacentium libri V.

⁹ Német író; neve: Heinrich von Berg Suzon, kinek művei »Viri sanitate, eruditione et miraculis claris opera et vers. J. Surii« czímen Kölnben jelentek meg.

¹⁰ Bázeli 8-r. kiadás 1587-ből.

¹¹ Megjelenés-helye: Köln, 1582.

¹² E portugali író teljes neve: Fonseca Damian, de la Ord. de Predicadores; id. műve 8-r. 1586-iki kölni kiadás.

Epistolae Pauli Manutii.¹

Petri Bembi epistolae.²

Eiusdem epistolae nomine Leonis Pont. Max. scriptae.³

Martini Crusii Aetiopicae historiae epitome.⁴

Granatensis Rhetoricae ecclesiasticae.⁵

Caroli Clusii Historia.⁶

Flores Bibliorum.

De quatuor plaustris haereticarum fabularum, authore Arnaldo Mermannio.⁷

Theophylacti Enarrationes in epistolas Pauli.⁸ — Loci communes. De institutione principum.

Eiusdem Epistolarum volumen primum et secundum.

Eiusdem volumen orationum secundum et tertium.

Annotationes in eiusdem divinationem.

Laurentii Gambarae Poemata sacra.⁹

Mureti Orationes.¹⁰

Erotematā Ludovici Bebonis in Institutiones Imperiales.

In sedecimo.

Possevini Atheismi Lutheri.¹¹

¹ Római 8-r. 1579-iki vagy kölni 1581-iki kiadás.

² A római biboros leveleinek e kiadása velencei, 1552-ből.

³ Emez pedig leydeni, 1540-iki vagy szintén velencei.

⁴ Heliodorus ismert művének e kiadását az 1607-ben elhalt német humanista Frankfurtban 1584-ben adta ki.

⁵ Nyomatott Kölnben, 1578-ban.

⁶ Értsd tovább: rariorum aliquot Stirpium, per Pannoniam, Austriam, et vicinas quasdam prouincias observatarum; melynek antverpeni 1583-iki kiadása legismertebb.

⁷ Megjelent: Löwenben, 1564-ben.

⁸ Kölni 1513-iki és párisi 1548-iki 8-r. kiadása ismeretesebb.

⁹ Antverpeni kiadása 1577-ből való.

¹⁰ Az 1585-ben elhunyt Muretus Marcus Antonius Lemovicensis 23 beszédének velencei kiadása.

¹¹ Folytatólagos czíme: Melancthonis, Calvini, Bezae, Ubiquetariorum, Anabaptistarum, Picardorum, Puritanorum, Arianorum et aliorum nostri temporis haereticorum.

Duo item libri Pestilentissimi Ministrorum Transsylvanicorum, cum thesibus Francisci Davidis, adversus sanctissimam Trinitatem.

Refutati Ab Antonio Posseuino Societatis Jesu. Denique Antithesis haereticae perfidiae, contra singulos articulos orthodoxiae fidei. A hazánkban is járt XVI. századi híres jezsuita e nálunk ismeretlen kis műve (Vilna, 1586. 8-r. 109 l.) nemcsak címlapon is jelzett tartalmaért, hanem azért is érdekelheti irodalmunkat, mivel 3-ik lapján olvasható Bodonyi István »nobilis Transsylvanus« ajánló levele Báthory István lengyel királyhoz, keltezte: Vilnae, Metropoli Lituaniae, Mense Martio M. D. LXXXVI. — A munka legkönynyebben hozzáférhető példánya a krakói hg. Czartoryski-könyvtárban 4597/5. sz. a. található.

*Libros sequentes emit Illustrissimus dominus d. episcopus
Simon Rudniczki.*

flor. gr.

Conciliarum omnium tam generalium, quam provincia-		flor. gr.
lium volumina quinque	decem
Titus Livius	4 —
Thesaurus linguae latinae ¹ 2 libri	5 —
De Hispanorum origine	2 —
Historia Platinae De vitis Pontificum ²	2 —
Opera D. Basilii Magni ³	3 —
Fasti et Triumphii Romanorum	3 —
Alexandri de Hales libri tres ⁴	6 —
Opuscula insigniora D. Dionysii ⁵	2 —
Apostolicarum constitutionum Clementis ⁶ opera	1 15
Opera D. Hieronymi libri tres ⁷	7 —
S. Thomae Aquinatis Summa totius theologiae libri 3	5 —
Philostrati ⁸ De vita Apollonii [Tyanei] liber unus	1 —
Chronica Ungarica	1 —
Antonius Bonfinius	1 15
De bono senectutis	— 20
De perfecto Cardinali	— 20
In sermonem Seraphici Doctoris	1 —
Osorii episcopi: De rebus Lusitanensibus 5 libri ⁹	5 —
Benedicti Pererii tomus prior: Commentarii ¹⁰	1 —
Eiusdem De communibus rerum omnium naturalium principiis ¹¹	1 —
Libri quatuor D. Bonaventurae ¹²	6 —

¹ Kiegészítő czíme: seu forum Romanum. Ívrétű három kötetes bázeli kiadása 1578-ból való.

² Ívrétű 1562-iki vagy 1568-iki kölni kiadása volt.

³ Kölni 1531-iki vagy velencei ívrétű 1535-iki kiadása lehet.

⁴ A középkori angol író »Universae theologiae summa« cz. műve velencei ívrétű 1575-iki 4 kötetes kiadásának három kötete.

⁵ Az 1471-ben meghalt velencei Dionysius Carthusianus művének kölni ívrétű 1559-iki kiadása.

⁶ Értendő V. Kelemen pápa, kinek ez ívrétű munkája »una cum apparatu domini Jo. Andree« először 1476-ban Rómában jelent meg.

⁷ A 420-ban elhalt Szent Jeromos művei 9 kötetes bázeli valamelyik XVI. század kiadásának három kötete.

⁸ Egész neve: Philostratus Flavius Lemnius; élt a VIII. században. Ívrétű bolognai 1501-iki ritka kiadása lehet.

⁹ Talán kölni kiadása, amennyiben »De rebus Emmanuelis regis Lusitaniae« cz. másik munkája Kölnben jelent meg 1574-ben.

¹⁰ A spanyol jezsuita e. művének teljes czíme: »Benedicti Pererii Valentini e S. J. commentariorum in Daniele prophetam libri sexdecim« s megjelent 1588-ban Leydenben.

¹¹ Kiegészítő czíme: et affectionibus; római 1576-iki ívrétű kiadás.

¹² E jelzés Szent Bonaventura »Perlustratio in archana tertii et quarti libri sententiarum« cz. művére vonatkozik, mely 1500-ban Nürnbergben jelent meg.

	flor. gr.
Origenes Adamantii ¹ libri 2	3 —
D[ivi] Antonii	1 —
D. Innocentii	1 —
Johannis Baptistae Tolongii Mantuani In omnes Davi-	
dicos Psalmos commentarii	1 —
Pro opere Ciceronis	4 —
Adagiorum liber unus Erasmi ²	1 —
Julii Caesaris Commentarii, liber unus	— 10
Justinus: Historia ³	— 10
Pymander Trismegistus ⁴	— 20
Herodoti Historiae	— 15
Friderici Nauseae Postilla ⁵	— 10
Pomerium de Sanctis	— 20
Item Pomerium sermonum fratris Pelbarti ⁶ De tempore,	
de Sanctis et Quadragesima	— 20
Dictionarium latino-graecum duo libri in octavo	— 20
Casi Politica	— 20
Virgilius	1 10
Institutiones iuris	— 18
Villae Johannis Baptistae ⁷	— 20

Maga a jegyzék Hartwisch Orbán heilsbergi jegyző műve, mert ő rendezte a könyveket nagyság szerint s állítá össze e katalogusukat (a miért hat forintnyi tiszteletdíjat kapott) bár sietve, felületesen és tájékozottság nélkül, sok czímet csonkán, rövidítve vagy ép hibásan adván.⁸

¹ Richardus Simon álneve.

² Az 1536-ban meghalt híres Rotterdami Erasmus e művének van egy 1541-iki 8-r. leydeni és bázeli, kiadása s egy 1571-iki párisi.

³ Justinus historicus, Trogi Pompei epitomator művének 8-r. 1549-iki kölni kiadása lehet.

⁴ Teljes czíme: Pymander Mercurii Trismegisti. Kiadta jegyzetekkel Rosseli Hannibál krakói theologiai tanár. Nálunk ismeretlen ívrétű 1586-iki krakói kiadását »Liber V. de elementis et descriptione totius orbis« alczímmel Báthory István lengyel királynak ajánlta s ennek az a további magyar vonatkozása, hogy a kötet V. részében Báthory András biborosról, Wesselényi Ferenczről s Lengyelországban élt egyéb magyar társaikról is szól.

⁵ Német kiadása 1595-ben Ingolstadtban jelent meg egyszerre a latinnal.

⁶ E nevet a jegyzék német készítője (úgy látszik diktálásra) Balpartinak torzítá el, s dr. Karácsonyi János sziveskedett figyelmeztetni, hogy ez tulajdonképpen Temesvári Pelbárt XV. századi híres írónkra vonatkozik, kinek felsorolt három műve először 1498—99-ben s az utána következő években tömördek kiadásban jelent meg.

⁷ Meg van a jegyzék elején még egy példányban.

⁸ Az íráshibákat a jegyzékben egyszerűen kijavítottuk, mert nem tartottuk tanulságosnak külön jegyzékben felsorolni őket, s mutatóul csupán ezeket soroljuk elő: Zapper Zappor, Janson Jansen, Possevini Cathechismi Atheismi, Inonis Inonis, Siphilino Xiphilino, Orosii Osorii, Naveae Nauseae, Balparti Pelbarti helyett, stb.

III.

Báthory András könyvtára tehát — miként leltára mutatja — szétszóródott a világba. Legjavát két ládában Kraus János danczkai könyvkereskedő vette meg potom 160 forinton. Ez 1595-ben telepedett meg Danczkában könyvkötőmesterként s később könyveket is árult, sőt (a hagyatékból vásárolt munkák hasznával) még egy jövedelmező naptárt is indított.¹ Más részét Báthory második utódja Rudnicki Simon vármiai püspök szerezte meg 74 forinton, míg a többi egyenként kelt el 64 forinton. Ám az egész könyvtárárt még 300 frt se folyt be, pedig — számvetésünk szerint — közel 400 kötetből állott, a miből 136 ívrétű, 20 negyedréti, 44 nyolczadrétű, 1 drb tizenhatodréti volt, míg a többiek nagyságát nem tüntették ki. A testesebb köteteket általában forintjával árverezték el, s csak kevésért adtak 2—2¹/₂ forintot, de volt viszont olyan is, mely csak 6—10 garason kelt el.

Báthory András magyar kortársai, illetőleg XVI. századi katolikus főpapjaink közül *senki* nálánál nagyobb könyvtárt nem gyűjtött. Hiszen pl. Telegdi Miklós pécsi püspök 272 kötetet hagyott hátra,² s ezek nagyrészét is Oláh Miklós esztergomi érsektől örökölte.³ Pioppi Dénes modrusi püspök 142 művet,⁴ Mathesy István váci püspök csak 43 művet;⁵ a többiek meg alig néhányról hagyakoznak, ha ugyan önképzéssel s olvasással egyáltalán foglalkoztak.⁶ Még Naprági Demeter erdélyi választott püspöknek is csak 200—300 könyve volt, pedig e számba beleértendők azok is, melyeket a fejevári feldült palotában Báthory Zsigmond és András menekülésükkor otthagytak s Naprági magával vitt Győrbe.⁷

¹ Bär danczkai állami levéltári igazgató szíves közlése szerint.

² Könyvtáranak 1586-iki jegyzékét ld. e folyóirat 1880. évf. 37—50. l.

³ Ld. róla végrendeleti hagyakozását a Történelmi Tár 1896. évf. 156. l. Nehány könyve ismertetését a Könyvszemle 1883. évf. 61—66. l.

⁴ Jegyzékét a szepesi kamara állítja össze 1574-ben; u. o. az 1894. évf. 211. l.

⁵ 1591-iki jegyzékét ld. ugyanott, az 1897. évf. 276/7. l.

⁶ V. ö. Kollányi Ferencz »Könyvek a XVI. és XVII. századbéli főpapi hagyatékokban« cz. tanulmányával; ugyanott, az 1895. évf. 205—218. l.

⁷ Néhai Ráth Károly írja (a »Győri történelmi és régészeti Füzetek« 1865-iki III. k. 145. lapján), hogy midőn Naprági győri püspök lett, »elköltözésekor 200—300 darabra menő könyvtárával együtt, mely az irodalmi levéltárban őriztetik, számos korlátnoki irományokat is hozott magával«; s ezeket ma a püspöki nagyobb semminarium könyvtára őrzi.

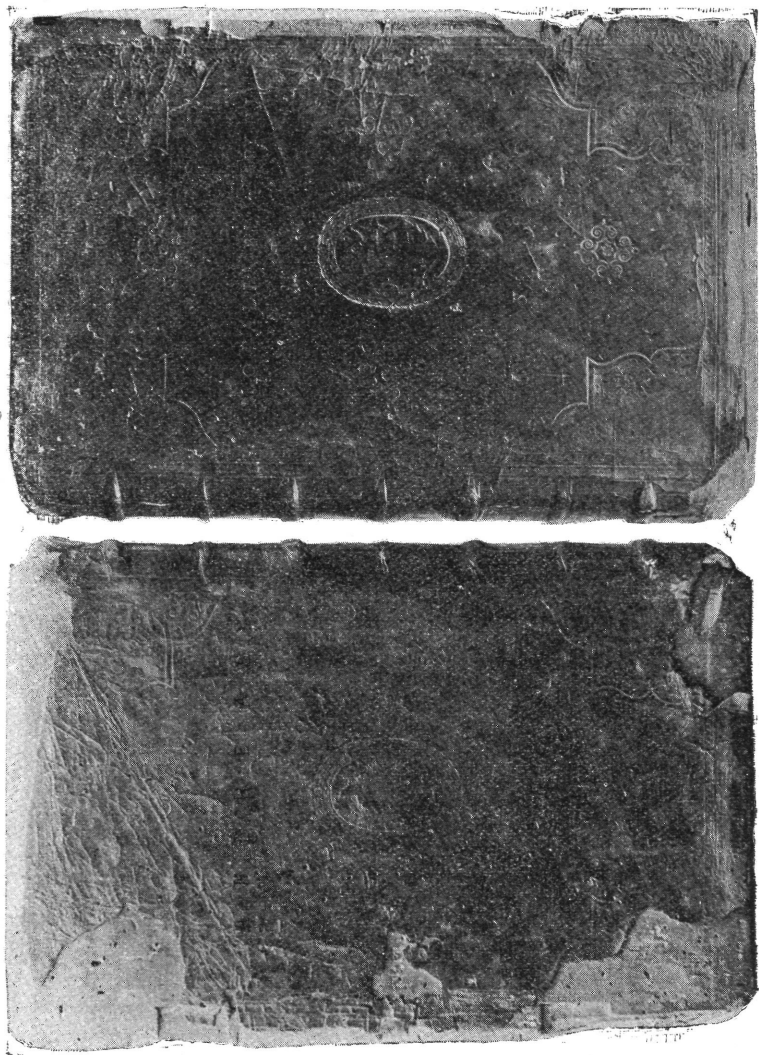
A világiak közt Zsámboki János humanistánknek, Miksa király udvari történetirójának volt 2600 kötetet meghaladó könyvtára,¹ csakhogy ő mint udvari- és íróember egész más eszközökkel s tisztán csak a tudománynak élve hordta össze irodalmi kincseit. Végül közel 600 kötetből állott 1575-ben a brassói gimnázium könyvtára,² mely úgyszólván nyilvános jellegű volt. Pedig Báthory András könyvgyűjteménye nem is annyira nagyságáért, mint értékeért s a művek ritkaságáért meglepő, elárulván azt a gondos figyelmet, melyet a biboros ritka kiadások s díszművek beszerzésére fordított. Mert érdekes, hogy pl. Gallen János kassai könyvkereskedő egész boltjában alig öt leydeni kiadást tartott, annyira nem fizették meg, s kötetei legnagyobb részének ára fél forinton alul maradt.³

Könyveinek összeválogatása is szaktudásra s gondosságra vall. Szembeszökő a theologiai művek s a classicusok nagy száma, melyek mindenféle kiadásban előfordulnak a jegyzékben. Látszik, hogy Báthory András korának humanista törekvéseit megértve, tudományban s vallásban egyaránt a régihez visszatérő iránya közepette előszeretettel olvasta az egyházi atyákat és jogtudósokat, a görög és római írókat, az újabb renaissance megteremtőit, s a levélírókat, kiknek stílusát követi s utánozza. Hanem teljesen mellőzte a hitvitázó irodalmat, s még kíváncsiságból is alig szerzett meg néhány olyan könyvet, mely a pápaság hatalma vagy a katolikus hit egysége ellen kelt ki. Nagy érdeklődést tanúsított azonban történeti s földrajzi művek iránt, s jól felszerelte magát szótárakkal, törvénykönyvekkel, a biborosok jogait és kötelességeit tárgyaló kisebb kiadványokkal és térképekkel, melyekre úgyszólván naponta szüksége volt, s figyelemmel kisérven az irodalmat, haláláig állandóan vásárolt könyvet. Így pl. 1599 újévére rendelte meg magának Bellarmino és Riber híres jezsuiták műveinek új kiadásait, míg az előző években egy szép ívrétű Tertulianust és bölcsészeti műveket vesz, kiváló vonzalommal használván Aristoteles munkáit.

¹ Említi Schönherr Gyula a Magyar Könyvszemle 1899. évf. 183. l.

² Ld. az Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde 1887-iki 21. kötet 625. l.

³ Ismertette ifj. Kemény Lajos a Könyvszemle 1895. évf. 310–320. l.

BÁTHORY ANDRÁS B. VÁRMIAI PÜSPÖK PLUTARCHOS-ÁNAK KÖNYVTÁBLÁJA.

Magyar könyveit, sajnos, nem sorolja fel az árverési lajstrom, hihetőleg mert azokra — fönn északon, a Keleti tenger partvidékén — nem akadt vevő s még jó, ha a biboros magyar szolgálai szétosztották maguk közt. De megtaláljuk Bonfini történetét két példányban, egy névtelen magyar krónikával együtt, és Temesvári Pelbárt három könyvét.

Kézirati műve is volt néhány, így pl. két bibliája és Jób könyve pergamenre írva, továbbá egy pergamenes Ciceroja, egy Aristotelese s egy vegyes tartalmú kötete, melyért mindössze hat garast adtak.

IV.

Báthory András elárverezett könyveinek ismertetett leltára azonban nem nyújt teljes képet könyvtáráról. Hiszen az csupán azokat a könyveit sorolja fel, melyek Heilsbergben még 1608 tavaszáig megmaradtak, és Isten a megmondhatója mennyi kallódhatott el, az alatt a tíz év alatt, mely halála óta eltelt. Mert hiányzanak belőle — egyebek közt — azok a művek, melyek *neki ajánlva* jelentek meg¹ s azok, melyek Báthory István király hadi tetteit dicsőítve és életét ismertetve föltétlenül meg lehettek a hálás unokaöcs gyűjteményében is. Nincs nyoma továbbá vörös ládájában tartogatott olasz könyveinek s nincsen felvéve egyetlen német könyve sem, holott levelei bizonyítják, hogy németül jól tudott. Annál meglepőbb hát, hogy a szétszóródott könyvek közül kutatásaink közben ötre szerencsésen rá is akadtunk, miként azokat az alábbiakban ismertetjük.

Ivrétü Plutarchos-ának czímlapja hiányzik, de a czim az A. levelen újra olvasható így: Plutarchi chaeronei, gravissimi et Philosophi et Historici, *Ethica*, sive *Moralia* opera: Hermanno Cruserio J. C. interprete; a miből megállapítható, hogy az »Opuscula Moralia sive Ethica Graece et de Viris illustribus« czimen megjelent 1537-iki bázeli 839 lapnyi kiadása. Báthory András halála után valamely egyház kezébe jutott, mert az »Authorum elenchus« végén e jellemző bejegyzést találjuk:

Sacerdos, qui hunc librum post obitum meum habere voluerit, decem: Nro 10 missas absolvere tenebitur pro animabus sacerdotum huius archidioecesis.

X. M. Podziemski.

¹ Ezekről más értekezés keretében fogunk beszámolni.

A sok gazdát cserélt könyv jelenleg Wolski Zsigmond varsói tanár-ismerősömé, a ki pár évvel ezelőtt egy zsidótól vette. István király •dedicatiojára és S. R. (Stephanus Rex) monogrammjára én figyelmeztettem, a miért viszonzásul lefényképezte számomra, s így az ő szívésségének köszönhetem, hogy nemcsak Báthory István ajánló sorait, de a mű egykorú kötését is betmutathattuk.

A másik munka Adrichomius Delphus Keresztély »Theatrum terrae sanctae et biblicarum historiarum cum tabulis geographicis aere expressis« cz. művének 1590-iki kölni (286 lapnyi) nagyívrétű díszkiadása, melyet a bíboros a pułtusi iskola egykori főnökétől, s későbbi jó barátjától, a plocki püspöktől kapott, mivel tábláján az ő super-exlibrise látható e körirattal: Petrus Dvni Wolsky D. G. Episcopus Plocensis. Báthory András azonban később (midőn őt 1593 július 11-én meglátogatta) Berzeviczy Mártonnak ajándékozta, minthogy lengyel-porosországi birtokai révén úgyis jóformán szomszédságában élt s így gyakran felkereshette heilsbergi kastélyában, hol a bíboros »szoros barátsága« emlékeül az alábbi ajánló sorokat írta be a mű második lapjára:

Magno dno Martino de Berzeviczy Episcopo Andras D. G. E.
 Cardus Balhazyus 11 Julij 1593 arcta amicitia
 dedit hanc auctoris Delphus
 Nec manus nec tempora sunt
 Andras Cardus Balhazyus

BÁTHORY ANDRÁS B. SAJÁTKEZŰ AJÁNLÓ SORAI BERZEVICZY MÁRTON RÉSZÉRE.

Az értékes könyv Berzeviczy halálával még éppen félszázadig maradt meg ellengyelesedett családjában, midőn unokája Berzeviczy Dorottya a lubaviai franciskánusoknak ajándékozta, a czimlap rézmetszetű díszítései közé írt e feljegyzés tanúsága szerint:

Hunc librum commodissimum Generosa ac M. D. Dorothea Berzewicewa obtulit fr[at]ribus minoribus obser: conventus Lubauensis. A. D. 1646. 13. Augusti.

Későbbi tulajdonosa a »Bibliotheca Seminarii Clericalis Episcopalis Culmensis Pelpini« lett, jelenleg pedig az Erdélyi Országos Múzeum könyvtáráé.

Ugyanez az intézet, illetve annak kéziratára őrzi XVI. századi írású s 1538—47-iki okleveleket tartalmazó »Cancellaria Polonica« című 384 lapnyi (21×32 cm. nagyságú) kötetét, melynek 343/5. üresen maradt lapjára Báthory Zsigmond (Heilsberg, 1599 november 18-iki kelettel) érdekes levelet jegyzett be tíz éves unokaöcscse: Báthory Gábor (a későbbi fejedelem) számára, a ki akkoriban ott tartózkodott s a jezsuitáktól tanult. Ez a levele teszi értékessé az egykorú, de egyszerű kötetű könyvet, melyet Zsigmond fejedelem — vagy tán maga a kis Báthory Gábor — később magával hozott Erdélybe; s a kötet tartalma a lengyelek történelmét is becses új adatokkal bővíti.¹

Szintén a kolozsvári múzeumi könyvtárba jutott a véletlen folytán Clusius Károly »Rariorum aliquot stirpium . . . historia« cz. ismert növénytani műve antverpeni (1583-iki 8-r.) fametszetes kiadású példánya. A kötet préselt pergamenkötése olasz munkára vall, s úgy látszik Rómában vette ujdonságként Báthory András, a ki belső lapjára e jeligét írta be: 1583. *Nomen Domini turris fortissima*. A kötet egyike azoknak, melyeket az árverésen Kraus könyvkereskedő szerzett meg; a könyvek egy része tehát Dancz-kából hazánkba jutott, s talán a tudománykedvelő Naprági püspök gyűjteményébe.

Becsés végül »In universam Aristotelis philosophiam questiones« című (321 lapnyi) 4-r. kézirati kötete, mely ma a krakói Jagiello-egyetemi könyvtár kéziratárában található 2657 sz. a.

¹ Először mi használtuk fel vonatkozó adatait »Izabella királyné« életrajzában; majd Zakrzewski Vincze krakói egyetemi tanár ismertette.

leltározva. Ezt maga a bíboros másoltatta egyik Braunsbergben tanuló pártfogoltjával, Székely Mátyással,¹ mit a 74. lap jobb alsó szélére tett e szavaiból tudunk: 15 Martii 97 anno M. Siculus. Két hét múlva újra beírta az 1597 márczius 29-iki keltet, midőn a 89. lapot bevégezte, a kötet utolsó sorából pedig megtudjuk, hogy 1598 április 10-ikén fejezte be apró írású unalmas munkáját, bár a címek rubrikálásával s az egyes fejezeteknek zöld és piros festékkel való díszítésével az egész kötetet csinosabbá akarta tenni. Legjobban díszíti ám a könyvet Báthory András fametszetű s füstbe nyomott ex-librise, melylyel tulajdonjogát e kötet első lapján kifejezte, nem is gondolván arra, hogy ő az első magyar könyvgyűjtő, a ki ilyesmire is kiterjeszté figyelmét, s az első fajmagyar ember, a ki ex-librist használ. Munkája durva utánzata a bíboros gyűrűspecsjének, azza a bővítéssel, hogy családi címerképe: a hármaskasfog fölé (szokatlanul) koronát is helyezett vésője; körirata pedig a következő:

ANDREAS · BATORIVS · S · R · E · CARDINALIS · EPISCOPVS · WARMIEN[SIS] *

Ennél több könyvének nem juthattunk nyomába, habár a leltár alapján² a danczkai, braunsbergi, krakói, ilyvói és más könyvtárakban is tettünk kísérletet.

V.

Magáról az érdekes kimutatásról megjegyezzük, hogy mivel a könyvek rövidített címeinek száraz közlését nem tartottuk eléggé tanulságosnak, igyekeztünk kutatásainkkal megállapítani teljes címeiket, továbbá, hogy mily kiadásúak voltak s lehettek a felsorolt művek, s melyeknek mily magyar vonatkozása van? El kelle természetesen eleve tekintenünk a classicusok munkáitól s a biblia-kiadásoktól, melyeknek megállapítása szinte lehetetlen lett volna. De a többi munkát főleg a római egykori jezsuita-collegium, ma Vittorio Emanuele- s a Casanatense-könyvtár czédula-katalogusából nyomoztuk ki, mintegy ezzel is jelezn

¹ Braunsbergben megjelent s Báthory Andrásnak ajánlt 1597-iki művét idézi Szabó Károly: R. M. K. III/1. k. 916. sz. a.

² Melynek korrekuráját eredetijével dr. Karge Pál königsbergi állami levéltáros szíveskedett összevetni, a mit ez úton is hálásan köszönök.

óhajtván a művek ritkaságát és becsét, mivel az ismert könyvészeti munkákból (vagy épen egyéb könyvtárakból) különben is alig ötven könyvről találtunk felvilágosítást.

Mind ez adatok összesége s e könyvjegyzék fényesen tanuskodik Báthory András bíboros vármiai püspök műveltségéről, olvasmányairól és tudományos hajlamairól. S ez eddigelé kevésbé, vagy félreismert magyar történeti alakunk egyénisége, jelleme és élete rajza minden esetre csonka és homályos maradt volna, ha tanulmányainak és irodalmi foglalkozásának e tükrét nem ismerjük vala meg.

BÁTHORY ANDRÁS B. KÖNYVJELZŐJE.

ELŐMUNKÁLATOK A »TRIPARTITUM« ÚJ KIADÁSÁRA 1603-BAN.

TAKÁTS SÁNDORTÓL.

Az ausztriai kormányzések közül Magyarországon az udvari kamarának volt a legnagyobb hatásköre. Minden ügybe beleavatkozott, tudomása és hozzájárulása nélkül nálunk semmiféle kamarai ügy nem történhetett. Ezen sokoldalú tevékenységében legkevésbé sem zavarta az a körülmény, hogy a magyar törvénykönyv beavatkozásának jogosságát soha el nem ismerte, s hogy az egész ország égő gyűlölettel fogadta minden intézkedését. Nagy lévén a hatásköre Magyarországon, azt kéne hinnünk, hogy az udvari kamara tagjai a magyar törvénykönyvet gyakran lapozgatták. Biz ezt nem tették. A jószágelkobzásokhoz, eladásokhoz, bérletekhez, vám-, bánya- és adóügyekhez magyar törvény nem kellett; az udvari kamara a nélkül is elintézte azokat. Am a XVII. század elején közelgett a ribilliók korszaka, a melynek sötét árnyékát már 1603-ban is látni lehetett. Az üldözések, vagyonelkobzások és a fiskális ügyek nagyon elszaporodtak. Miután Erdélyben sikerült a vagyoni viszonyokat a németiség javára teljesen felforgatni, Unverzagt és társai azon igyekeztek, hogy Magyarországon is hasonló állapotot teremtsenek. A sok fiskális ügy és hűtlenségi pör tág teret nyitott az udvari kamarának arra nézve, hogy a magyar kamarai ügyeket még jobban felkavarja, s hogy azok elintézésére vonatkozólag kizárólagos jogát biztosítsa. Az udvari kamara 1603-ban és 1604-ben a bekövetkező országgyűlésre már erősen dolgozott a kamarai előterjesztéseken és újításokon. Mindezen dolgokban nem nélkülözhetette a magyar törvénykönyvet.

Az 1603. év április 12-én, majd ismét május 6-án leírt a magyar kamarához és a *Constitutiones Regni Hungariae*, valamint a *Decretum Tripartitum* című nyomtatott művek három-három példányát kérte, azzal a hozzáadással, hogy ha e munkák

kaphatók nem volnának, azoknak sajtó alá rendezéséről és kinyomtatásáról gondoskodjék, illetve a költségekről előterjesztést tegyen. E felszólításra a magyar kamara 1603. július 4-én azt felelte, hogy a szükséges példányok előteremtését és az esetleges kinyomtatás ügyét nemzeti *Pech Lipót* magyar kamarai perceptor uramra bízta.

Pech Lipót a maga jelentésében megírta, hogy mindent elkövetett a kívánt három példány előteremtésére, de a Tripartitumból két példánynál többre szert nem tehetett. A kiadás, úgy látszik, teljesen elfogyott s csupán a Wagner-féle német fordítása kapható. A Constitutiones Regni Hungariae-ből ellenben sehol egyetlen példány sem kapható (»Constitutionum autem exemplaria venalia nulla restant, et ne unicum quidem«). Az említett Tripartitum két példányához sikerült egy indexet is (»Enchiridion Decretorum seu Constitutionum Regni Hungariae«) szereznie.

A mi az újból való nyomtatás ügyét illeti, mivel a Constitutiók régi kiadása az anyagot csak 1583-ig tartalmazza, az új kiadásba 1603-ig az újabb constitutiokat is fel kell venni. Ez esetben az új mű egy példányához 270 ív papiros kell. Ha ötszáz példányt nyomtatnak, úgy összesen 270 csomó (rizsma) papir kell. Csomója egy tallérba kerülvén, a papir ára 270 tallerra fog rúgni. A nyomdában egy-egy ív kinyomtatása 2 tallérba, az egész munka nyomtatása tehát 540 tallérba fog kerülni. A Tripartitumhoz 110 ív (phylira seu arcus) papir kell; ennek és a nyomtatási költségeknek ára mintegy 330 tallerra rúgna. A két munka összes kiadása tehát 1140 tallérba kerülné. Azonban igen kívánatos volna, hogy a nyomtatást és a correcturát egy tudós ember folyton ellenőrizze, s hogy a nyomtatandó munkához jó indexet készítsen. Ingyen az ilyen munkára vállalkozó aligha akad. Ezért tehát az illető vállalkozót fizetni kell. Mivel ilyen embert Bécsben könnyebben lehet találni, mint Pozsonyban, leghelyesebb lesz, ha correctort ott keresnek.

A magyar kamarának és Pech Lipótnak ezen jelentésére a *Hinterlassene Hofkammer* Bécsből 1603. július 15-én az *Anwesende Hofkammer*-hez Prágába megírta, hogy a Tripartitumból kapott két példány közül az egyiket Bécsben tartotta, a másikat pedig Prágába küldötte. A két munka újabb kiadását illetőleg leghelyesebb volna, ha itt Bécsben nyomtatnák a munkákat. Erre

a dologra egy idevaló könyvnyomtató: *Formica* már ajánlatot is tett. Ha az egyességet vele idejében megkötik, még az országgyűlés előtt mindkét munkát elkészíti. Nekünk úgy tetszik, hogy leghelyesebb volna, ha kellő anyagi támogatással kiadót lehetne szerezni. A magyar és az udvari kamara részére ugyanis legföljebb harmincz példány szükséges; a többi példány tulajdonkép mit sem ér. De ha a munkát kiadóra bíznák, úgy a fölös példányokat Magyarországon és másutt szép haszonnal értékesíthetné. Erre a célra igen alkalmasnak látszik *Wagner Ágoston pozsonyi »publicus notarius«*, a ki a magyar jogtudományban eléggé jártas, s a ki a *Decretum Tripartitumot* németre fordítá és kiadá. Wagner hajlandó a munkát magára vállalni, ha ő felsége 6—700 talérral támogatná, s neki privilegiumot adna, hogy húsz évig a nevezett két munka kiadási joga kizárólag őt illeti. Mi — írja a kamara — ajánljuk, hogy Wagnerral szerződés köttessék, s neki az üresedésben levő esztergomi érsekség és veszprémi püspökség jövedelméből ötszáz tallér segély utalványoztassék. Talán annyival is megelegszik. A kívánt privilegiumot (húsz évre) a birodalmi kancellária állítsa ki, s ennek fejében Wagnert kötelezze, hogy mindkét munkából 30—40 példányt ingyen átengedjen.

Az udvari kamara e jelentéséhez mellékelte Wagner Ágostonnak Pozsonyban 1603. július 11-én kelt és Porsio Henrik kamarai tanácsoshoz intézett levelét, melyben elmondja, hogy már értesült a *Constitutiones Generales* és a *Tripartitum Regni Hungariae* tervezett kiadásáról. E fölötte fontos munkát — úgymond — szívesen magára vállalja, ha az udvar neki 700, vagy legalább 600 tallért ad, s biztosítja, hogy a munkákat húsz évig senkinek sem engedik újra kinyomtatni. Ez esetben ő a correcturát végezné, jó indexet készítene, s az 1592-től 1603-ig terjedő constitutiókat is sajtó alá rendezné. Ez a munka sok fáradságba és jelentékeny kiadásba kerül. A mikor én — írja Wagner — a *Tripartitum* német fordítását kiadtam, a tömérdek munkán kívül közel másfélezer talléromba került (»respectu des Tripartiti, welches ich vor diesem ins teutsch vertiert und trucken lassen, ausser meiner Mühe, und dass ich auf meinen aignen Kosten der Sachen beiwohnen muesste, sich nahe auf 1300 Thaler erstrecken wurde«). Ezt a munkát bárkire bízni nem lehet; mert a magyar terminusokat nem mindenki érti alaposan. Kívánatos volna, hogy a munka minél előbb elké-

szüljön. Én — írja — a haza javára semmiféle fáradságtól és munkától vissza nem riadok.

Wagner ajánlatát úgy ő felsége, mint az udvari kamara elfogadta. A magyar kamara a munkáért kívánt 600 tallért leszorította 400 tallerra s Wagnerrel még abban is megegyezett, hogy az a privilegium fejében mindkét munkából ötven-ötven példányt ingyen átenged.

Wagner, miután a magyar kamarával megegyezett, azonnal hozzáfogott a munkához. Azonban a királyi jóváhagyás még kezéhez sem érkezett, mikor a derék férfiú hirtelen meghalt. Az ő halálával aztán az egész irodalmi vállalat dugába dőlt. A király és a kamarák ugyan megmaradtak eredeti tervük mellett, de hozzáértő, alkalmas vállalkozóra szert tenni többé nem bírtak.

Az udvari kamarának Prágában levő része 1603. szeptember 13-án már tudta, hogy Wagner Ágoston meghalt. Épp ezért az udvari kamarának Bécsben hagyott részét ő felsége nevében felszólította, hogy 4—500 tallérnyi segély mellett — a Wagner-fele feltételekkel — új kiadót, illetve vállalkozót keressen. A bécsi udvari kamara e jelentés vétele után a magyar kamarához fordult. Az 1603. év december 10-én kelt átiratában arra kéri tehát a pozsonyi kamarát, hogy a már többször említett két munka kiadására 4—500 tallérnyi segélyvel képzett és tudós egyéneket keressen és ajánljon. A magyar kamara, a mint december 13-án kelt feliratában maga is bevallja, az udvari kamara átiratát nem értette meg teljesen. Nem tudjuk — írják vissza — vajjon a jelzett 4—500 tallért annak szánták-e, a ki a sajtó alá rendezést és a correcturát végzi, vagy pedig annak, a ki a nyomtatást végzi. Ha a jelzett összeg a könyvnyomtatónak szól, akkor mi marad annak, aki a két munkát a sajtó alá rendezi. Ilyen munkát ingyen senki sem vállal magára; mindkét dologra meg igen kevés 4—500 tallér.

A magyar kamara átiratára a bécsi udvari kamara 1603. decz. 17-én az egész ügy történetét újra elmondván, kijelenti, hogy Wagner halálával a Constitutiok és a Tripartitum kiadásának ügye ugyan megakadt, de abba nem maradt. A magyar kamara keressen alkalmas és kellőleg képzett embereket, a kik készek a két munka kiadására oly feltételek alatt, a mint azt a boldogult Wagner elfogadta.

Talált-e ilyen embert a magyar kamara, nem tudjuk. Ha akadt volna, sem sokra mehettek vele, mivel az 1604. év eseményei, majd a Bocskay-féle harczok az ilyen ügyeket mind háttérbe szorították. A Constitutiones és a Tripartitum, a kolozsvári és a debreczeni kiadásoktól eltekintve, jó ideig nem is látott napvilágot. Csak 1628-ban jelent meg Bécsben Caspar ab Rath költségén és sajtóján a nevezett két munka együttesen; de ehhez a kiadáshoz az előbbi tárgyalásoknak semmi közük sem volt.

VIDÉKI KÖNYVTÁRAINK 1903-BAN.

A múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősege terjedelmes jelentésben számolt be 1903. évi működéséről, részletes képet nyújtva a hatáskörébe tartozó múzeumok és könyvtárak állapotáról és azok fejlesztése érdekében tett intézkedéseiről.

A törvényhatóságok, községek, vallásfelekezetek és egyesületek által fentartott múzeumok és könyvtárak közül ez évben a következők tartoztak a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősege alá:

1. Árva vármegye Csaplovits-könyvtára Alsókubinban, 2. az aradi Kölcsey-egyesület múzeuma, 3. Bars-vármegye múzeuma Aranyosmaróton, 4. a besztercebányai városi múzeum, 5. a békéscsabai múzeum (a békéscsabai múzeum-egyesület tulajdona), 6. a budai könyvtár (a budapesti könyvtár-egyesület tulajdona), 7. a debreczeni ev. ref. főiskola múzeuma és könyvtára, 8. a szolnok-doboka-vármegyei múzeum Deésen (a szolnok-doboka-vármegyei irodalmi, történelmi és ethnographiai társulat tulajdona), 9. a hunyad-vármegyei múzeum Déván (hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat tulajdona), 10. az esztergomvidéki régészeti és történelmi társulat múzeuma Esztergomban, 11. a felkai Táttra-múzeum (a felkai Táttra-múzeum-egyesület tulajdona), 12. a győri városi könyvtár, 13. a békésvármegyei múzeum Gyulán (a békésvármegyei közművelődési egyesület tulajdona), 14. az alsófehérmegyei történelmi, régészeti és természettudományi egyesület gyulafehérvári múzeuma, 15. a halasi ev. ref. főgimnázium könyvtára, 16. a hódmezővásárhelyi ev. ref. főgimnázium könyvtára, 17. a honti múzeum Ipolyságon (a hont-vármegyei múzeum-társulat tulajdona), 18. a kassai városi múzeum, 19. a kecskeméti városi múzeum és könyvtár, 20. a keszthelyi balatoni múzeum (a keszthelyi balatoni múzeum-egyesület tulajdona), 21. az erdélyrészi Kárpát-egyesület múzeuma Kolozsvárott, 22. a komáromi

múzeum (a komárom-vármegyei és városi múzeum-egyesület tulajdona), 23. a losonczy városi közkönyvtár, 24. a mosonvármegyei múzeum Magyaróvárott, (a mosonmegyei történelmi és régészeti egyesület tulajdona), 25. a máramarosszigeti ev. ref. főiskola könyvtára, 26. a máramaros-vármegyei múzeum Máramarosszigeten (a máramaros-vármegyei múzeum-egyesület tulajdona), 27. a borsod-miskolczy múzeum Miskolczon (a borsod-miskolczy közművelődési és múzeum-egyesület tulajdona), 38. a miskolczy ág. ev. egyház könyvtára, 29. a nagybányai városi múzeum, 30. a nagyenyedi Bethlen-főiskola múzeuma, 31. Szatmár vármegye múzeuma Nagykárolyban, 32. a nagyszebeni erdélyi Kárpát-egyesület (Siebenbürgischer Karpathen-Verein) múzeuma, 33. a biharvármegyei múzeum Nagyváradon (a biharmegyei és nagyváradai régészeti és történelmi egyesület tulajdona), 34. a nagyvárad kir. jogakadémia könyvtára, 35. Szabolcs vármegye múzeuma Nyíregyházán, 36. Szabolcs vármegye törvényhatósági közkönyvtára Nyíregyházán, 37. Nyitra vármegye múzeuma Nyitrán, 38. a pécsi városi múzeum, 39. a poprádi Kárpát múzeum (a magyarországi Kárpát-egyesület tulajdona), 40. a pozsonyi orvos és természettudományi egyesület múzeuma, 41. a pozsonyi városi könyvtár, 42. a pozsonyi városi múzeum, 43. selmeczbányai városi múzeum és könyvtár, 44. a sepsiszentgyörgyi székely nemzeti múzeum (Háromszék vármegye tulajdona). 45. Sopron vármegye és Sopron sz. kir. város régiségi múzeuma, 46. a szabadkai városi múzeum és közkönyvtár (a szabadkai közkönyvtár- és múzeum-egyesület tulajdona), 47. a szatmári Kölcsey-kör múzeuma, 48. a szegedi Somogyi-könyvtár és városi múzeum, 49. Tolna vármegye múzeuma Szegszárdon, 50. a csongrád-vármegyei múzeum Szentesen (a csongrád-vármegyei történelmi és régészeti társulat tulajdona), 51. a vas-vármegyei múzeum Szombathelyen (a vasvármegyei kulturegyesület tulajdona), 52. a délmagyarországi természettudományi társulat múzeuma Temesvárott, 53. a délmagyarországi történelmi és régészeti múzeum Temesvárott (a délmagyarországi történelmi és régészeti múzeum-társulat tulajdona), 54. a temesvári városi könyvtár, 55. a tiszafüredi múzeum és könyvtáregyesület tulajdona), 56. a turócszentmártoni tót múzeum (a múzeumi tót-társaság tulajdona), 57. a váczy múzeum (a váczy-egyesület tulajdona), 58. a verseczi városi múzeum, 59. a verseczi

városi nyilvános könyvtár, 60. Veszprém vármegye múzeuma Veszprémben, 61. a bács-bodroghvármegyei történelmi társulat muzeuma Zomborban

Ama néhány önálló könyvtáron kívül, a mely e jegyzékben mint a főfelügyelőség hatáskörébe tartozó gyűjtemény szerepel, a többi intézet közül is a legnagyobb rész, majdnem valamennyi bir olyan könyvgyűjteménnyel, a mely nyilvános könyvtár szerepét tölti be vagy annak betöltésére alkalmassá fejleszthető, a melyek tehát méltók arra, hogy a tudományos és ismeretterjesztő könyvtárak közé soroztassanak, s a múzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége ez intézetek felett az állam gondoskodását közvetítve, elsőrangu tényező szerepét tölti be a hazai könyvtári ügy fejlesztésére irányuló nagy közművelődési mozgalomban. E fontos hivatású országos testületnek működése eredményei felől a nyilvánosság elé terjesztett jelentéséből a könyvtári ügyre vonatkozó adatokat az alábbiakban ismertetjük.

A főfelügyelőségnek 1903-ban a hatáskörébe tartozó intézetek rendes évi segélyben való részesítésére az állami javadalom rendes tételeiből 39,000 korona állott rendelkezésére, melynek szétosztása iránt a múzeumok és könyvtárak országos tanácsával egyetértésben terjesztette javaslatait a vallás- és közoktatásügyi miniszter elé.

A segélyezési javadalom az egyes gyűjtemény-csoportok között szükségletük arányában osztatván meg, abból könyvtári czélokra 15,000 korona jutott. S ez összegből a szegedi Somogyi-könyvtár 1500 kor., az aradi Kölcsey-egyesület könyvtára, a debreczeni ev. ref. főiskola könyvtára, a halasi ev. ref. főgimnázium könyvtára és a nyitrai múzeum egyenként 1000 kor.; a budai könyvtár, a szombathelyi és a veszprémi múzeumok 800 kor., a hódmezővásárhelyi ev. ref. főgimnázium könyvtára, a kecskeméti városi könyvtár, a pécsi városi múzeum, a sepi-szentgyörgyi székely nemzeti múzeum és a szabadkai közkönyvtár 600 kor., a besztercebányai városi múzeum, a győri városi könyvtár, a nagykarolyi múzeum, a selmecbányai városi múzeum és a szegedi múzeum 500 kor., a békéscsabai múzeum és a szatmári Kölcsey-kör múzeuma 400 kor. segélyben részesültek, melyek első sorban az illető gyűjtemények gyarapítására voltak hivatva fedezetül szolgálni.

Könyvtári építkezésekre és beruházási jelleggel bíró beszerzésekre az 1903. évi állami költségvetésben a rendkívüli kiadások rovatában a következő tételek voltak előirányozva: a pozsonyi városi közkönyvtárnak 40,000 kor. segély 3-ik részletéül 4000 kor., a budapesti könyvtáregyesület központi könyvtárának 5000 kor. berendezési segély 2-ik részletül 1000 kor., az alsókubini Csaplovits-könyvtárnak 30,632 kor. építkezési segély 1-ső részletéül 5000 kor., a Miskolczon létesítendő nyilvános könyvtár építkezésére 20,000 kor. 1-ső részletéül 2000 kor. Ezek közül azonban az állami költségvetési törvényjavaslat országgyűlési tárgyalásában beállott megakadás miatt csak a már korábban megszavazott segélyek részleteinek, nevezetesen a budai könyvtár és a pozsonyi városi könyvtár segélyeinek folyósítása iránt történetelt intézkedés. Az alsókubini és miskolczi könyvtári építkezések segélyezési tételeinek folyósítása az 1903. év folyamán nem volt eszközölhető. Ez évben utalványoztatott ki az 1902. évi állami költségvetésnek rendkívüli kiadási rovatából a pozsonyi városi közkönyvtár rendkívüli segélyének 2. részletéül 4000 kor., valamint a máramarosszigeti ev. ref. főiskola könyvtárának olvasóterme berendezésére engedélyezett 4000 kor. Ez utóbbi összeg azonban egyelőre az országos főfelügyelőség házi pénztárában lett letétképen elhelyezve és csak az 1904. év folyamán volt rendeltetési céljaira bocsátható.

A hazai nyomdatermékek sajtóügyi köteles példányaiból az 1898-ban véglegesen megállapított szétosztási tervhez híven az erdélyi múzeum könyvtárán kívül a budai könyvtár, a debreczeni ev. ref. főiskola könyvtára, a kassai múzeum, a nagyváradi kir. jogakadémia könyvtára, Szabolcs vármegye nyiregyházai törvényhatósági könyvtára, a pécsi városi múzeum, a pozsonyi városi közkönyvtár, a selmeczbányai városi múzeum, a szegedi Somogyi-könyvtár, a szombathelyi múzeum és a temesvári könyvtár kapták meg az 1902. év folyamán beszolgáltattott anyagot.

A főfelügyelőség ezen felül jelentékeny könyvadományokban részesítette a hatáskörébe tartozó intézeteket, és az ország többi könyvtárait. Az év folyamán általa szétosztott könyvek száma 1060-ra rug, és ebből 817 kötet, illetve füzet szolgált az állami felügyelet alatt álló közgyűjtemények gyarapítására.

A jelentés részletesen számol be a hatáskörébe tartozó könyv-

tárak fejlesztése érdekében tett egyéb intézkedéseiről, azok eredményeiről, s általában ez intézetekkel folytatott hivatalos érintkezéseinek menetéről. Ez adatok 33 könyvtár állapotáról adnak részletes értesítést.

Árva vármegye alsókubini Csaplovits-könyvtáráról a jelentés e részében azt olvassuk, hogy alkalmas helyiség hiányában egyáltalán nem képes megfelelni rendeltetésének. Az a sajnos körülmény, hogy az 1903. évi költségvetési előirányzat új tételei törvényhozási szentesítés hiányában nem voltak folyósíthatók, lehetetlenné tette az immár elodázhatatlan építkezés megkezdését; s a könyvtár mostani elhelyezésének módja még a könyvanyag gyarapításának, rendszeres feldolgozásának is útját állotta. A főfelügyelőség ily körülmények között ez évben sem hozhatott a könyvtár részére rendes gyarapítási segélyt javaslatba s törekvése csupán arra szorítkozott, hogy a könyvanyag czédulázásának már 1901-ben megkezdett munkálatait a lehetőséghez képest siettesse. Az ehhez szükséges költségek fedezéséhez a könyvtár vezetőségének az 1899—1901. évi államsegélyből 800 kor. állott rendelkezésére; de a helyiség szűk volta miatt ez a munka is csak lassú menetben haladhatott és teljesen megakadt az év végén, midőn a könyvtár törzsanyagát eddigi helyiségéből, a bedőléssel fenyegető régi városházából, sürgősen ki kellett üríteni. A könyvanyag azóta a vármegyeház nagytermében van felhalmozva: önként értetődik, hogy ez állapot soká nem tarthat s azon a könyvtári építkezés megkezdésével mielőbb segíteni kell.

A könyvtár az év folyamán vétel útján 1, ajándék és csere útján 317 művel gyarapodott; a főfelügyelősegtől ajándékba kapott könyvek száma 11. Használatra kikölcsönzöttetett 72 mű 99 kötete. A rendezés folyamán a címjegyzék számára 771 munkáról készült czédula, s a könyvtár rendezett anyagából a bibliografiai ritkaságok a könyv történetét felölelő állandó kiállításban tétettek közszemlére. E kiállításon kívül Rexa Dezső könyvtárnok ismeretterjesztő előadásokkal igyekezett a könyvtár iránt az érdeklődést ébrentartani.

Az aradi Kölcsey-egyesület az ez évben kapott 1000 kor. könyvtári segélyt az előző évi segélyekhez hasonlóan az Atzél-könyvtár vételárának törlesztésére fordította. A könyvtár ügyében, mely eddig ládáokban becsomagolva, rendezetlen állapotban hevert,

örvendetes fordulatot jelent az egyesület vezetőinek az a törekvése, hogy a polgári iskola helyiségében gondoskodnak számára ideiglenes helyiségről és állandó munkaerő alkalmazásával megkezdik annak rendezését; az országos főfelügyelőség a maga részéről már ez év folyamán megtette a lépéseket arra, hogy a rendezés költségeinek egy része az állami javadalomból nyerjen fedezetet.

A besztercebányai városi múzeum fejlődésében nagy lépést jelent Besztercebánya sz. kir. város közönségének az az elhatározása, hogy az úgynevezett Mátyás-ház múzeumi czélokra való helyreállításának 30,958·53 koronával előirányzott költségei fele részét magára vállalja, ha a költségek másik fele az állami javadalomból nyer fedezetet. A műemlékek országos bizottsága az országos főfelügyelőség felkérésére késznek nyilatkozván az állami hozzájárulás költségeiben való osztozásra, most már csupán az országos főfelügyelőség költségvetésének keretén belül kért összeg engedélyezésétől függ, hogy az építkezés mielőbb megkezdessék. A kérdés ily megoldása nemcsak a városi múzeumnak biztosít megfelelő otthont, hanem a városnak azt a tervét is kivihetővé teszi, hogy a városi könyvtárat a besztercebányai történelmi társulat könyvanyagával egyesítve, ezzel tekintélyes nyilvános könyvtárt bocsásson a város értelmiségének rendelkezésére. Az orsz. főfelügyelőség e törekvést 500 korona gyarapulási segély kieszközlésével támogatta, hogy abból helyi vonatkozású irodalmi termékek összegyűjtésén kívül első sorban a nyilvános könyvtár kezeléséhez szükséges bibliografiai segédkönyvek szereztessenek be. Az ez évi segély ily irányban történt felhasználásáról beterjesztett jelentés mellett a városi tanács ez év folyamán számolt be az 1902. évi 500 koronás könyvtári segély és az 1901-iki régészeti segélyből fenmaradt 38·94 kor. felhasználásáról. A két évi könyvtári segélyből 27 mű 72 kötete szereztetett be és 127·47 kor. fordítottatott könyvkötésre.

A békéscsabai múzeum ez évben számolt el az 1902. évi könyvtári segély felhasználásával, melyből 51 mű 66 kötetét szerezte be és 81·60 koronát fordított könyvkötésre. Az 1903-iki könyvtári segélyből 34 munka 38 kötetben szereztetett be és egy könyvtári szekrény költségei fedeztettek.

A budai könyvtár fentartó hatósága, a budapesti könyvtár-egyesület, pontos és részletes jelentésekben számolt be a könyvtár

1902. évi állapotáról s az 1902. és 1903. évi gyarapodási segély felhasználásáról, s e jelentések adatai örvendetes képet nyújtanak arról a szép eredményről, a melylyel ez intézmény hivatását betölti. Az 1902. évi 800 koronás államsegélyből 117 kötet szereztetett be. 1903-ban hasonló nagyságú segélyben részesült; az ebből beszerzett könyvek 155 kötettel gyarapították a könyvtár anyagát; ehhez járul a budapesti főügyészséghez beérkező sajtóügyi kötelese példányokból a helyi vonatkozású nyomtatványok tekintélyes száma. A könyvtár ezen kívül ajándék útján 64 kötettel gyarapodott; állománya ez év végén 14.744 darabot tett ki, látogatóinak száma 5278 volt. A rendkívüli butorozási segély 1902. és 1903. évi részlete fejében kiutalványozott 2000 koronának rendeltetési céljára történt felhasználása 3000 koronára apasztotta le az egyesületnek a könyvtár berendezéséből eredő tartozását.

A debreczeni ev. ref. főiskola nagykönyvtára és az azzal kapcsolatos gyűjtemények szervezete a tiszántúli ev. ref. egyházkerület november havi közgyűlésén megállapított szabályzatban nyert új alapokat, melynek rendelkezései lehetővé teszik, hogy e becses gyűjtemények az oktatási célok szolgálata mellett jelentőségükhöz mértén állhassanak a nyilvánosság szolgálatában. E szabályzatban a múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelőségének felügyeleti joga a nagykönyvtár és a természetrajzi gyűjtemények felett arra az időre, a míg állami segélyben részesülnek, a főfelügyelőségi szervezeti szabályzat illető pontjának szószertint való idézésével mondatik ki. Az 1902. évben kiutalványozott 8000 kor. rendkívüli segély felhasználása ama körülmény miatt szenvedett haladékot, hogy a könyvtár igazgatósága részéről benyújtott tervezet hiányainak pótlása s némely, a felügyeleti joggal kapcsolatos kérdések tisztázása a főfelügyelőség részéről előzetes tárgyalásokat tett szükségessé. Dr. Fejérpataky László orsz. felügyelő ez év július havában tett hivatalos útjának eredménye volt az a megállapodás, melyben a rendkívüli segélyből a könyvtár cédula-katalogusának elkészítése, ezzel kapcsolatban a könyvanyag revideálása és az ennek révén megállapított hiányok pótlása vétetett programmba. Az ez alapon kidolgozott munkaterv és költségvetés a czimtár anyagának beszerzésére 2400, a másolási költségekre 3600, a revideáló bizottság díjazására 2000, a czimtárt magába foglaló szekrény költségeire 100, a realkatalogushoz szükséges anyag beszerzésére

500 és előre nem látható kiadásokra 300 koronát hozott előirányzatba; az ekként előállott 1000 kor. többletnek az 1903. évi 1000 kor. államsegély szolgál fedezetül. Ez a tervezet szintén az egyházkerület novemberi gyűlésén nyerve meg a könyvtár fentartó hatóságának jóváhagyását, csak az 1904. év elején volt megerősítés végett az országos főfelügyelőség elé terjeszthető.

A könyvtár gyarapodásához a főfelügyelőség saját küldeményein kívül a Szent István-társulat kiadványai 12 kötetének kieszközlésével járult; ezen kívül a könyvtár ez évben is részesedett, a szabolcsvármegyei nyomdatermékek kivételével, a debreczeni kir. főügyészséghez beérkező sajtótermékek anyagában. A természetrajzi gyűjtemény részére 1902-ben engedélyezett 500 koronás államsegély ez évben használtatott fel; az államsegély terhére beszerzett 18 drb állattani praeparatum, illetve biológiai csoport költségei 1000 koronára rúgván, a többletre az igazgatóság a legközelebbi államsegélyből vár fedezetet. A mi egyébként a könyvtárral kapcsolatos többi gyűjteményeket illeti, a debreczeni városi múzeum létesítésére megindult mozgalom kapcsán az a terv lépett előtérbe, hogy azoknak kiállításra alkalmas része, a mennyiben nem szolgál iskolai czélokot, letéteményként a városi múzeumban nyerjen elhelyezést, mi által a két intézmény egymással teljes összhangban, egymást kiegészítve szolgálhatná a tudomány és közművelődés érdekeit. A feladatok illetén megosztása azzal a gyakorlati előnnyel is járna, hogy a főiskola mostani múzeumi helyiségeinek jelentékeny része a könyvtár rendelkezésére állana, a mi nagy mértékben megkönnyítené annak a feladataihoz méltó nagyarányú fejlesztését.

A győri városi könyvtár az államsegélyből 19 munka 99 kötetét szerezte meg. A könyvtár anyaga ezen kívül a városi javadalomból eszközölt vásárlások útján, valamint a győri kir. főügyészséghez beérkező sajtóügyi kötelespéldányok anyagából jelentékenyen gyarapodott s ide került néhai Milkovics Emil hagyatékából a Milkovics-Zámory-féle könyvtár is, melylyel a könyvtár köteteinek száma immár megközelíti a 10,000-et. E tekintélyes könyvanyag feldolgozásához azonban hiányzik a megfelelő személyzet s a könyvtár használata is egyelőre csak házi kikölcsönzésre szorítkozik.

Az államsegély, a főfelügyelőségnek előzetesen bemutatott terv alapján, főleg helyi vonatkozású könyvek beszerzésére fordít-

tatott. Dr. Fejérpataky László orsz. felügyelő június havában megtekintette ezt a gyűjteményt s jelentéséből az a remény meríthető, hogy a városi hatóság nem fog elzárkózni a könyvtár nyilvánossá tételéhez szükséges áldozatok elől.

A halasi ev. ref. főgimnázium könyvtára az államsegélyből eszközölt vásárlások útján 1902-ben 120, 1903-dan 60 kötettel gyarapodott.

A hódmezővásárhelyi ev. ref. főgimnázium könyvtára által az államsegélyből két éven át beszerzett könyvek 27 munka 84 kötetével gyarapították a könyvtár anyagát. Wosinszky Mór orsz. felügyelőnek a helyszínen szerzett tapasztalatai alapján megtétettek a lépések az iránt, hogy a könyvtár fenntartó hatósága a könyvtárnak olvasóteremmel való kiegészítése által megfeleljen az állami segély elfogadásával járó kötelezettségnek. A főfelügyelőségnek az igazgatóságához ez ügyben intézett felszólítása kellő figyelemben részesülvén, remélhető, hogy a könyvtár nyilvánossá tételének kérdése már a közel jövőben kedvezően fog megoldatni.

A hontvármegyei múzeum-társulat ipolysági múzeuma az 1902. évi államsegélyből 300 koronát fordított könyvtára gyarapítására; ez összegből 42 mű 65 kötete szereztetett be. Az 1903. évben fedezethiány miatt nem kapott állami segélyt s csupán a főfelügyelőség könyvküldeményeiben részesedett; vezetőinek munkássága ehhez képest kizárólag a könyvtár rendezésére és a vármegyei emlékek ajándék útján való összegyűjtésére szorítkozott.

A kassai múzeum, mely a lefolyt év június 21-én adatott át a nyilvánosságnak, könyvtári osztályában becses és gazdag könyvanyagot nyitott meg a közhasználatnak. A könyvtár olvasótermét a megnyitás napjától az év végeig 1862 egyén látogatta; a használt művek száma 1934 volt. A könyvtár alapbeszerzéseire 1900—1902. években kapott 20,000 koronás segély ez évben teljesen felhasználtatott rendeltetési céljaira.

A kecskeméti városi múzeum könyvtára az 1903. évi segélyből 50 munka 149 kötetével gyarapodott, s maga a város ezenfelül 473 kor. összesen 143 munka 183 kötetét szerezte meg a könyvtár számára.

A losonci országos közkönyvtár fejlődésére kedvező hatással volt a főfelügyelőségtől vett irányítás, mely az addig túlnyo-

móan szépirodalmi jellegű könyvtárnak tudományos és ismeretterjesztő irányban való gyarapítását tűzte ki feladatává. Az 1902-iki és 1903-iki segélyből beszerzett könyvek 78 munka 111 kötetével gyarapították a könyvtár anyagát s ezen kívül 44 kor. fordítottatott könyvkötésre. Ama törekvés, hogy a Busbak-féle könyvtár, mely ideiglenesen a közkönyvtárban van elhelyezve, végleg megszereztessek, az örökhagyónak határozottan kifejezett rendelkezése miatt nem volt megvalósítható.

A máramaroszigeti ev. ref. főiskola könyvtára nyilvánossá tételének érdekében korábban megindított tárgyalások kedvező eredményre vezettek és a könyvtár vezetőivel dr. Fejérpataky László orsz. felügyelőnek a nyár folyamán személyes érintkezésben sikerült személyes megállapodásra jutni a könyvtár szükséges fedezésére szánt állami segély fölhasználásának módozatai tárgyában. E megállapodások, melyek értelmében az 1902. évi 4000 koronás rendkívüli segély felerészben az olvasóterem butorzására, felerészben a könyvtári alapvető munkák beszerzésére lesz fordítandó, az 1901. évben kapott 1100 korona segélyből pedig a könyvtár czedulázásának és a hiányos munkák s folyóiratok kiegészítésének költségei lesznek fedezendőek, a miniszterium részéről megnyerték a jóváhagyást. Minthogy azonban a könyvtár, részéről beterjesztett részletes tervezet bizonyos tekintetekből pótlásokra és változásokra szorult, a főfelügyelőség pénztárában őrzött 4000 koronás rendkívüli segély folyósítása felől az év zártáig nem történetett intézkedés és úgy ez, mint az 1901. évi segély, mely kiutalványoztatása óta takarékpénztárban gyümölcsözőleg van elhelyezve, csak az 1904. év folyamán fog rendeltetésére fordíttatni.

A miskolci ág. h. ev. egyház könyvtárának nyilvánossá tétele érdekében megindított mozgalomban fennakadást idézett elő az a körülmény, hogy az építkezési segély czimén megajánlott 20,000 koronás rendkívüli államsegély első évi 2000 koronás részlete költségvetési törvény hiányában nem volt folyósítható s e mellett a kérdés beható tárgyalása, mely a főfelügyelőség részéről dr. Fejérpataky László orsz. felügyelő ismételt kiküldését tette szükségessé, a könyvtár fenntartó hatóságánál alapos kételyeket támasztott az iránt, hogy az egyház képes lesz-e a könyvtár fenntartásával járó kötelezettségeknek kellő mértékben megfelelni. Az

e révén felmerült kérdések tisztázatlan volta megakadályozta az országos főfelügyelőséget abban, hogy az egyház kérését az építkezési segély 40,000 koronára való felemelése tárgyában magáévá tegye. Az 1902-ben engedélyezett 100 koronás gyarapítási segélyt a könyvtár fenntartó hatósága a múzeumok és könyvtárak országos tanácsa útján népkönyvtári czélokra kapott 1000 koronával együtt a könyvtár hiányainak pótlására és könyvkötésre kérte fordítani.

A nagybányai városi múzeum az államsegélyt az előző évben megrendelt könyvek vételárának törlesztésére fordította. Az államsegélyből megvásárolt 188 kötet könyvön és az orsz. főfelügyelőség útján ajándékba kapott 13 mű ugyanannyi kötetén kívül a múzeum ajándék és letét útján 288 kötet könyvvel, 3 kézirattal, 1000-nél több rajzzal és metszettel és 109 oklevéllel gyarapodott.

Szatmár vármegye nagykarolyi múzeuma részére Szatmár vármegye közönsége a vármegyei múzeum és könyvtár szervezéséről 1901-ben alkotott szabályrendelet alapján 1903-tól kezdve évi 2000 koronát szavazott meg és a nagykarolyi Kölcsey-egyesület segítségével megkezdte a vármegyei vonatkozású könyvek és régiségek és első sorban a Kölcsey Ferenczre vonatkozó tárgyak gyűjtését. Az összegyűjtött anyag a vármegyei levéltárban a levéltárnok gondozása alatt áll. A könyvtári rovatból kapott állami segélyt a vármegye múzeumi bizottsága felerészben kívánván könyvbeszerzésekre fordítani, a főfelügyelőség megadta az engedélyt arra, hogy az összeg fele Kölcsey-ereklyék beszerzésére használtassék fel. Az alispáni hivataltól beérkezett jelentés szerint azonban a felhasználás a lefolyt évben nem történt meg.

A nagyváradai kir. jogakadémia könyvtára a sajtóügyi köteles példányokban való részesedés révén tartozik az országos főfelügyelőség hatáskörébe, de egyébként hivatalos érintkezésben nem állván vele, a főfelügyelőségnek az ez úton való gyarapodása mértékéről sem volt alkalmá tudomást szerezhetni. Az a mozgalom, a melyet Nagyváradon egy nyilvános könyvtár létesítése érdekében a Szigligeti-társaság megindított, kilátást nyújt arra, hogy a nagyváradai kir. tábla területén megjelenő, jobbára helyiérdekű nyomtatványanyag elhelyezéséről tartalmának és jelentőségének megfelelőbb módon történhessék gondoskodás.

Szabolcs vármegye nyiregyházi múzeuma ez évben új, az eddigiéknél alkalmasabb helyiséget kapott a vármegyeház épületében s a gyűjtemények átköltöztetése az ősz folyamán vette kezdetét. A múzeum új elhelyezése remélhetőleg módot fog nyújtani arra, hogy a törvényhatósági közkönyvtár a múzeummal egyesítsék, a mi annyival inkább kívánatos, miután a könyvtár jelenlegi állapotában a reá váró feladatoknak nem lévén képes megfelelni, nem bír elegendő jogcimmal arra, hogy mint önálló könyvtár szerepeljen az állami felügyelet alatt álló gyűjtemények között. Ebben az irányban az orsz. főfelügyelőség előadó titkára útján a helyszínén közvetlen érintkezéssel is megtette a kezdeményező lépéseket.

Nyitra vármegye nyitrai múzeumának helyiségei a kegyesrendiek főgymnáziumában készen állnak a gyűjtemények befogadására, s a vármegye közönsége az 1894-ben létesített múzeumi alpnak a múzeumi építkezések befejezte után felhasználatlanul maradt részét, 10,000 koronát, a múzeum berendezésére szánta. Ebbeli határozata, az országos főfelügyelőség meghallgatása mellett, a belügyminiszteri jóváhagyást elnyerte, de a múzeum számára szükséges szekrények csak az év végére készülhettek el. Ez a körülmény lehetetlenné tette, hogy a túróczszentmártoni felosztott Maticza Szlovenczka Nyitrára átszállított gyűjteményeinek rendezése, melynek költségei fedezésére az országos főfelügyelőség 1903-ban a könyvtári rovatból 1000 kor. államsegélyt eszközölt ki, már ez év folyamán megkezdhető legyen. E gyűjtemények ennek következtében mind ez ideig a Túrócz-Szent-Mártonban lezárt ládákban felbontatlanul őriztetnek a múzeum helyiségeiben.

A pécsi városi múzeum gyűjteményei közül a könyvtár ez idő szerint csak a sajtóügyi kötelezpéldányoknak a pécsi főügyészséghez beérkező anyagával szaporodott.

A könyvtári rovatból kapott segély a többi segélyezési összegekkel együtt a berendezési költségek fedezésére fordítottatott.

A pozsonyi városi könyvtár állapotáról a városi hatóság által a főfelügyelőség elé terjesztett részletes jelentés adatai szerint a könyvtár 1902. évi szaporodása 480 munka 822 kötetben és 154 folyóirat 311 évfolyama; ezek közül 271 mű 637 kötete ajándék, a pozsonyi kir. ügyészségtől átvett kötelezpéldányok száma pedig 124 mű 137 kötetben. Vételre fordítottatott ez évben

3084:38 kor., könyvkötésre 200 kor.; ebből 2000 kor. az 1902-iki állami segélyből nyert fedezetet és az összegből 441 kötet szereztetett be. A használók száma 1902-ben 2607 volt. Az 1903. évről benyújtott jelentés a könyvtár szaporodását 1281 mű 1732 kötetben tünteti fel; a könyvtár állománya 1903 végén 4129 mű 7849 kötetét foglalja magában; beszerzésekre 3836:41 kor., kötésekre 279:95 kor. fordított. A látogatók száma 2171 volt.

Úgy e jelentések részletei, mint dr. Fejérpataky László országos felügyelőnek nyári hivatalos útja alkalmával szerzett tapasztalatai örvendetes képet nyújtanak e könyvtár fejlődéséről és a hivatása betöltése körül elért eredményekről. De egyúttal reámutatnak annak az égető szükségére, hogy a könyvtár elhelyezésének kérdése mielőbb végleg megoldást nyerjen. Az a terv, hogy a Mária Terézia korabeli katonai raktár-épület, az ú. n. hidász-szertár a városi múzeum és könyvtár céljaira átalakíttassék, legalkalmasabbnak mutatkozott arra, hogy a könyvtár elhelyezésével kapcsolatosan a Pozsonyban létező összes tudományos gyűjtemények egyesítésének eszméjét diadalra juttassa s az országos főfelügyelőség, melynek már az átalakítási tervekkel is volt alkalma foglalkozhatni, a megoldás e módja irányában rokonszenvét azzal tüntette ki, hogy annak a megvalósításához 100,000 kor. állami segély kieszközlését helyezte kilátásba. A városi polgárság tekintélyes részének váratlan állásfoglalása azonban, melynek eredményeként a városi közgyűlés korábbi határozatával ellentétben 1903 november 2-án a hidász-szertár lebontását mondta ki, a város által megvásárolt primási palotát jelölve ki a városi könyvtár és múzeum elhelyezésére, ez ügyben minden további érdemleges lépés megtételét lehetetlenné tette s a főfelügyelőség, bár elvben az épület fenntartása mellett foglalt állást és a műemlékek országos bizottságát is ily értelemben való nyilatkozatra bírta, e kérdéssel szemben a lebontási határozat ellen beadott felelősségi sorsának eldőltségéig a várakozás álláspontjára volt kénytelen helyezkedni. A mi a gyűjteményeknek a primási palotában való elhelyezését illeti, az országos főfelügyelőségnek e kérdéssel az 1903. év folyamán nem volt alkalma érdemlegesen foglalkoznia. A könyvtár végleges elhelyezése ügyében beállott haladék folytán a 40,000 koronás rendkívüli beruházási segély eddig kiutalványozott részletei sem voltak rendeltetésükre felhasználhatók és így az 1903-ban

3-ik részletül folyósított 4000 kor. a korábban kiutalványozott részletekkel együtt a városi hatóság kezelése alatt áll.

A selmeczbányai városi múzeum és könyvtár kettős intézményénél egyedül a múzeum az, a mely, az Óvárban nyert megfelelő helyiségek birtokában, teljes mértékben töltheti be hivatását; a könyvtári osztály elhelyezésének kérdése maig is megoldatlan s az országos főfelügyelőségnek ez irányban kifejtett fáradozásai nem vezettek eredményre. A könyvtári államsegély felhasználásáról sem az 1902., sem az 1903. évből nem állottak pontos adatok a főfelügyelőségnek rendelkezésére.

A sepsi-szentgyörgyi székely nemzeti múzeum könyvtári és levéltári osztályának gyarapodása 1902-ben 1853 db volt, az 1903-iki segélyből beszereztetett 284 kötet könyv. Az 1903-iki gyarapodás 1896 könyv és okirat.

A szabadkai múzeum és közkönyvtár könyvtári segélyének felhasználása felől az év végeig adós maradt a részletes jelentéssel.

A szatmári Kölcsey-kör múzeumának könyvtári segélyét az országos főfelügyelőség azzal az utasítással folyósította, hogy abból a Szatmár vármegyére és Kölcsey Ferenczre vonatkozó irodalom termékei szereztessenek be. A két évi segélyből 45 mű véttetett meg és 70 kor. fordítottatott kötésekre.

A szegedi Somogyi-könyvtár és városi múzeum igazgatósága a rendes szokáshoz híven terjedelmes jelentésben számolt be az 1902/1903. intézeti év történetéről. A könyvtár gyarapodása ez időszak alatt 467 mű 1025 kötetben, az összes könyvállomány 30,158 mű 62,759 kötetben és 58,324 füzet s apró nyomtatvány; a használók száma 8923, a használt művek száma 9975.

Az évi jelentést kiegészítik a 1902. évi államsegély felhasználásáról adott jelentések, melyek szerint 1200 kor. fordítottatott a könyvtár gyarapodására.

Az 1903. évi könyvtári segélyből 37 mű 43 kötetben szereztetett be. A nyomdatermékek sajtóügyi kötelempéldányainak az 1902. évből eredő anyaga 421 kötetten és füzetten s több ezerre menő apró nyomtatvánnyal gyarapította a könyvtár anyagát.

Tolna vármegye szegzárdi múzeuma az 1902-iki 600 koronás könyvtári segélyből 336 koronát fordított könyvek vásárlására, 264 koronát könyvkötésre.

Az 1903. évi könyvtári segélyből 360 kor. könyvek vásár-

lására és 140 kor. könyvkötésre fordított; a könyvtár ajándék útján 32, vétel útján 63 kötetten és füzetten gyarapodott. A könyvtár állománya az 1903. év végén 1729 kötet és füzet.

A vasvármegyei kulturegyesület szombathelyi múzeuma 1902. évi állapotáról beterjesztett jelentés a könyvtár ez évi gyarapodását 237 kötetben tünteti fel, nem számítva ide a Vas vármegye területén megjelent nyomtatványok sajtóügyi kötelespéldányait, mely hírlapszámokban és apró nyomtatványokban 10,000-nél több darabbal gyarapította a nyomtatványanyagot. Az 1903. évi könyvtári segélyből 59 mű 135 kötetben szereztetett be, ezen kívül a könyvtár az egyesület saját beszerzéseiből 45 mű 53 kötetével, ajándék útján 129 kötetten és a kötelespéldányokból 3205 darabbal gyarapodott. 1903 elején megjelent a könyvtár nyomtatott katalogusa. A könyvtár állománya 1903 végén 6632 kötet és 14,065 darab a kötelespéldányokból származó apró nyomtatvány volt; a használók száma 212 egyén, a kik 3456 ízben használták a könyvtárat; kikölcsondított 8246 kötet.

A temesvári városi könyvtár fejlődésének biztos alapjait vetette meg Temesvár sz. kir. város közönsége ez év június havában hozott határozatával, melyben kimondta, hogy a város tulajdonában levő könyveket a helybeli tudományos és kulturális intézetek és egyesületek részéről részben már felajánlott részben megszerezhetni remélt könyvtáraival egyesítve, az ekként hozzávetőleg 20,000 kötetten menő gyűjteményből tudományos közkönyvtárat szervez, s azt a nyilvánosság számára megnyitja. A könyvtár e közgyűlési határozat értelmében a belvárosi községi iskolaépületben nyert négy szobából álló helyiséget. Egyidejűleg a város az országos főfelügyelőség javaslatára dr. Baróti Lajosnak 3340 kötetből álló könyvtárat 3600 koronáért és dr. Berkeszi Istvánnak közel 200 kötetből álló könyvtárat 400 koronáért megvásárolta; a vételárhoz hiányzó 2000 kor. fedezése felöl az állami javadalom terhére 1904-ben fog gondoskodás történni. A könyvtár átköltöztetése maga után vonván a könyvanyag rendezésének szükségét, a könyvtár vezetőségét a főfelügyelőség közbenjárására a Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi országos könyvtára látta el az ahhoz szükséges nyomtatványmintákkal.

A turócszentmártoni tót múzeum állapotáról ez év folyamán Wosinszky Mór országos felügyelő a helyszínen szerzett

tájékozást. Jelentése szerint a múzeum gyűjteményei teljesen betöltik az eddigi helyiségeket s azok rohamos szaporodása lehetlenné tevén a múzeumi és könyvtári anyag rendszeres felállítását és kezelését, a gyűjtemények most is abban az összezsufolt és félig rendezett állapotban vannak, a melyben akkor voltak, mikor az állami felügyelet e múzeumra kiterjesztetett. A könyvtár ajándékozás útján 1566 kötet könyvvel és 1060 db oklevéllel, vétel útján 159 kötet könyvvel és 80 drb. oklevéllel gyarapodott.

A verseczi városi múzeum gyűjteményeinek gazdagsága a múzeumi helyiség kibővítését immár elodázhatlanná tette. A város részéről tervbe vett építkezés költségeihez az állami hozzájárulásként kért 6000 koronát a törvényhozás 1902-ben megszavazta, s ez összeg első és második részlete fejében 4000 kor. már kiutalványoztatott. A múzeumi építkezés állami segélyezése ahhoz a feltételhez köttetvén, miként a városi könyvtár a múzeummal egyesíttetni fog, ennek természetes kifolyásaként az állami felügyelet a városi könyvtárra is kiterjesztetett, a mit a városnak a segélyezési leiratból volt alkalma tudomásul venni; az építkezés ügyében beállott haladék miatt azonban a városi hatóság részéről az ezzel járó előnyök igénybe vétele iránt semmi lépés nem történt.

Veszprém vármegye veszprémi múzeuma, melyet a vármegye közönsége 1902-ben létesített, az 1903. évi könyvtári segélyt az államsegély többi tételeivel együtt a berendezési költségek fedezésére fordította. A főfelügyelőség ezen felül 57 kötetnyi könyvadmánnyal járult a könyvtár gyarapításához.

A jelentés további része a múzeumok és könyvtárak elhelyezési és személyzeti viszonyaival foglalkozik.

A rendes évi állami segélyezés első sorban a gyűjtemények gyarapítására, egyes esetekben a berendezkedés és a szakszertői rendezés költségeinek fedezésére van szánva s az építkezési és nagyobb beruházási szükségletek kielégítése csak kivételes esetekben képezi az állam gondoskodásának tárgyát. Azok a rendkívüli segélyezési tételek, a melyeket a törvényhozás a közelmúlt években ily célokra megszavazott, öt helyen, úgymint: Alsókubinban, Miskolczon, Pozsonyban, Szombathelyen és Verseczen adták meg önálló épület emeléséhez, illetve a meglévőnek kibővítéséhez a szükséges fedezetet.

A könyvtárak közül ez idő szerint 15 van önálló helyiségben állandóan elhelyezve és szakszerű berendezéssel a közhasználat számára felállítva, de a végleges elhelyezés kérdése csak kevés esetben van a gyűjtemények rendeltetésének megfelelő módon megoldva. Külön palotája van a kassai múzeumnak és a szegedi Somogyi-könyvtár és városi múzeumnak; iskolákkal vagy más intézetekkel kapcsolatosan, de rendeltetésüknek megfelelő módon, a mely véglegesnek tekinthető, vannak elhelyezve a budapesti könyvtáregyesület budai központi könyvtára, a debreczeni ev. ref. főiskola gyűjteményei, a halasi ev. ref. főiskola gyűjteményei, és a hódmezővásárhelyi ev. ref. főgimnázium könyvtára, a máramarosszigeti ev. ref. főiskola könyvtára, a losonczy városi köz-könyvtár, a nagyváradi jogakadémia könyvtára, a szabadkai múzeum és közkönyvtár, a temesvári városi könyvtár. Az elhelyezés ideiglenesnek tekinthető ugyan, de nem akadályozza a gyűjtemények szakszerű kezelését a győri városi könyvtárnál, a miskolczy ág. h. ev. egyház könyvtáránál és a pozsonyi városi könyvtár gyűjteményeinél, míg az alsókubinyi Csaplovits-könyvtár anyaga csupán raktárszerűleg nyerhetett mostani helyiségeiben elhelyezést.

Nyilvános olvasóteremmel a budai könyvtár, a debreczeni ev. ref. főgimnázium könyvtárai, a kassai városi múzeum könyvtára, losonczy városi közkönyvtár, a miskolczy ág. h. ev. egyház könyvtára, a nagyváradi kir. jogakadémiai könyvtár, a pozsonyi városi könyvtár, a szabadkai közkönyvtár, a szegedi Somogyi-könyvtár és a szombathelyi múzeum könyvtára van ellátva. A többi könyvtáraknál a használat kikölcsönzés útján történik.

A könyvtárak személyzeti viszonyait illetőleg megtudjuk a jelentésből, hogy ez idő szerint mindössze három intézet van, melynek rendes javadalommal ellátott külön tisztviselő áll az élén, ezek a kassai múzeum, a pozsonyi városi közkönyvtár és a Somogyi-könyvtár és városi múzeum; közülök a kassai és a szegedi múzeumoknál van második rendes tisztviselői állás szervezve. Tiszteletdíjjal alkalmazott tisztviselők gondozzák a losonczy városi könyvtár, a szabadkai múzeum és közkönyvtár, a szombathelyi múzeum és könyvtár gyűjteményeit, míg a poprádi és szegszárdi múzeumok örei természetbeli lakást kapnak. Vármegyei, illetve városi levéltárnokok vagy más helyhatósági tisztviselők

vannak megbizva, részben külön tiszteletdíjjal, az alsókubini Csaplovits-könyvtár, a besztercebányai városi múzeum és könyvtár, a győri városi könyvtár, a kecskeméti városi múzeum és könyvtár és a temesvári városi könyvtár gondozásával; a debreczeni ev. ref. főiskola, a halasi, hódmezővásárhelyi ev. ref. főgymnáziumok könyvtárai, a nagyváradi kir. jogakadémia könyvtára, szintén jobbara külön tiszteletdíj mellett, az illető iskolák tanárainak gondozása alatt állanak, a többi gyűjtemények gondozói ellenben semmi tiszteletdíjat nem húznak fáradságukért.

Új könyvtárak létesítése s a már meglévőeknek az állami felügyelet alá vonása érdekében a főfelügyelőség hat helyen folytatott az illető helyi tényezőkkel tárgyalásokat.

A budapesti ev. ref. egyházkerület Ráday-könyvtára maga folyamodván állami segélyért, az országos főfelügyelőség megtette a felterjesztést annak az állami felügyelet előnyeiben való részesítése tárgyában, 10,000 koronát hozva számára rendezési czélokra az 1904. évi javadalomból javaslatba. Ez összeg megszavazása után a nevezett könyvtár az állami segélyben való részesedésből kifolyólag az országos főfelügyelőség hatáskörébe tartozó könyvtárak sorába fog lépni.

Az eperjesi ág. h. ev. kollégium nagy könyvtárának az országos tanács útján állami segélyezés iránt benyújtott folyamodása szintén már ez év folyamán megadta a módot, hogy a nevezett könyvtárnak a főfelügyelőség kötelékébe vonása érdekében az előkészítő lépések megtéessenek.

A mezőtúri ev. ref. főgymnázium könyvtára részére az állami felügyelet előnyeit óhajtván biztosítani, ez ügyben tájékoztató adatokért fordult az országos főfelügyelőséghez. Kérésére szervezeti szabályzataink megküldése útján ismertettük meg az intézet igazgatóságával az államsegély elfogadásával járó kötelezettségek természetét. Újabb lépés ez ügyben az igazgatóság részéről nem történt.

A kezdeményezés első stádiumában van a nagyváradi Szigligeti-társaságnak egy Nagyváradon létesítendő nyilvános könyvtár érdekében megindított mozgalma is, melyről fentebb a nagyváradi kir. jogakadémiai könyvtár ügyeinél már tettünk említést. Dr. Fejérpataky László országos felügyelő a helyszínén tanulmányozva a kérdést, a nagyváradi községi iskolai könyvtárt találta alkalmas-

nak arra, hogy a nyilvános könyvtár alapjául szolgáljon; e könyvtár ugyanis a községi elemi és polgári fiú- és leányiskolák egyesített könyvanyagát foglalva magában, kezdettől fogva azzal a céllal létesült, hogy idővel nyilvános könyvtárrá fejlesztesék: anyagának kiegészítésére kínálkozik a történelmi és régészeti egyesületnek a múzeumban elhelyezett könyvtára, melyet ez idő szerint csak az egyesület tagjai használnak. A terv megvalósítása attól függ, hogy a Szigligeti-társaság mennyire bizonyul hivatott-nak a helyi hivatalos és társadalmi tényezőknek e fontos eszme részére való megnyerésére.

A dunántúli ev. ref. egyházkerületnek az a kérése, hogy a pápai ev. ref. főiskolának gyűjteményei állami segélyben részesíttessenek, a Dunántúl egyik legjelentékenyebb közgyűjteményének hatáskörünkbe vonására adta meg az alkalmat. Tekintettel azonban a Veszprémben létesített vármegyei múzeum érdekeire, hogy a vármegye történelmi emlékeinek összegyűjtésére irányuló törekvések szét ne forgácsoltassanak, az országos főfelügyelőség az állami segélyt csupán a főiskola könyvtárára és az azzal kapcsolatban létesítendő szépművészeti gyűjteményre hozta javaslatba, a többi gyűjteményre azt a programot állapítva meg, hogy azok továbbra is az iskolai oktatás céljait szolgálva, általános ismeretterjesztő irányban fejlesztesenek. Ez az álláspontunk a miniszterium részéről helyeslésre találván, a főiskola könyvtárának és az azzal kapcsolatosan létesítendő szépművészeti gyűjteménynek a főfelügyelőség hatáskörébe való helyezése ez év utolsó napján mondatott ki, és így az abból kifolyó feladatok teljesítésére csak az 1904. évben nyílik alkalom számára.

A sepsi-szentgyörgyi ev. ref. Mikó-kollégium ama kérésével, hogy az állami felügyelet a kollégium nagy könyvtárára kiterjesztessék, az iskola előljáróságától kért bővebb tájékoztató adatok elmaradása miatt a főfelügyelőség nem foglalkozhatott érdemlegesen. A kérdés kedvező megoldása legbiztosabb módját nyújtja annak, hogy az intézet könyvtára és a székelly nemzeti múzeum tekintélyes könyvgyűjteménye a tulajdonjog fentartásával egyesíttessék s e két testvér-intézet egymással kapcsolatban szolgálhassa a hazai kultúra érdekeit.

A jelentés adataiból megemlítjük még, hogy az országos főfelügyelőség és a hatáskörébe tartozó tudományos közgyűjtemé-

nyek 1903. évi rendes és rendkívüli kiadásai 134,920:34 koronát tettek ki, s ez összegből 25,289:23 kor. esett a főfelügyelőség központi szükségleteire, 25,000 kor. a kassai múzeum segélyezésére, 39,000 koronát tett ki a többi gyűjtemények között kiosztott rendes évi segélyek összege, 4000 korona kutatásokra és gyűjtésekre, 12,236:87 kor. beszerzésekre, 5394:24 kor. rendezési munkálatokra fordított, s rendkívüli kiadások czimén építkezésekre és alapbeszerzésekre 29,000 kor. folyósított.

TÁRCZA.

ÉVNEGYEDES JELENTÉS A M. N. MÚZEUM SZÉCHÉNYI-ORSZÁGOS- KÖNYVTÁRÁNAK ÁLLAPOTÁRÓL AZ 1904. ÉV UTOLSÓ NEGYEDÉBEN.

I.

A *nyomtatványok osztályának* anyaga a lefolyt évnegyedben köteles példányokban 3707 db, ajándék útján 185 db, vétel útján 255 db, hivatalos kiadványként 5 db, összesen 4152 darab nyomtatvánnyal gyarapodott. Ezenfelül köteles példány czímén beérkezett: gyászjelentés 1290 db, zárszámadás és üzleti jelentés 271 db, egyházi körlevél 61 db, perirat 10 db, hivatalos irat 186 db, műsor 355 db, alapszabály 351 db, szinlap 2151 db, falragasz 973 db, vegyes 986 db, összesen 6634 darab apró nyomtatvány.

Vételre fordítottatott 2731'95 korona 40'25 márká, 22 líra és 12'98 rubel.

Ajándékaikkal a következők gyarapították a könyvtár anyagát: Ágostai hitv. evang. püspök Pápa (2 db), Áldásy Antal, Andrássy Dénes gróf Krasznahorka, Bányai Amanda, Baranyai Béla (7 db), Beck Frigyes Basel, Biblioth. national de Rio de Janeiro (14 db), Budapest székesfőváros polgármestere, Csippék Sándor Nyitra, Demkó György (5 db), Dunamelléki ref. egyházkerület (3 db), Fabricius Endre (2 db), Fejérvármegye alispánja, Fraknoi Vilmos (43 db), Gárdonyi Albert, Győry Tibor, Handler Rudolf Lugos, Hoffmann Tivadar Nagykároly (2 db), Horváth Sándor, Incze Henrik (2 db), K. k. Institut für österr. Geschichtsforschung Wien, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften Krakau, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften Wien, Képviselőházi iroda (14 db), Kereskedelemügyi m. kir. ministerium (2 db), Konigl. universitätsbibliotheket Upsala, Kormos Alfréd (11 db), Kozma Bernát, Löw Immanuel Szeged, Majláth József gróf Perbenyik, M. kir. közp. statisztikai hivatal (2 db), M. kir. Konkoly-alap. csillagvizsgáló Ó-Gyalla (6 db), M. kir. országos meteor. s földm. intézet (4 db), Magyar Nemzeti Múzeum irodája (2 db), Magyar ornith. központ,

Magyar Tudományos Akadémia (8 db), Márki Sándor Kolozsvár (2 db), Melich János (3 db), Millecker Bódog Versecz, özv. Mocsáry Béláné, Múzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelősége, Olasz közoktatásügyi miniszterium Róma (1 db), Pertik Ottó, Pozsonyi első takarékpénztár (6 db), Ráth György, Ribay Jenő Kíspeszt (3 db), Statist. Central-Commission Wien, Szalay Imre, Tahy István Galga-Györk, Temesvár város tanácsa, Vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterium (3 db), Zarándy Gáspár, Zászló János.

Nevezetesebb szerzemény: Michael de Hungaria. Sermones praedicabiles. Argentina, 1494. (A XVI. század elejéről származó magyar bejegyzésekkel.)

A könyvtár helyiségében 12,014 egyén 26,725 kötet nyomtatványt, kölcsönzés útján pedig 810 egyén 1258 kötetet használt.

Az 1904. év október 3-án lett életbeléptetve az új rend, melynél fogva a könyvtár olvasóterme hétköznaponként (szombat kivételével) délután négy óráig áll a közönség rendelkezésére. Ezen meghosszabbított idő alatt, vagyis d. u. 1—4 óráig a lefolyt évnyegyedben összesen 4556 egyén látogatta az olvasótermet.

A lefolyt évnyegyedben 2649 munka osztályoztatott, melyekről összesen 3543 czédula készült. Kötés alá készítettett 435 mű 531 kötetben.

A köteles példányok átvételére berendezett helyiségbe ezen idő alatt 515 csomag érkezett; ugyaninnen 609 levél expedíaltatott, a miből 301 reklamálás volt. Az 1897. évi XLI. t. cz. intézkedései ellen vétő nyomdatulajdonosok ellen peres eljárás megindítása 10 esetben kérésztett.

Az egész év folyamán indított peres eljárások eredményeként pénzbüntetés és kártérítés fejében 48 esetben 682 korona 54 fillér folyt be.

A Széchényi-oroszágos-könyvtár állandó kiállításának a lefolyt éven keresztül 234 látogatója volt.

II.

A *kézirattár* 39 kézirattal, 27 irodalmi analektával, 649 irodalmi levéllel és 21 fényképmásolattal gyarapodott.

Vételre összesen 20,300 k. 20 f. és 120 bm. fordítottatott.

Ajándékozók voltak: Hampelné Pulszky Polyxena és Fraknói Vilmos.

A szerzemények közül különösen kiemelendő Erkel Ferencz zenei és zenetörténeti emlékekben rendkívül gazdag hagyatéka. E hagyatékkal kerültek hozzánk a Hymnus partitúrájának pályázati példánya és a Szózat eddig ismeretlen megzenésítése, a Báthory Mária, Hunyadi László és Bánk bán cz. operák eredeti partitúrái s a Szent István cz. opera II—IV. felvonásának vázlatai, továbbá a Névtelen hősök cz. opera Tóth Edétől származó

szövegének s a Dózsa György cz. opera Szigligeti Edétől származó szövegének eredeti kézírata. Ezen kívül hozzánk került Erkelnek több zenei fogalmazványa, továbbá Berlioz Rákóczi-indulójának eredeti partitúrája és számos Erkelhez írott levél, köztük József főherceg, Berlioz, Brassay Sámuel, Goldmark, Haynald, La Mara, Liszt Ferencz, Reményi, Trefort és Wagner Richárd levelei.

A jelen évnegyed folyamán vásároltatott meg Petőfi Sándor honvéd főhadnagy 1849 május 28-ikán kelt századparancsnoki értesítése egy elhunyt katonája szüleihez, Gróf Andrássy György ifjúkori naplói, Mátyás Flórián nyelvtörténeti szótárának eredeti kézírata, Nagy Iván jegyzéke a nemességszerzésekről és névváltoztatásokról s végül Muazzo magyar vonatkozású velencei krónikájának egy XVII. századi másolata.

Az ajándékok közül szintén kiemelendő a Fraknoi-gyűjtemény 9 testes kötete, melyben XIV—XVII. századi köztörténelmünk és művelődéstörténetünk hazai és külföldi levéltári emlékei vannak felhalmozva. Becses továbbá Viczay levelezése Fejérváry Károlylyal és Pulszky Ferencznek egy angol nyelven írott füzet (Hampel Józsefné ajándéka).

Folytatott a jelen évi szerzemények feldolgozása.

A jelen évnegyed folyamán 85 kutató 203 kéziratot használt.

III.

A *hírlap-könyvtár* gyarapodása: köteles példányokból 84 évfolyam 22,719 száma, ajándékként 3 évfolyam 1135 száma, vásárlás útján 2 évfolyam 73 száma, 15 kor. értékben; összesen 89 évfolyam 23,927 száma.

A könyvtárban 1319 olvasó 2561 kötetet, házon kívül 22 olvasó 96 kötetet, összesen 1341 olvasó 2657 kötetet használt.

Czéduláztatott 40 hírlap és 371 évfolyam. Átnézetett 89 évfolyam 23,927 száma.

A köteles példányok, melyek kimutatással (csomagokban) beérkeztek a gyarapodási könyvbe irattak és a nyilvántartási lapokra vezettettek, ezeken kívül a számonként beérkezett hírlapok is összegezve hetenként beirattak, betűrendbe osztályoztattak és elhelyeztettek. A csomagküldeményekben hiányzó hírlapszámok azonnal reklamáltattak és ezek is följegyztettek.

IV.

A *levéltári osztály* ajándék útján 19 darabbal, vétel útján 439, letétemény útján 445, összesen 1403 darabbal, továbbá ajándék útján egy gyászjelentés-gyűjtemény mintegy 80,000 dbot kitevő anyagával gyarapodott. Vételre fordított 1059 kor. és 9 márka.

Ajándékaikkal Feöldi Doby Antal Homonnáról, Donebauer Frigyes, Mitterdorfer Gusztáv Budapestről, Szent-Ivány Zoltán

cs. és kir. kamarás Budapestről és Vajda Zsigmond Tapolczáról, letétemény útján özv. Kállay Benjaminszék és Lukanényei Luka László gyarapították az osztályt.

A törzsanyag gyarapodásából 38 db eredeti és 16 másolat esik a középkori iratok, 486 a újabbkori, 1 a nemesi, 39 a czéh-iratok, 261 az 1848/49-iki szabadságharcz iratai, 116 a gyászjelentések és 1 db. a külföldi iratok csoportjára, nem számítva ide az említett gyászjelentés-gyűjtemény anyagát, a melynek állagáról alább lesz alkalmunk tájékozást nyújtani.

Az osztály helyiségeiben 40 kutató 7886 iratot használt, külső használatra kikölcsondított 10 térítvényen 72 irat és 10 pecsétlenyomat.

A levéltár új szerzeményei között első helyen áll Szent-Ivány Zoltán cs. és kir. kamarás ajándéka, az általa létesített gyászjelentés-gyűjtemény, melyet a végből adott át a Magyar Nemzeti Múzeumnak, hogy az a múzeumi könyvtár eddigi anyagával egyesítve s az ezentúl beérkező gyarapodással kiegészítve kezeltesse. A páratlan becsű gyűjtemény az adományozó által készített betűrendes mutató adatai szerint 64,896 személy gyászjelentését tartalmazza, s annak darabszáma a 28 csoportot kitevő kettős példányokkal mintegy 80,000-re tehető. Oly magas szám ez, a mely e gyűjteménynek a többi hasonnemű hazai gyűjtemények között feltétlenül az első helyet biztosítja, és könyvtárunknak, a mely maga is a gyászjelentések tekintélyes anyaga felett rendelkezik, módot nyújt arra, hogy e téren megelőzze a külföldi könyvtárakat, a melyek csak újabb időben kezdenek a gyászjelentések rendszeres gyűjtésével foglalkozni. A gyűjtemény az ajándékozó öhajására a múzeumi anyaggal egyesítve a levéltári osztályban annak külön csoportjaként állítatott fel.

Egy vétel útján megszerzett 523 darabból álló gyűjteménnyel a Simonyi és Varsányi Simonyi családra vonatkozó iratok birtokába jutottunk, melyek közül 30 db eredeti oklevél a középkori iratok, 30 db az 1848/49-es iratok gyűjteményének anyagát gyarapítja. Az egyes kisebb szerzeményekből említést érdemel Miksa királynak 1572. szept. 3-án kelt nyomtatott körrendelete Alsó-Ausztria hatóságaihoz a Rudolf fia koronázása alkalmából Pozsonyba szállítandó élelmiszerek vámmentessége tárgyában és Rudolf királynak 1602. aug. 24-én kelt nyomtatott körrendelete ugyancsak az alsóausztriai hatóságokhoz a magyarországi harcztérre szállítandó élelmiszerek vámmentessége tárgyában. Az újabbkori anyag nevezetes gyarapodása ama 345 dbból álló XIX. századi iratgyűjtemény, a melyet a pesti harminczad egykori iratárából sikerült vétel útján megszerezni, s melynek nagyobb része az 1848/49. évek pénzügyi igazgatására tartalmaz érdekes adatokat. Nemesi irataink csoportja egygyel gyarapodott, ez Szabó

másként Lukáchy Jánosnak Báthory Gábortól 1608 május 30-án Gyulafehérváron nyert czímereslevele.

A czéhíratok csoportjának újabb szerzeményeiből említésre méltók a győri vargaczeh 1610—1700 és 1702-iki, a komáromi vargaczeh 1699-iki czéhszabályai, a székesfehérvári vargaczeh iratai 1692-től 1860-ig s a devecseri takácsok 1741 és 1779. évekből származó czéhszabályai

Örök letéteményül őrzött családi levéltáraink számát 72-re emelte a Lukanényei Luka család levéltára, a mely Luka László letéteményeként nyert levéltárunkban elhelyezést.

Az újabb szaporulatok közül feldolgoztatott és a növedéki naplóba bevezettetett ama Hentaller Lajos orsz. képviselő gyűjtéséből eredő 1848/49-es iratgyűjtemény, melynek megszerzése felől előző jelentésünkben volt alkalmunk megemlékezhetni. A gyűjtemény 3538 darabot tartalmaz. A Szent-Ivány Zoltán által ajándékozott gyászjelentés-gyűjtemény számbavétele, mint fentebb említők, megtörtént s ezzel kapcsolatban munkába vétetett a könyvtár tulajdonát képező gyászjelentések rendezése abból a célból, hogy azok a fentebbi gyűjteménnyel egyesítenek.

A középkori iratok czédulázása az 1518. évig haladt, Kossuth Lajos iratainak revideálása az 1864. évig.

A családi levéltárak között rendeztetett és felállítatott a Luka család levéltára, mely 4 db XIV., 7 db XV., 7 db XVI. századi középkori eredeti oklevelet, 1 db XVI. századi másolatot, s a mohácsi vész utáni időből 8 db XVI., 53 db XVII., 253 db XVIII., 93 db XIX. századi iratot, 10 db genealogiát és 8 db levéltári lajstromot összesen 444 db iratot foglal magában.

Folyamatban van ezenkívül Berzeviczy család bárói ága, valamint a Kruplanicz család levéltárának rendezése.

V.

A könyvtári látogatottság végeredményei az 1904. év utolsó negyedében: Látogató volt az összes osztályokban 13,478. Ezek közül a délutáni órákban használta a könyvtárt 4556.

Minthogy a könyvtár 62 napon volt nyitva d. u. 1—4 óra közt, tehát egy napi délutáni látogatottság átlaga 74.

Legerősebb volt a délutáni használat november 28-án, mikor 128 volt a délutáni olvasók száma.

Leggyengébb volt a délutáni használat a délutáni nyitás első napján, október 3-án, mikor 27-re ment a látogatók száma.

Érdekes, hogy az 1903. év utolsó negyedében a könyvtárt használók száma 9339 volt.

Az idén az emelkedés tehát kb. 4100, vagyis hozzávetőlegesen a használók száma a délutáni látogatók számának megfelelőleg emelkedett.

SZAKIRODALOM.

Magyar Minerva. *A magyarországi múzeumok és könyvtárak czímkönyve. Közrebocsátják a múzeumok és könyvtárak országos tanácsa és országos főfelügyelősége. III. évfolyam 1903—1904.* Budapest, 1904. Athenaeum irod. és ny. részv. társ. 8-r. VI, 934, 2 l.

Ismét asztalunkon fekszik jól ismert, csinos vászonkötésében a »Magyar Minerva« újabb kötete, mely szinte nélkülözhetetlen eszköze mindazoknak, a kik hazánk művelődési intézményeivel bármintemű kontaktusban állanak. A »Magyar Minerva« jelen, harmadik évfolyama a múzeumok és könyvtárak országos tanácsának, valamint az országos főfelügyelőségnek együttes kiadásában jelent meg, dr. *Schönherr* Gyula főfelügyelőségi előadótitkár s dr. *Gárdonyi* Albert székesfővárosi könyvtárnoknak, már az előző évfolyamból előnyösen ismert szerkesztésében. Az ő nevük teljes biztosíték arra, hogy az egyes gyűjtemények vezetői által hivatalos úton beszolgáltatott anyag mintaszerű feldolgozásra talált.

Míg az 1902. évben megjelent II. évfolyam 871 gyűjtemény ismertetését foglalja magában, a mostani kötet, mely az 1902—1903 évi állapotokról számol be, a fővárosnak s a vidék 687 városának és községének 1509 gyűjteményét ismerteti. E nagyarányú gyarapodás onnan magyarázható, hogy ezúttal a szorosabb értelemben vett népkönyvtárakat is fölvették a kiadványba, nem kevesebb mint 497 népkönyvtárról számolva be állapotuk ismertetésével.

Fentartójukra nézve az évkönyvben feldolgozott gyűjtemények a következőképen oszlanak meg: 12 országos közgyűjteményen kívül, 56 fővárosi és 474 vidéki, oly gyűjtemény van, melyek iskolákkal kapcsolatban vannak szervezve, a kizárólag egyházi jellegű gyűjtemények száma a fővárosban 3, a vidéken 120, a hatóságok és közintézetek által fentartott gyűjteményeké a fővárosban 28, a vidéken 176, a társulati gyűjteményeké a fővárosban 46, a vidéken 591 s végül két vidéki gyűjtemény családi hitbizományként szolgálja a közönséget.

Szak szerint 1498 a könyvtárak, 227 a régiség- és iparművé-

zeti gyűjtemények, 33 a szépművészeti, 33 a néprajzi, 286 a természetrajzi s 17 a jórészt kereskedelmi jellegű vegyes gyűjtemények száma.

E tekintélyes anyagot, az eddigi gyakorlatot követve, a helynevek betűrendjében dolgozták fel a szerkesztők, s a tájékozást helyek, szakok és fentartók szerint csoportosított hármassal jegyzékkel igyekeztek megkönnyíteni. A függelékéből kitűnik, hogy a főfelügyelőség hatáskörébe tartozó, államilag segélyezett tudományos közgyűjtemények száma 61, az országos tanács felügyelete alatt álló népkönyvtáraké pedig 138 volt.

Az előző évfolyamok élén álló tudományos dolgozat a jelen kötetből — úgy látszik a repertorizált anyag rendkívüli megnövekedése folytán — elmaradt. —sp—.

Monographien des Kunstgewerbes. *Herausgegeben von Jean Louis Sponcel. Bd. X. Jean Loubier: Der Bucheinband in alter und neuer Zeit. Mit 197 Abbildungen.* Berlin und Leipzig. É. n. (1904.) Verlag von Hermann Seemann, 8-r. 4, 186, 2 l. Ára vászonborítékban 5. M.

P. *Schwenke* a negyvennegyedik drezdai filológiai kongresszus alkalmából tartott előadásában¹ élénk sajnálkozását fejezte ki azon, hogy a könyvtári tisztviselők tudományos eszközei között szinte elenyésző szerepet játszik a könyvkötés története. E sajnálkozást nem annyira a kötések esztétikai érdeke költötte fel benne, mint inkább az a szilárd meggyőződés, hogy a bekötés az esetek kilencz tizedében legbiztosabb dokumentuma az illető példány történetének s oly esetekben, a midőn hely és év nélküli nyomtatványokról vagy kéziratokról van szó, a meghatározás egyik elsőrangú eszköze. Hogy *Schwenke* ez utóbbi állítása nem állja meg minden esetben a kritikát, azt úgy hiszem a könyvkötészet ismerői készséggel aláírják. Különösen a XVI. sz. óta Európaszerte alkalmazott görgetőkre áll ez, melyek tömegesen készülvén, térben és időben annyira kiterjedt módon használtak, hogy a vésésüknél keletkezett, sokszor minimális eltérések daczára, bibliografiai meghatározásokra aligha alkalmasak. Jellegzetes példa erre hazánkban a Németországból importált egyszerű, palmettákkal ékesített lánczfonadék, melyet akár külső keret gyanánt, akár mint a középső hosszúkas mező töltelékét, egysorosán vagy megkettőzve semptei (1573), detrekői (1584), pozsonyi (1623, 1636), nagyváradi (1647) és nagyszombati nyomtatványokon több mint száz éven át módunkban van végig kísérhetni.

De ha a könyvek bekötése szorosan bibliografiai szempontból

¹ V. ö. Sammlung Bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten XI. füz. 114 és köv. ll.

nem is oly jelentőségteljes, a hogy ezt *Schwenke* állítja, szeretetteljes tanulmányozásuk mégis egyik legfőbb kötelessége az igazi könyvtárosnak: hiszen a könyvek külsejére fordított gond és csin megbecsülésük legbiztosabb jelei közé tartoznak még akkor is, ha — mint *Dubarry* asszony esetében — nem lelki szükségletre, hanem csak a divat szeszélyére vezethetők vissza.

Ezért örömmel kell üdvözölnünk minden oly munkát, mely *Ménage* szavaival élve, »a jóra való emberek e passzióját« helyezi történeti világításba. Ez annyival is inkább kötelességünk, mert ezen a téren, a szépszámú és sok esetben díszesen kiállított publikáció daczára, még mindig igen sok a tennivaló. Nem beszélünk Angliáról és Franciaországról, melyek könyvkötészetét — főleg a középkori emlékeket s művészileg jelentősebb bibliofil kötéseket tekintve — már elég tüzetesen ismerjük. Szintúgy jól kikutatott területnek mondható Németország és Hollandia a vaknyomású kötésekre nézve, bár, mint a bécsi udvari könyvtár most látható kiállítása is mutatja, sok kiváló termék maradt eddig ismeretlenül. Ellenben a spanyol könyvkötészet, mely pedig a keleti befolyásnak bizonyára érdekes és korai példáit nyújtja, tudományos szempontból valóságos *terra incognita*. Ugyanez áll a balkáni népek s az orosz birodalom ilyenmű termékeire. Nem sokkal ismertebb hazai könyvkötészetünk történeti multja sem, melyhez a fő, sőt mondhatnám egyetlen forrás ma is az 1882. évi könyvkiállítás emlékkönyve s az ez alkalomból, meg a millenniumkor készült néhány fényképészeti fölvétel. Valóban itt az ideje, hogy könyv- és levéltárainkban ez irányban is föllendüljön a céltudatos adatgyűjtés munkássága, melynek alapján hívebb, teljesebb képet alkothassunk magunknak a hazai iparművészet e fontos ága fejlődéséről, mint a hogy ez a mai szegényes eszközökkel lehetséges. Különben az aranyozott könyvkötésre nézve Németország sem áll a műtörténeti kutatás magaslatán. K. *Berling*-nek Jacob *Krause* szász udvari könyvkötő mesterről írt monografiája, *Zimmermann*, *Bikell*, *Stockbauer* és *Steche* dolgozatai főleg a XVI. és XVII. századi szászországi termékeket világítják meg, de a többi német államokra csak elvétve vetnek egy-egy fénycsíkot. Ily körülmények között az egész európai könyvkötészet történeti ismertetése csak szerény kísérlet lehet, melynek hézagain túl kell hogy tegyük magunkat.

Ezen gondolatok között fogtunk *Loubier*-nak fent leírt munkája áttanulmányozásához s teljes elismeréssel adózunk dolgozatának, mely úgy teljességre, mint történeti értékre messze felülmulja az előző, persze jóval korábbi összefoglaló kísérleteket: *Adam*-ét (1880.) és *Brassington*-ét (1892.), hogy csak az önálló könyvalakban megjelenteket vegyük figyelembe. Elismerésünket fokozza az a körülmény, hogy — főleg a Németországot tárgyaló

részekben — több eddig ismeretlen adattal is gazdagította a nagyközönség számára írt, de azért gondosan dokumentált tanulmányát. Magyar voltunknak pedig jól esik, hogy hazánkat sem mellőzte teljesen, hanem, legalább a középkorból, két, ötvösmívességünk szempontjából elsőrangú darabot, a selmeczi bányatörvények s a győri antifonálé kötését¹ képben is bemutatja az olvasónak s a *Korvin*-kötésekkel is tüzetesebben foglalkozik, melyeket szerinte Itáliában, vagy legalább is olasz munkások készítettek.

De ha az anyag szempontjából — méltányosság okáért — nincs is kifogásunk *Loubier* munkája ellen, a feldolgozás metodikájára vonatkozólag nem fojthatunk magunkba néhány megjegyzést.

Az iparművészet legtöbb ágának története ugyanis egyazon anyag, vagy legalább is természetükben egymással rokon anyagok technikai s művészi feldolgozását kíséri végig az idők folyamán. A könyvkötésnél azt tapasztaljuk, hogy céljai megvalósítására a legheterogénebb anyagcsoportok szolgáltak, melyek kidolgozása, sőt stilfejlődése is sokszor egészen más iparág körébe tartozik. Csupán a bőr- és pergamenkötések tekinthetők kizárólag a könyvkötő-műhely termékeinek: legföljebb a diszító eszközök s a felhasznált nyers anyag elkészítésénél szorul ezeknél a könyvkötő munkás idegen iparágak támogatására, de — mint Roger *Payne* különködése mutatja — e mellékes munkálatokat is maga végezheti. Ötvösmívű kötéseknel az ékszerész, szövetféléknél a takács és himzónő, calico-tábláknál pedig a mesterszedő izlése és tudása játszsza a főszerepet, a könyvkötő csupán a kész műalkotás fölerősítésére szorítkozik.

Ezt a körülményt mindenestre folyton szem előtt kell tartania annak, a ki a könyvkötés történelmi evolutióját akarja megrajzolni. Ha áttekinthető s a fejlődés menetét világosan feltűntető képre törekszik, leghelyesebb, ha az emlékeket a felhasznált anyag s diszító technika szerint csoportosítja. Munkáját különben igen megkönnyítené az a szerencsés körülmény, hogy az így megállapítható csoportok kronologiai sorrendbe hozhatók, mert virágzásuk delelőjére érve elcsenevészednek s egyre szórványosabbá válva úgy is elvesztik történelmi jelentőségüket.

E szempontok szerint a könyvkötészet egész történeti anyaga négy csoportba volna sorolható. Az első az ötvösmívű kötések csoportja, mely az egyházi élet virágkorában a VIII—XI. században hajtotta legdúsabb virágait s azután lassú hanyatlásnak indul. Előbb az anyag minőségében nyilvánul ez a hanyatlás: az arany plaketteket, elefántcsont faragványokat, drágaköveket, finom emailmunkát felváltják az ezüst-, majd aranyozott rézlemezek s az

¹ Az előbbinek gyönyörű színes hasonmását különben már *Rouveyre* is közölte tizkötetes munkájának IV. kötete élén.

olcsóbb limogesi zománcz. Majd szövetekkel s bőrrrel kombinálva a sarkakra és köldökre szorítkozik s az aranyozott bőrkötés feltűntével végleg leszorul a szinterről, csak szórványosan hajtva egy-egy kései virágot. Az ötvösmívű kötésekhez járulhatna a drága szövetfélékkel, himzésekkel borított kötéstábla története, mely amazokat pótolta ideig-óráig s epizodikus volta miatt igaz történeti jelentőségre úgy sem emelkedett.

A második csoportba tartoznának a sporadikusan jelentkező metszett és ponczolt, továbbá az általánosan elterjedt préselt bőrkötések. Virágzásuk a XIV—XV. századba esik, majd a kézi-sajtóval préselhető nagyobb duczok alkalmazásával s a görgető fel-találásával hanyatlásnak indulva, néhol a XVII. sz. végéig is tengetik életüket.

A harmadik s legjelentősebb csoport a renaissance-szal vette kezdetét, midőn a keleti népek hatása alatt a bőrkötés aranyozása s mozaikkal való díszítése megindul, s egész a jelen-korig megtartotta vezérlő helyzetét.

Végül a negyedik s legifjabb csoportot a vászonkötés adja, mely a mult század huszas éveiben Angliából kiindulva sok tapo-gatózás után napjainkban igazán művészi jelentőségre emelkedett.

Loubier nem mindenben követi ezt a szinte önkényt kínál-kozó beosztást. Csupán a középkorra nézve tárgyalja elkülönítve az ötvösmívű és a bőrkötést, de az új korban esetről esetre szűrja a tárgyalás folyamába azon emlékeket, melyek az általános történeti fejlődés keretébe nem illenek, a mi csak az áttekin-theség rovására esik. Szintúgy megnehezíti az áttekinthetést az a körülmény, hogy a renaissance-től kezdve a különböző népek kötése történetét századokra darabolva s egymástól elkülönítve adja elő. Szerintünk jobb lett volna — az ujkortól kezdve — a fejezeteket a legfőbb nemzetek szerint elosztani s egy huzamban adni egy-egy országon belül az iparág történetét.

A munkát 197 illusztráció díszíti, melyek nyomása a leg-több esetben csak kevéssé kielégítő. Főleg a középkori bőrkötések hasonmásai sokszor teljesen élvezhetetlenek. Ennek azonban nem annyira a nyomdász vagy cinkográfus, mint inkább a felhasznált papír minősége az oka s így a felelősség elsősorban a kiadót terheli.

Dr. Gulyás Pál.

Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái. VIII. köt. 6—9. füz. IX. köt. és X. köt. 1—8. füz.* Budapest, 1902—1904. Hornyánszky Viktor. Egy-egy füzet ára 1 kor.

Id. *Szinnyei József* nagyszabású bio-bibliografiai munkájából, azóta, hogy folyóiratunk róla legutóljára megemlékezett,¹ ismét

¹ V. ö. Magyar Könyvszemle. Új folyam. IX. kötet. (1900.) 327. 1.

huszonegy füzet látott napvilágot, melyben a fáradhatatlan szorgalmú szerző a *Mátéfi Domonkos* és *Podhradzky József* nevek közé eső 4455 magyar író életrajzi s könyvészeti adatait gyűjtötte össze. Az eddig megjelent 91 füzetben ezzel a feldolgozott írók összes száma 18,995-re emelkedett. *Szinnyei* országszerte ismeretes munkásságát, melynek nagy jelentőségét több ízben érdeme szerint méltatták e folyóiratban, fölösleges újból hangsúlyozni: a hatalmas munka irodalomtörténeti s bibliografiai értékének jellemzésére csak egyetlen adat fölemlítésére szorítkozunk. Ez a X. köt. 6. és 7. füzetében megjelent »*Petőfi*« cikkk, mely 105 sűrűn nyomtatott hasábon nemcsak kimerítő életrajzot ad, szinte napról-napra, egész naplószerűen követve hősét, hanem páratlanul gazdag összeállítását nyújtja a nagy lyrikus önállóan megjelent műveinek, azok fordításainak s a vele foglalkozó könyvek és cikkek szinte beláthatatlan sorozatának. *Szinnyei* Petőfinek magyar nyelven önállóan megjelent műveiből 128 számot képes felsorolni, melyek közül 31 a költő életében látott napvilágot. A fordítások összeállításából megtudjuk, hogy Petőfi versei részben vagy egészben német irodalmi, továbbá szepesi, erdélyi szász és gründer tájnyelven, azután angol, ír, francia, olasz, svéd, norvég, flamand, holland, tót, cseh, szerb, vend, orosz, lengyel, rumén, finn, spanyol, raetoromán, örmény, latin, hellén, izlandi, ó-izlandi, kínai, japáni, héber, skót, gael-albán, cigány és volapük nyelven olvashatók. A fordítások után Petőfi dalainak megzenésítéséről kapunk kimerítő tájékoztatást két hasábon. Ezután szobrainak s emléktábláinak jegyzéke, majd a költő álneveinek összeállítása következik. A tartalmas dolgozatot a Petőfire vonatkozó irodalom szinte kimerítő bibliográfiája zárja be, mely 25 apró betűs hasábon több mint négyszáz folyóirat s önálló könyv több ezerre menő adatait tartalmazza chronologiai sorrendben. A repertorizált időszakos sajtóban Petőfire vonatkozó cikkelyeiknek gazdagságával főleg a Vasárnapi Ujság, Egyetemes Philologiai Közlöny s a Fővárosi Lapok tűnnek ki.

Itt említjük meg, hogy a Petőfi-monográfia külön Elzevier-alakú kötetkében is megjelent. [9.]

Magyar könyvészet. *Bibliographia Hungariae. A magyarországi és a jelesebb külföldi irodalmi termékeket ismertető könyvészeti folyóirat. Szerkeszti és kiadja Székely Dávid. I. évfolyam 1. sz.* Budapest, 1905. Gelléri és Székely. 8-r. Ára egész évre 8 korona.

Székely Dávid jelen folyóiratával az irodalmunkkal tudományosan, vagy üzletszerűen foglalkozók régi szükségletének akar megfelelni. Vállalatának fősúlyát ugyanis a magyar irodalom bibliografiai feldolgozására helyezi, mely a könyvkiadók kiadásá-

ban megjelent műveken kívül, a könyvtári forgalomba nem kerülő sajtótermékeket is jegyzékbe foglalja. Azonkívül a fontosabb külföldi munkák bibliográfiáját és állandóan egy-egy irodalmi cikk közlését is igéri.

Terjedelmes program, melynek betartása esetén *Székely* valóban szép emléket állít azon »rajongó idealizmusnak«, melylyel — saját kifejezése szerint — a könyvészet iránt viselkedik. Félő azonban, hogy e program bibliografiai része épen terjedelménél fogva — mely messze túlhaladja egyetlen ember erejét — aligha lesz minden irányban egyformán megvalósítható. Szerintünk jobban tette volna *Székely*, ha — legalább egyelőre — csupán a könyvtári forgalomba nem kerülő hazai nyomtatványok bibliográfiájára szorítkozik s lemond úgy a *Corvinában* megjelent anyag, mint a különben is könnyen hozzáférhető külföldi művek ismertetéséről. Vállalatának ez utóbbi része — az első füzetből megítélve — rendkívül gyöngének ígérkezik; a címek közlésénél úgylátszik semmi tudományos szempont sem vezérelte az összeállítót: ilyen jegyzéket bárki csinálhat magának, ha egy harmadrangú könyvesboltban rövid félóráig keresgél az újdonságok között s még ekkor sem fogja Mme la comtesse de Noailles-t Mme Lecomte des Noailles-nak (!) lejegyezni.

Végül szót kell emelnem a szerkesztő ama terve ellen, hogy füzetenkint egy-egy irodalomtörténeti cikket fog közölni jelölve annak, »hogy az irodalomtörténet és a könyvészet egy testet, egy lelket képez.« Sem a szándékot, sem annak indoklását nem tartom elfogadhatónak. Időszaki sajtónk mai állapotában úgy hiszem elég tág teret nyújt irodalomtörténezeinknek tudományos, népszerűbb s egészen népszerű dolgozatok közlésére: újabb ily irányú organumnak életbe léptetése tehát szinte meddő vállalkozás. Azonkívül tévedés azt hinni, hogy a bibliográfia, a midőn pusztán könyvcímek közlésére szorítkozik, szorosabb kapcsolatban volna az irodalomtörténettel, mint bármely más tudományszakkal: hiszen az ilyen betűrendes könyvjegyzék egyformán tájékoztat bennünk a tudomány egész mezejéről s a természettudós vagy matematikus ép oly eredménnyel forgathatja, mint az irodalomtörténetíró.

Ha tehát *Székely* összefüggő szöveg nélkül nem akarja útnak bocsátani folyóiratát, helyesebben tenné, ha az egyes tudományzajok irodalmáról közölné erre hivatottak tollából egy-egy kritikai áttekintést, vagy még helyesebben, ha a könyvvel, mint olyannal foglalkozó tudományok gazdag anyagából közölné egy-egy felvilágosító cikket, melynek tanulságai — a bibliografiai ismeretek jelen népszerűtlensége mellett — hazánk minden szellemi munkására egyformán hasznosak volnának.

Dr. Dézsi Lajos: *Balassa és Rimay Istenes Énekeinek bibliographiája. (Harminczegy hasonmással.)* Budapest, 1905. Athenaeum ny. r. t. 8-r. 104. l.

Dézsi Lajos, régi irodalmunk kiváló ismerője s buzgó ismeretője, jelen munkájában a XVI—XVII. sz. vallásos lyrájának költőileg legbecsesebb termékét, Balassa Bálint és Rimay János »Istenes Énekeinek« mintaszerű bibliografiai feldolgozását nyújtja a legelső kiadástól a legutolsó, 1806-iki pozsonyi-pesti kiadásig. Összesen 39 kiadásról számol be *Dézsi* az 1636-tól 1806-ig terjedő időközből, tehát nyolczczal többről, mint *Szilády* Áron az ő Balassa-kiadásában (1879), melyek mind az utóbbi negyedszázadban lettek ismeretessé. A harminczkilencz kiadásból tiznek csupán emléke maradt fenn, bár lehetséges, hogy épen *Dézsi* bibliográfiája révén, egyik másik elveszettnek hitt kiadás még előkerül eddigi rejtekéből. A többi kiadásból is jobbra csak egy-egy példány ismeretes, a 2-ik vagy 3-ik váradinak tartott kiadásból pedig csupán egykorú kötéstáblából kifejtett négyoldalas töredék. A felmaradt példányok túlnyomó része, szám szerint 11, a M. N. Múzeum Széchényi Országos Könyvtárában őriztetik, míg az utána e tekintetben leggazdagabb akadémiai könyvtár csak négyet képes felmutatni. Nyomatási helyükre nézve a különféle edicziók így csoportosíthatók: lőcsei 9, kolozsvári, debreczeni, pozsonyi 5—5, nagyvárad 4, bártfai 3, budai 2, pozsonyi-pesti, kassai, váci 1—1, helynelküli 3 kiadás. A XVII. században 18, a XVIII-ban 20, a XIX-ben egy kiadás látott napvilágot.

Dézsi nem elégszik meg a kiadások részletekig menő gondos leírásával, hanem 1704-ig az összes ismert kiadásoknak címlapját s 95-ik oldalát hasonmásban is bemutatja, ez utóbbit a csonka példányok meghatározhatása céljából. Ezenkívül rendkívül tanulságos irodalomtörténeti jegyzetekkel kíséri a bibliografiai adatokat s igyekszik megállapítani a kiadásoknak sokszor zavaros chronologiai sorrendjét.

Bevezetőül a szerző az első kiadás kérdésével foglalkozik. Ismeretes, hogy *Szabó* Károly¹ Radvánszky László könyvtárának 1750-ben összeállított jegyzéke alapján fölvette a szóban forgó munka lőcsei 1604-iki tizenkettedrétű kiadását, bár nem igen hitt létezésében. Kételyét azzal a tetszetős feltevessel támogatta, hogy az 1604. évszám merő tollhiba 1704 helyett, a mely évből tényleg ismerjük az énekek lőcsei kiadását. *Dézsi* nem szorul e hypothesisre, mert úgy a kassai 1665-iki kiadás előszava, mint Rádai Andrásnak 1629 márcz. 25-én Rimayhoz intézett, de főképp Madách Gáspárnak röviddel a költő halála (1631) után

¹ Régi Magyar Könyvtár. I. köt. 391. l.

kelt levele okmányszerűen bizonyítja nem csak azt, hogy az »Istenes Énekek« első kiadása 1604-ben meg nem jelenhetett, hanem hogy az csak Rimay elhunytja után, tehát legfeljebb 1632-ben, látott napvilágot.

Ez a ma már egyetlen példányban sem ismeretes *editio princeps* volt az összes többi kiadások kiindulási pontja, melyeket *Décsi* könnyebb áttekinthetőség okáért négy osztályba sorolt. »Az első a rendezetlen kiadás, a *bártfai typus*, melyben Balassa és Rimay énekei nincsenek különválasztva; melléklete az »*Ahítatos Imádságok*«. A többi három rendezett kiadás. Ide tartoznak: 2. a *bicssei typus*, ismertető jele a Rimay énekei előtt álló hosszú tartalom, vagy summa; 3. a *kolozsvári vagy debreczeni typus*, melyben a hosszú prózai tartalmat kétsoros versecske helyettesíti; 4. a *kombinált kiadás*, mely egymásután mindkét summát adja a Rimay énekei előtt: ennek a típusnak csak egy képviselője van.¹ A 2—4. szám alatti típus melléklete a »*Via Jacoboea*«, kiadások szerint sokféle változatban.«

Ezekben nyújtjuk ismertetését a kitünően megszerkesztett könyvészeti monografiának, mely nemcsak a hazai bibliografia becses terméke, hanem irodalomtörténetünknek is nélkülözhetetlen kisegítő eszköze. Ha régibb s újabb irodalmunk kiválóbb alakjai ehhez hasonló bibliografiai feldolgozásra találnának, úgy csakhamar teljesülhetne filologusainak régi vágya: a magyar *Goedeke*.

Dr. Gulácsy Pál.

Das Breviarium Grimani in der Bibliothek von San Marco in Venedig. Vollständige photographische Reproduktion. Herausgegeben durch Scato de Vries. Vorwort von Dr. S. Morpurgo. Leiden, A. W. Sijthoff és Leipzig, Karl W. Hiersemann. 1904—1905. 2-r. I—III. kötet à 25 színes és 110 egyszínű tábla. Ára kötetenkint 200 M.

A középkorból reánk maradt összes relikviák közül — mondja *Shaw* — egyik sem bír nagyobb értékkel, vagy szolgál több tanulsággal, mint az illuminált, képecskékkal díszített kéziratok. A műbíráló méltán gyönyörködik a változatos kompozíciók rajzbéli finomságában, színeinek pompás ragyogásában, a történetirő pedig főként belőlük meríti a rég letűnt századok szokásainak, nyilvános- és magánéletének, szertartásainak és viseletének közvetlen ismeretét. Találónan nevezi őket *Kobell* a művészet kertjében nyíló virágoknak, melyekből — miként a méh a mézet — élvezettel s haszonnal szívhatjuk magunkba a múlt ismeretét.

A *miniatura-festészet*, ha csupán a keresztény középkor

¹ Az 1702-iki helynélküli kiadás.

emlékeit vesszük figyelembe, a VI. században Kr. u. vette kezdetét tollal rajzolt, majd színezett primitív kezdőbetűkkel, melyeket eleinte egyszerű vonalokból rótt össze s több-kevesebb sallanggal díszített föl az íróbarát. Hovatovább különböző motivumokból alakították ezeket az inicziálisokat, úgymint halakból, madarakból stb. Majd egyes jelenetek képét szúrták az inicziálék közeibe, melyek szinte egy testet alkottak velük s, mint *Pawlowski* mondja,¹⁾ mintegy eltűntek ebben a keretben. Végül a kis jelenetek mindjobban emancipálódtak, túlsúlyra emelkedtek s külön képekké, szinte önálló festményekké váltak, melyek gyakran egész lapokat elfoglaltak.

Stiliztikai szempontból két főkorszakot szoktak a miniatúra-festészet történetében megkülönböztetni. Az első fázis, mely arra az időre esik, a mikor a könyv mindenekelőtt egyházi, vallásos czélokat szolgált s előállítására kizárólag a barátok czelláiban ment végbe, a hagyományos typosok konvencionális ábrázolására szorított s a kompozíció bájos együgyűségével, rajza gyermeki esetlenségével köti le a szemlélő figyelmét. A másik, művészileg sokkal értékesebb korszak a XIII. század közepe táján veszi kezdetét, mikor a civilizáció egyre jobban elvilágosiasodván, a gyakran laikus könyvdíszítők saját környezetükből voltak kénytelenek lemásolni a szöveghez illő jeleneteket. E realiztikus vonás persze csakhamar a bibliai képekre is kiterjedt s a konvencionális alakokat és ruhákat közvetlen megfigyelésen alapuló, az életből ellesett elemekkel pótolta. S ez a realizmus nemcsak az alakokban, s azok környezetében: tájképekben, intérieurökben nyilvánult, hanem a növény- s állatvilágból merített ornamentikában is érvényre jutott.

Főleg a flamand iskola fejlesztette nagygyá ezt a realiztikus miniatúr művészetet s a XIV. meg XV. századokban a remekművek egész seregével szolgált a bőkezű bibliofileknek, a kik Jó Fülöp burgundi herczeggel az élükön, ugyancsak megdolgoztatták munkás ecsetjüket. Különösen a breviariumok díszítése nyújtott kitünő alkalmat a festőművészeknek, hogy úgy az egyes hónapokat szimbolizáló kompozíciókban, mint a bibliai s legendákból vett jelenetekben kifejthessék gazdag képzeletük s finom megfigyelő tehetségük kincseit. E flamand iskola legkiválóbb s nagyszabású miniatürökben leggazdagabb terméke az u. n. *Grimani breviarium*, mely a velencei Szent-Márk könyvtár világhírű kincse.

A gyönyörűen miniatúr kéziratos 28 cm. magas és 22 cm. széles, kiválóan finom hártyalapokra van írva s összesen 1581 beírt oldalra terjed. Keletkezése idejének szélső határai 1478 és

¹ kinek rövid összefoglalását követjük e vázlatos áttekintésben

1489, minthogy tartalma az 1477-ben Rómában megjelent breviariumával azonos és *Grimani* biboros 1489-ben szerezte meg *Antonio Siciliano* festőművésztől 500 velencei aranyért. Abból indulva ki, hogy a bibliofil hajlamokkal bíró IV. Pius pápa (1471—1484) sz. Ferencz-rendjébe lépett s hogy a szóban forgó breviariumba e rend speciális ünnepei is fölvétettek, általános az a vélemény, hogy a pazar fényvel kiállított kézirat az ő számára készült, de időelőtti halála megakadályozta őt abban, hogy birtokába vehesse. Így került az említett évben és összegért az előkelő velencei patricius családból származó *Domenico Grimani* (1461—1523) birtokába, a kitől nevé is örökölte. A humanista és műpártoló főpap akként végrendelkezett, hogy breviariuma unokaöccse, *Marino Grimani*, aquileiai patriárka birtokába szálljon s ennek halála után a köztársaság kezeibe kerüljön örök letétemény gyanánt. A kardinális ez utóbbi intézkedése azonban majd hogy nem vált valóra, mert Marino elhunytakor (1546) a Rómában lévő kódex egyéb becses tárgyakkal együtt elkallódott s csupán *Giovanni Grimani*, szintén aquileiai patriárka áldozatkészségének volt köszönhető, hogy ismét napfényre került. A munka becsé s a visszaszerzésére fordított összeg nagysága arra ösztönözték Giovanni patriárkát, hogy haláláig magánál tartsa a breviariumot, a mibe a köztársaság készségesen bele is egyezett. Így történt, hogy a remek kéziratot csupán néhány nappal a patriárka halála előtt, 1593 októberében adta át barátja, *Marc-Antonio Barbaro*, *Cicogna* dozsának a szenátus ünnepélyes gyűlésén. A tanács ekkor megbízta *Alessandro Vittoria* ötvösmestert, hogy díszes borítékkal lássa el a nagybecsű hagyatékot. A karmazsin bársonyból készült borítékot tömör aranyozott ezüst keret foglalja be, melyet gyönyörű renaissance füzérek domborműve ékít; egyik oldalán középtűt *Domenico* bibornok köriratos reliefképe látható, a másikon atyja *Antonio* dozse arcképe díszeleg. A képek alatt a czímer van aranyozott ezüsből a fedelekhez erősítve, míg fölöttük hasonló anyagból készült feliratos táblácskák láthatók. Az így fölszerelt kéziratot azután a székesegyház kincstárába helyezték, míg nem *Morelli* közbenjárására 1797-ben át nem tették a Bibliotheca Marciana gyűjteményébe, a hol most is féltő gonddal őrizik.

A fényesen kiállított kódexben 84 egész lapot kitöltő kompozíció s 18 valamivel kisebb miniatura látható; de azonkívül az összes lapokat, sokszor mind a négy oldalról, díszes léczek s kisméretű, de kivitelben bámulatosan finom inicziálék ékesítik. Míg a nagyobb szabású kompozíciók, melyek közül az első huszonnégy oldalt az év egyes hónapjainak megfelelő jelenetek képezik, szinte teljes sorozatát nyújtják a középkori szimbolikus és bibliai ábrázolásnak s kitűnő genre-képekkel mintegy közvetlenül érintkezésbe hoznak a XV. század életével és szokásaival;

addig a keskeny léczeken pazar bőkezűséggel alkalmazott virágok, gyümölcsök, madarak, rovarok, néglábuak, kerámiai tárgyak, kaméák és ékszerek nemcsak a festőművészek technikai tudásáról s naturalisztikus hűségéről, de egyben rendkívül fejlett ornamentikai érzékéről is fényes tanúságot tesznek.

Kik voltak a műremek készítői: arra nézve eltérők a vélemények. Egy XVI. századi névtelen krónikás elég kategorikusan felel meg ugyan erre a kérdésre, de följegyzésének hitelét semminemű kézzel fogható adat sem támogatja. Ezen anonymus szerint a minatürök egy része *Hans Memling*, 125 darab *Gerhard genti* s ugyancsak 125 *Lieven* antwerpeni művész kezéből származik. Az itt említett három művész közül csupán a leghiresebb, Memling, volt ismeretes, szegényes följegyzések s nagyszerű alkotások révén, a műtörténészek előtt. A genti Gerhardra nézve már eltérők a vélemények. Morelli szerint *Gerhard Van der Meire*, értendő alatta, a ki állítólag Gentben született 1450 körül. Csak az a baj, hogy ezt a föltevést még analógiákkal sem lehet támogatni, mert korántsincs bebizonyítva, hogy az európai muzeumokban neki tulajdonított 10—12 festmény csakugyan ő tőle származik. *Harzen* szerint *Gerhard Horenbout*-ra vonatkozik a névtelen följegyzése, a mi teljesen tarthatatlan, minthogy e művész az újabb kutatások szerint 1470-ben pillantotta meg a napvilágot. Ugyanily kifogás alá esik Morellinak az a föltevése, hogy az antwerpeni Lievenen *Lieven de Witte* értendő, a ki mintegy 25 évvel a kodex eladása után született — Gentben.

Tekintve az aránylag kései névtelen följegyzés megbízhatatlanságát e két adatra vonatkozólag, a Memlingről szóló passzust sem lehet teljesen hitelt érdemlőnek tartanunk. Kétkedésünket támogatja egyrészt az a tény, hogy egyetlen, minden kétséget kizárólag hiteles Memling-miniatura sem ismeretes, másrészt meg az a körülmény, hogy a kiváló s nagyszerű művész mellett és után a tanítványok egész serege működött, a kik stílben és színezésben egyaránt szolgai módon követték mesterüket.

Különben a szerzőség egész kérdésének bizonytalanságát legjobban az a körülmény jellemzi, hogy a vele foglalkozók közül többen a régi tradíciótól merőben függetlenül kísérelték meg a feleletet. Így pl. *Durrieu Bening Sándort* a Grethuyse-i Boëtius-kézirat (1492. kör.) miniatort s a genti *David*-ot, VI. Sándor pápa breviáriumának állítólagos festőjét teszi meg a Grimani-kodex művészeivé . . .

Mi részünkről, mint a legjózanabbat, *Springer* véleményét írjuk alá. A kiváló műtörténész szerint »óvakodnunk kell attól a balitélettől, mintha a kétségkívül bájos és színdús könyvdiszítványok előállítására kizárólag a legfőbb mesterek lettek volna hivatottak és képesek. Már külső okok, a miniatura-festészet

önálló üzeme, a cézheknek féltékenyen őrző korlátai ellenzik azt a föltevést, hogy a képfestők rendszeresen közreműködtek volna a kéziratok díszítésén. A németalföldi miniatűrök művészi értékét ezzel nem szállítjuk le. Az iskola nyomait világosan magukon hordják s arról tanuskodnak, hogy az *Eyck* testvérek kifejtette művészi szempontok minden körben gyorsan hódítottak; de nem visznek új vonást a flamand művészetbe, nem készítenek elő egy-egy új fordulatra. Még a leghíresebb németalföldi képes kodex, a Grimani breviarium sem lépi túl az esztétikai műveltség átlagos mértékét.¹

Mindazonáltal a szóban forgó kodex nemcsak historiai szempontból megbecsülhetetlen képes okmányok gyűjteménye, hanem a műélvezetnek is egyik elsőrangú forrása. Már régóta s méltán általános becsülésnek örvend a középkori festett kéziratok ismerői s csodálói között, habár közvetlen szemlélete csak keveseknek adatott meg, minthogy a Biblioteca Marciana vezetősége féltékenyen rejtegeti e kincsét a kíváncsi szemek elől — a mi mellékesen megjegyezve, csak hasznára vált a műtörténetnek: hiszen miniatűrjeinek épsége, színeinek üdesége jórészt e körülménynek köszönhető. Reprodukció útján közkinccsé tenni e művészi alkotásokat régi törekvés, melynek első nagyobb szabású megvalósítását 1862-ben kísérte meg *Perini* Antal velencei kiadó. De leküzdhetetlen akadályok folytán, melyek műve elé tornyosultak, kénytelen volt 110 oldal reprodukálásával beérni s noha mindent elkövetett, hogy a fényképészet akkori színvonalán tartsa munkáját, csak halvány s tökéletlen mását nyujthatta színpompázó eredetijének. 1866-ban pedig *Hind* L. londoni cég színezett fotografiákat hozott forgalomba, melyek — az egykorú kritika szerint — hűség tekintetében alig hagytak kívánni valót. Azóta a közel multban, 1903-ban történt újabb kísérlet a szebb, egész oldalnyi miniatűrök fototypiai reprodukálására, de csak egy színben s jóval kicsinyített dimenziókban.

E kísérleteket messze túlhaladja a jelenlegi hatalmas vállalat, mely a kodex összes lapjait eredeti nagyságban fogja vissza adni: köztük háromszázat a legújabb háromszinnyomású technikával. Eddig három vaskos kötet látot napvilágot 75 több és 330 egyszínű reprodukcióval, melyek valóban a technika mai tökéletességén állanak. A kiadók jogos önérzettel mondhatták előszavukban, hogy kiadványuk által nemcsak a műtörténészeknek s a viselettörténet kutatóinak nyujtottak, eddig teljesen ismeretlen mértékben s az eredetivel természetű összehangzásban álló, merőben új anyagot, hanem minden könyvkedvelőnek s egyáltalán mindazoknak, a kik a szépet szeretik, lényeges szolgálatot telje-

¹ Handbuch der Kunstgeschichte. IV°. 38—39. ll.

síttettek. Érdemükben osztozik *Frisch* A. berlini fénynyomda-tulajdonos, a ki az ügyszhez méltó buzgalommal törekedett arra, »hogy a technika minden eszközét s a maga egész tudását az eredetiek természetű reprodukálására fordítsa«.

Az eddig megjelent színes képek közül kiemeljük az első 24 lapot betöltő lapnagyságú kompozíciókat, melyek néhol szinte barokk formákra emlékeztető gotikus keretekbe foglalva tárják eléink az egyes hónapok mindennapi életének fő jeleneteit, itt-ott vaskos komikummal fűszerezve (pl. februárius fő lapja). Jézus születése, körümetéltetése s megfeszítetése, a Szent Háromság, a pünkösdi templomi jelenet, az ótestamentomi jelenetek egyaránt lekötik figyelmünket a színezés lyraisága, vagy a megfigyelés aprólékos realismusa s a kompozíció tökélye által. Részletes esztétikai méltatásuk lapokat tölene meg s messze túlhaladná folyóiratunk tartalmi keretét.

Feszült figyelemmel várjuk a széles alapokra fektetett kiadvány további kötetait s különösen a Marciana tudós könyvtárosának, *Morpurgo*-nak a műhöz irandó bevezető tanulmánya elé tekintünk fokozott érdeklődéssel, mely valószínűleg egészen új, ha talán nem is végleges megoldását fogja nyújtani a Grimani breviariumhoz fűződő kérdések tömegének.

— 5.

Rössler Elemér: *A kassai Múzeum nyilvános könyvtárának címjegyzéke.* Kassa, 1904. Werfer Károly. 8-r. XIII, 738. l.

A kassai Múzeum nyilvános könyvtára a felsőmagyarországi Múzeumegylet törekvéseinek elismerésre méltó gyümölcse. A *Kaschauer Zeitung* 1873 újev napján vetette föl egy nyilvános könyvtár szervezésének eszméjét s a Múzeumegylet bizottsága siet magára vállalni ez eszme megvalósítását, sőt mi több, már 11-én arról értesítheti a közönséget, hogy ajándék útján több száz kötetre terjedő gyűjteménnyel is rendelkezik. Azóta évről-évre gyarapodott — főleg ajándék útján — ez a szerényke gyűjtemény, mert, mint a címbe leírt katalógus lelkes hangú előszava mondja, »maga a nagy közönség, szegény és gazdag, művelt és műveletlen, egyesek és társulatok járultak adományaikkal a nemes cél megvalósításához.« E sok felé szétágazó eredet meg is látszik a gyűjtemény anyagán, habár — hála a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége közbenjárásának — a vallás-és közoktatásügyi miniszterium a lehetőségig gondoskodott róla, hogy az egyes tudományszakok hiányai pótoltsanak. Míg egyes tudományszakok, mint pl. a műtörténet és a hadtudomány, *Henszlmann Imre* egyet. tanár, illetve *Rothauscher Károly* tábornok hagyománya révén elég jól vannak képviselve, addig mások gyakran nagyrészt teljesen elavult kötetekből állanak, melyek az olyan, elsősorban gyakorlati célokat szolgáló gyűjteményeknek,

minő a kassai Múzeumé is kell hogy legyen, csak kiselejtezésre váró nyugöt képeznek . . .

A mi a szóban forgó könyvtár katalogusának rendszerét illeti, az teljesen gyakorlati célokat szolgál s abban merül ki, hogy az egyes tudományszakokat, illetve szakcsoportokat egész ötletszerű sorrendben fölállítván, az ABC betűivel, alszakozás esetén a betűhöz ragasztott római számmal jelölték. E szakjelzeten kívül a könyveket feldolgozásuk sorrendjében folyó számmal is ellátták, mely a szokásos három ívréten belül mindenütt elülről veszi kezdetét. A kinyomatott katalogus a könyvek rövid címét egyes szakok szerint nem a felállítás sorrendjében, hanem betűrendbe szedve adja az olvasónak, de a szerkesztő, áttekinthetőség szempontjából, általános névmutatóval is ellátta művét. A hol a könyv szerzője ki van téve, ott természetesen a szerző neve alatt szerepel az illető munka. De van rá eset, hogy a munka ilyenkor is a címző, nem a szerző neve alatt szerepel. Így pl. *Pigault Lebrun* egyik művének német fordítása »*Abenteuer*« alatt szerepel csupán (246. l.) s szerző nevére még a betűrendes névmutatóban sem történik utalás.

A munka nyomtatását Werfer Károly kassai mester vállalta magára, s bár munkája külsőleg eléggé tetszetős, érdemét nagyban lerontják a szövegben hemzsegő sajtóhibák. Maga a szerkesztő is tekintélyes sorozatot állított össze belőlük műve 726—29 lapjain, de hogy a bűnlajstrom korántsem teljes, arra szolgáljon bizonyítékül az az egy adat, hogy mindjárt az első könyvczímbe csekély hat sajtóhibára akadtunk.

—s —l.

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

Deutsche Literaturzeitung. XXV. évfolyam. 39. szám. (1904. október 1.): *I. Wille*, Die deutschen Pfälzer Handschriften des XVI. und XVII. Jahrhunderts der Universitätsbibliothek in Heidelberg. Mit einem Anhang: Die Handschriften der Battschen Bibliothek (Heinrich Heerwagen). — *M. Grolig*, Aus meiner Büchersammlung. — *40. szám* (1904. október 8.): *C. E. Poeschel*, Zeitgemässe Buchdruckkunst. — *41. szám* (1904. október 15.): *A. P. C. Griffin*, A list of Books (with references to Periodicals) on the Philippine Islands in the Library of Congress; *T. H. Pardo de Tavera*, Biblioteca Filipina (Karl Haebler). — *P. Klemm*, Handbuch der Papierkunde. — *42. szám* (1904. október 22.): *H. W. v. Gerstenbergs*, Rezensionen in der Hamburgischen Neuen Zeitung 1767—1771. Hbg. von *O. Fischer* (Ernst Consentius). — *Bücherverzeichniss der Öffentlichen Bibliothek und Lesehalle Berlin. S. W. 13., Alexandrinerstr. 26. 2. Aufl.* — *44. szám* (1904. november 5.): *Katalog der Bibliothek Runze-Zolling-*

Berlin. — 45. szám (1904. november 12.): *K. Haebler*, Aus den Anfängen des Buchhandels. — 46. szám (1904. november 19.): *W. Köhler*, Bibliographia Brentiana (Paul Drews). — *L. Dinier*, Les Heures de Catherine de Médicis. — 47. szám (1904. november 26.): *Report of the Librarian of Congress for the fiscal year ending June 30. 1903.* — 48. szám (1904. december 3.): *G. Winter*, Das neue Gebäude des k. und k. Haus-, Hof- und Staatsarchivs zu Wien (Friedrich v. Veech). — *M. Rudelsheim*, Quelques mots sur l'organisation des Bibliothèques publiques en Belgique. — 49. szám (1904. december 10.): *W. Erman und E. Horn*, Bibliographie der deutschen Universitäten. I. Allgemeiner Teil (Karl Geiger). — *E. Diederichs*, Verlagskatalog. — 50. szám (1904. december 17.): *B. Peyron*, Codices italici manu exarati in Bibliotheca Taurinensis Athenaei.

La Bibliofilia. VI. évfolyam 7—8. szám. (1904. október-november): *Emile Dacier*, L'Exposition des Primitifs français (befejző közlemény). — *Leo S. Olschi*, Le fiscalità italiane nell' esportazione di libri antichi. Lettera aperta a S. E. il Ministro dell' Istruzione Pubblica. — *Hugues Vaganay*, Amadis en français. Essai de bibliographie (II. közlemény). — *Domenico Tordi*, La stampa in Todi. — *Luigi Ferrari*, Gli Incunaboli della R. Biblioteca Universitaria di Pisa (folytatás). — *Recensioni*: *Carlo Lozzi*, Cecco d'Ascoli e la musa popolare. — *Dietricus Reichling*, Appendices ad Hainii-Copingeri Repertorium Bibliographicum. — *Bernardus Peyron*, Codices italici manu exarati in Bibliotheca Taurinensis Athenaei. — 9—10. szám (1904. december, 1905. január). *Leo S. Olschi*, Memoriale presentato a Sua Eccellenza il Commendatore V. E. Orlando Ministro dell' Istruzione Pubblica d' Italia. — *Hugues Vaganay*, Amadis en français. Essai de bibliographie. (III. közlemény.) — *G. Boffito*, Il commento inedito di Cecco d'Ascoli all' Alcabizzo. (Befejző közlemény.) — *Luigi Ferrari*, Gli Inconaboli della R. Biblioteca Universitaria di Pisa. (Folytatás.) — *G. M. Urbani de Gheltof*, Caravia Alessandro. Suo processo per pubblicazioni contro la fede. — *Alfredo Melani*, Venezia e la stampa. *Allandó rovatok*: Vendite pubbliche. — *Notizie*. — *Monumenta typographica*.

Le Bibliographe Moderne. VIII. évfolyam. 1904. szeptember-októberi füzet (47. szám): *Réunion des archivistes français* (10 avril 1904); compte-rendu et communications. — *H. Fr. Delaborde*. *Nicolas Fouquet et le Trésor des Chartes*. — *Paul Bergmans*, Le premier imprimeur de Maestricht et de Düsseldorf. — *Léon Lecestre*, Table alphabétique de la »Chronologie militaire« de Pinard [lettres N à Z]. — *Henri Jadart*, A propos des »Notes« de M. Jules Laude. — *Chronique des Archives*: Allemagne. Autriche-Hongrie. Belgique. France. Grande-Bretagne. Italie. Suisse. — *Chronique des Bibliothèques*: Allemagne. Belgique. France. Italie. Por-

tugal. — Chronique bibliographique: Bibliographie philologique, Histoire du droit commercial. Bibliographie du Lyonnais. Littératures galloise et bretonne. Littérature italienne. Une revue bibliographique roumaine. Anciens catalogues de bibliothèques. Histoire du papier. Expositions bibliographiques. Répertoires de périodiques. Bibliographie musicale. Publications de la »Library of Congress«. — Comptes rendus et livre nouveaux: J. Cuvelier, Inventaire des inventaires de la 2e section des Archives générales du royaume de Belgique (H. S.). I. Berthelé, Le cartulaire montpelliérain des rois d'Aragon et des rois de Majorque (H. S.). F. Rizatti, Prime linee d'una bibliografia per servire alla storia delle scienze (H. S.). J. S. Nollen, Practical Bibliography of modern german Literature (H. S.). L. Pascal, Bibliographie de Velay et de la Haute-Loire I. (H. S.). F. Pasdirek, Manuel universel de la littérature musicale I. (Henri de Curson). G. M. Wroug and H. H. Langton, Review of historical publications relating to Canada for 1902—1903. (H. S.). I. Van den Gheyn, Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque royale de Belgique III—IV. (H. S.). A. Poollaha, Die Bibliothek des Metropolitankapitels zu Prag (H. S.). S. Polain, Catalogue de la bibliothèque Th. Dobrée à Nantes II. (H. S.). P. Heitz, Les filigranes avec la crosse de Bâle (C. M. Briquet). I. Baudrier, Bibliographie lyonnaise, V—VI. (H. S.). R. A. Reiss, La photographie judiciaire (A. Vantier).

Mitteilungen des Österr. Vereins für Bibliothekswesen.

VIII. évf. 3. szám (1904. július 8.): F. Reiniger, Die Wiegendrucke in der Bischof Fint'schen Bibliothek für den Klerus der Stadt St.-Pölten. — V. Bibl, Der evangelische Landhaus-Buchhandel in Wien (befejező közlemény). — F. Menčík, Die Neapolitanischen Handschriften der Hofbibliothek. — F. Ahn, Die Druckerpresse Widmannstellers zu Graz. — Bücherhygiene. I. — Literarische Besprechungen: Emil Löbl, Kultur und Presse (Grolig). Zur Geschichte der kais. Wiener Zeitung 1703—1903. (—o—). Emm. de Bom, Abraham Verhoeven de eerste Courantier van Europa? (C—II). E. V. Zenkes, Bibliographie zu einer Geschichte des Zeitungs-wesens (Grolig.) — 4. füzet (1904. november 16). R. F. Arnold, Aus Wiener Handschriften (folytatás). — H. Escher és W. von Wysz, Der Realkatalog. IV. — F. Menčík, Die Neapolitanischen Handschriften der Hofbibliothek (folytatás). — G. A. Crüwell, Der Bücherfluch. Seine Geschichte. Seine Bedeutung. Seine Ausläufer. — Literarische Besprechungen: E. Gollob, Verzeichniss der griechischen Handschriften in Österreich ausserhalb Wiens (F. X. T.). Die Rechtshandschriften der Universitäts-Bibliothek in Innsbruck. Katalog der Handbibliotheken des Katalogzimmers und Lesesaales der k. k. Universitäts-Bibliothek in Wien (Grolig). Gr. A. Apponyi, Hungarica. I., II. (J. Stockinger). V. Tobolka, Česká Bibliografie

Sv. I. (Grolig). L. S. Olschi, Monumenta Typographica. Cat. LVII. — Állandó rovatok: Aus oesterreichischen Bibliotheken. — Vereins-Nachrichten. — Personal-Nachrichten. — Vermischte Nachrichten.

Revue des Bibliothèques. XIV. évfolyam. 5—7. szám (1904. május-július): Léon Dorez, Rabelaisiana. — Léon Dorez, Les Manuscrits à peintures du Musée Britannique. — F. Warner, Les Manuscrits à peintures du Musée Britannique (trad. Léon Dorez). — Chronique des Bibliothèques: Allemagne. France. Italie. Suède. — **8—10. szám** (1904. augusztus-október): Léon Dorez, Les lettres d'indulgence du pape Nicolas V. — P. Vanricke, Les Bibliothèques universitaires hollandaises (Leiden, Utrecht, Groningen, Amsterdam). — Chronique des Bibliothèques: Allemagne. Autriche-Hongrie. Belgique. France. Italie. — Erratum. — **11—12. szám** (1904. november-december): Louis Thuasne, Rabelaisiana. — Chronique des Bibliothèques: Allemagne. Autriche-Hongrie. États-Unies d'Amérique. France. Italie. Pays-Bas. Portugal. — Mellékletül mindhárom füzethez: Paulin Teste, Table des matières contenues dans le Cabinet Historique.

Rivista delle Biblioteche e degli Archivi. XV. évfolyam. 8—10. szám (1904. augusztus-október): Atti della VI. Riunione Bibliografica Italiana. — **11—12. szám** (1904. november-december): E. Lasinio, Della Biblioteca di Settimo e di alcuni suoi manoscritti passati nella Mediceo-Laurenziana. — Luigi Volpicella, Una chiave di cifra del secolo XV nell' Archivio di Napoli. — A. Capra, La stampa in Spagna nel secolo XV. (Aproporito di due scritti recenti). — Giuseppe Graziano, Bibliografia Guerrazziana. — Libri nuovi e notizie.

Zeitschrift für Bücherfreunde. VIII. évfolyam. 7. füzet. (1904. október): Eduard Grosse, Eine Gefahr für unsere Bücher. — S. Wilhelm Niemeyer, Jattlers Niebelunge. — W. Lüdtke, Die Balhorn-Drucke der Kieler Universitäts-Bibliothek. — Otto v. Schleinitz, Herbert Spencer. — **8. füzet** (1904. november): W. L. Schreiber, Die alten Kreiterbücher. Ein Beitrag zur Geschichte des Nachdrucks. I. — R. Forrer, Antike Bucheinbände von Achmim Pano-polis. — Arthur Kopp, Hans Sachsens Ehrensprüchlein. — Al. Tzigara-Samurcas, Die Bibliothek der Fundațiunea Universitară Carol I. zu Bukarest. — Gotthielf Weissstein, Alexander Meyer Cohn. — Ludwig Fränkel, Die neue technisch-naturwissenschaftliche Zentral-Bibliothek zu München. — **9. füzet** (1904. december): Stephan Kekule von Stradonitz, Über Super-Exlibris. — Walter von Zur Westen, Neues künstlerisches Schrift- und Ziermaterial. — Erich Ebstein, Aus Elise Bürgers Briefen.

Zentralblatt für Bibliothekswesen. XXI. évfolyam 10. füzet (1904. október): Johannes Joachim, Die Drucker Johannes Grunen-

berg und Georg Rhau in Wittenberg. — Ernst *Voulliéme*, Unbeschriebene niederländische Inkunabeln der Berliner kgl. Bibliothek. — Die Stuttgarter Zettelkatalogkapsel, — Johannes *Luther*, Das Zugangsverzeichnis der Berliner kgl. Bibliothek. — Berichtigung betreffend den schwedischen Leihverkehr. — E. *Wolter*, Ein neuer offizieller Katalog der in Russland erscheinenden Bücher. — Rezensionen und Anzeigen: G. K. Fortescue, Subject Index of the Modern Works added to the Library of the British Museum in the years 1881—1900. Vol. 3. (A. G.) A. Feuerstein, Die livländische Geschichtsliteratur 1902. (M. P.) — 11. füzet (1904. november): Wilhelm *Erman*, Einheitliche katalogisierung der preussischen Bibliotheken. — Vom preussischen Gesamtkatalog. Anhang: Verzeichniss der im Gesamtkatalog vertretenen Schriften von E. M. Arndt. — Zur Erlanger Bibliotheksordnung. — *Osmín*, Bibliothekstatistische Kuriosa. — Rezensionen und Anzeigen: Gustav Oppenheim, Christoph Hendreich (Emil Jacobs). O. Weise, Schrift- und Buchwesen in alter und neuer Zeit. Beiträge zur Bücherkunde des XV. u. XVI. Jahrhunderts. Bd. 1. (Ernst Voulliéme). Bibliographisches Repertorium Bd. 1. (Ch. W. Berghoefter). — 12. füzet (1904. december): E. *Kuhnert*, Zu Ermans Vorschlag einer einheitlichen Katalogisierung der preussischen Bibliotheken. I. — K. *Gerhard*, Ugyanerről II. — W. *Molsdorf*, Einige in Handschriften der Königlichen und Universitätsbibliothek zu Breslau gefundene Schrottblätter und Holzschnitte des XV. Jahrhunderts. — O. *Clemen*, Zur Bibliographie der Gedichte Johann Stigels. — A. *Wolfsteig*, Der dritte internationale Bibliothekarkongress in St.-Louis. — Weiteres zum »Raten-system«. — Rezensionen und Anzeigen: B. Peyron, Codices italici manu exarati in bibliotheca Taurinensis Athenaei (Alfred Schulze). — Állandó rovatok: Kleine Mitteilungen. Umschau und neue Nachrichten. Neue Bücher und Aufsätze zum Bibliotheks- und Buchwesen von Adalbert *Hortzschansky*. Personalnachrichten.

A MAGYAR BIBLIOGRAFIAI IRODALOM AZ 1904. ÉV UTOLSÓ NEGYEDÉBEN.

Összeállítja: H. I.

ALAPSZABÁLYAI, A magy. kir. miskolczy 10. honvéd gyalogezred tiszti könyvtárának — Miskolcz, 1904. Forster, Klein és Ludwig kny. 8-r. 10 l.

ALAPSZABÁLYOK a magyar kir. 12-ik honvéd gyalogezred tiszti könyvtára számára. Szatmár, 1905. »Szabadsajtó« kny. 8-r. 12 l.

ALAPSZABÁLYOK az ezred tiszti könyvtára számára. (M. kir. nyitrai 14. honvéd gyalogezred tiszti könyvtára.) Nyitra, 1904. Huszár István kny. 8-r. 11 l.

BALOGH MARGIT. Oláh Miklós Hungáriája, mint művelődéstörténelmi kútff. (*Erdélyi Múzeum*. 1904. decz. 10. füzet. 592—594 l.)

BARANYAI BÉLA. A Rákóczi-kor bibliographiája. (*Századok*, 1904. 10. füzet. 1007—1009 l.)

BAROS GYULA. Radványi verseskönyvek. (Ötödik közlemény.) (*Irodalomtörténeti Közlemények*. XIV. évf. 3. füzet. 331—350. l.)

BAROS GYULA. Radványi verseskönyvek. (Hatodik és bef. közlemény.) (*Irodalomtörténeti Közlemények*. XIV. évf. 4. füzet. 449—490 l.)

BELLAI JÓZSEF. A Temesvár szab. kir. városi nyilvános könyvtár szak-czimjegyzéke. II. kötet. (X—XX. szak.) Közl.: —. Temesvár szab. kir. város könyvtárainak felügyelője. Kiadta a városi tanács. Temesvár, 1904. Csendes Jakab kny. Nagy 8-r. IV, 431 l.

BÜCHERVERZEICHNIS der Bibliothek der k. u. k. Militär-Unterrealsschule in Kismarton. Juli 1904. Kismarton, 1904. Gabriel J. kny. 8-r. 65 l.

CZIMJEGYZÉKE, Az eperjesi társadalmi egyeslet könyveinek —. Eperjes, 1904. Kósch Árpád kny. 8-r. 30 l.

CZIMJEGYZÉKE, A magyarországi szoba-, czim- és díszletfestő, kárpítózó, mázó, aranyozó és fényező munkás-szövetség könyvtári —. Budapest, 1904. Kramer és Erhardt kny. 8-r. 24 l. Ára 10 fill.

CZIMJEGYZÉKE, Az országos magyar gazdasági egyesület könyvtára legújabb beszerzéseinek —. III. 1904. (2154 mű, 3343 kötet.) Budapest, 1904. Stephaneum kny. 8-r. 78 l.

DÉZSI LAJOS. Balassa és Rimay Istenes Énekeinek bibliographiája. Budapest, 1905. Athenaeum kny. 8-r. 104 l. 31 hasonmással.

DÉZSI LAJOS. A bártfai biblia töredékeiről. (*Irodalomtörténeti Közlemények*. XIV. évf. 3. füzet. 317—319 l.)

DIPOLD KÁLMÁN és ZIHER JÁNOS. A nagykárolyi kath. legényegyesület könyveinek jegyzéke. Nagykároly, 1904. Róth Károly kny. 8-r. 18 l. Ára 20 fill.

GULYÁS PÁL. A könyvkötés technikája. Budapest, 1904. Athenaeum irodalmi és nyomdai részv.-társ. nyomása. 8-r. 66, 2 l. Számos magyarázó szöveggéppel. Ára 2 kor.

HAUGH BÉLA. A tolnavármegyei múzeum könyvtárának katalogusa. Összeállította —. Szekszárd, 1904. Báter János kny. 8-r. 72 l.

HIRSCHFELD ÖDÖN. A zentai casino-egylet könyvtárának jegyzéke. Zenta, 1904. Fekete Sándor kny. 8-r. 17 l. Ára 40 fill.

IVÁNYI BÉLA. Egy 1526. előtti ismeretlen kézirat formulás könyv. (*Történelmi Tár*. 1904. Új folyam. V. 4. füzet. 481—538 l.)

JEGYZÉKE, A dunántúli közművelődési egyesület ódombovári népkönyvtárának —. Budapest (1904). Nagy Sándor könyvnyomdája. 8-r. 32 l.

JEGYZÉKE, A dunántúli közművelődési egyesület VI. számú vándorkönyvtárának —. Budapest (1904.) Nagy Sándor kny. 8-r. 11 l.

JEGYZÉKE, A dunántúli közművelődési egyesület VII. számú vándorkönyvtárának —. Budapest (1904.) Nagy Sándor kny. 8-r. 11 l.

JEGYZÉKE, A dunántúli közművelődési egyesület VIII. számú vándorkönyvtárának —. Budapest (1904.) Nagy Sándor kny. 8-r. 11 l.

JEGYZÉKE, A dunántúli közművelődési egyesület IX. számú vándorkönyvtárának —. Budapest (1904.) Nagy Sándor kny. 8-r. 11 l.

JEGYZÉKE, A dunántúli közművelődési egyesület soproni népkönyvtárának —. Budapest (1904.) Nagy Sándor kny. 8-r. 20 l.

JEGYZÉKE, A tokaji casino könyvtárának —. 1904. Gestetner Adolf kny. 8-r. 10 l.

JEGYZÉKE, Az I. sorozatu vándorkönyvtár —. Múzeumok és könyvtárak orsz. tanácsának ajándéka. Budapest, 1904. Athenaeum kny. 8-r. 11 l.

JEGYZÉKE, A II. sorozatu vándorkönyvtár —. Múzeumok és könyvtárak orsz. tanácsának ajándéka, Budapest, 1904. Athenaeum kny. 8-r. 11 l.

JEGYZÉKE, A III. sorozatu vándorkönyvtár —. Múzeumok és könyvtárak orsz. tanácsának ajándéka. Budapest, 1904. Athenaeum kny. 8-r. 12 l.

JEGYZÉKE, A IV. sorozatu vándorkönyvtár —. Múzeumok és könyvtárak orsz. tanácsának ajándéka. Budapest, 1904. Athenaeum kny. 8-r. 11. l.

JEGYZÉKE, Az V. sorozatu vándorkönyvtár —. Múzeumok és könyvtárak orsz. tanácsának ajándéka. Budapest, 1904. Athenaeum kny. 8-r. 10 l.

JEGYZÉKE, A vallásos és jótékony egyeslet kölcsönkönyvtára könyveinek —. Kassán, 1904. Werfer Károly kny. 8-r. 32 l.

JEGYZÉKE, A békéscsabai iparos olvasókör könyvtárának —. A könyvtár nyitva van: Április 1-től szeptember 30-ig: vasárnap délután 5 órától 6 óráig. Október 1-től március 31-ig: vasárnap délután 5 órától 6 óráig és csütörtökön este 7 órától 8 óráig. Husvét és pünkösd második napján áll a tagok rendelkezésére a könyvtár a nevezett órában. Békéscsaba, 1903. Povázsay testvérek kny. 8-r. 16 l.

JEGYZÉKE, A váci első általános ipartársulat könyvtárának —. Vác, 1904. Mayer Sándor kny. 8-r. 12 l.

JEGYZÉKE, A »Debreczeni munkás dalegylet« könyvtárának —. Debrecen, 1904. Hoffmann és Kronovitz kny. 8-r. 8 l.

JEGYZÉKE, Az eperjesi kir. gk. kántortanítóképző-intézet ifjúsági könyvtárának —. Kiadja az Önképzőkör. Eperjes, 1904. Kósch Árpád kny. Kis 8-r. 20 l.

JEGYZÉKE, A székelyudvarhelyi kaszinó könyvtárában levő összes művek —. Székelyudvarhely, 1904. Becsek D. fia kny. 8-r. 41 l.

JEGYZÉKE, A mátészalkai polgári kaszinó könyvtárának —. Mátészalka, 1902. Weisz Antal kny. Kis 8-r. 24 l. Ára 30 fill.

JEGYZÉKE, A mátészalkai kereskedők és iparosok köre könyvtárának —. Mátészalka, 1903. Weisz Antal kny. Kis 8-r. 8 l. Ára 20 fill.

KISS ISTVÁN, Adalékok a Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez. Budapest, 1904. Athenaeum kny. 8-r. 46 l. (*Magyar irodalomtörténeti értekezések.* 5.)

KLEIN SÁNDOR és ROSENBERG SÁNDOR, A keszthelyi ifjúság önképzőköre könyvtárának jegyzéke Összeállították: —. Kiadja: a keszthelyi ifjúság önképzőköre. Keszthely, 1903. Nádai Ignác kny. 8-r. 23 l. Ára 40 fill.

KOMONYI ORBÁN, A huszti kaszinó könyvtárának jegyzéke. Összeállította —, 1904. évben. Huszt, 1904. Huszti nyomda-vállalat. 8-r. 64 l. Ára 40 fill.

KÓSSA GYULA, Magyar állatorvosi könyvészet, 1472—1904. Budapest, 1904. 8-r. XII, 346 l.

KÖNYVJEGYZÉK, Magyarországi könyvnyomdászok és betűöntők szakegylete pécsi fiókja. Pécs, 1904. Pécsi irodalmi és könyvnyomdai részvénytársaság. Kis 8-r. 16 l. Ára 20 fill.

KÖNYVJEGYZÉKE, A magyarországi kereskedelmi utazók egyesülete családi könyvtárának —. Budapest, V. Arany János-utca 29. Könyvtári órák: minden vasárnap 11—12. Budapest, 1904. Pesti Lloyd kny. 8-r. 15 l.

KÖNYVJEGYZÉKE és KÖNYVTÁRSZABÁLYAI, A gyulai iparos ifjúság önképző egyesületének —. Gyula, 1904. Dobay János kny. 8-r. 18 l.

RÉCSEY VIKTOR, Ósnyomtatványok és régi magyar könyvek a pannonhalmi könyvtárban. Leírta és meghatározta: —. Budapest, 1904. »Hunyadi Mátyás« kny. 8-r. XVI, 240, 212, 2 l. 3 hasonmással.

ROSENBERG SÁNDOR. v. ö. *Klein Sándor.*

STRAUSZ ANTAL, A veszprémi káptalan könyvtárának betűsoros szakcizimtára. Összeállította — káptalani könyvtáros. Veszprém, 1904. Egyházmegyei könyvnyomda. 8-r. 213, 2 l.

SZABÁLYAI és KÖNYVJEGYZÉKE, A mohácsi iparosok olvasóköre könyvtárának —. Mohács, 1904. Blandl János kny. 8-r. 51 l.

SZINNYEI JÓZSEF, Id. A hazai hírlapirodalom 1903-ban. Budapest, 1904. Athenaeum kny. 8-r. 60 l.

TELEKI IMRE, Aranka György könyvtáráról. (*Erdélyi Múzeum.* 1904. okt. 8. füzet. 479—480 l.)

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Illésy János dr. † 1861—1905. A magyar tudományos világ egyik rokonszenves fiatal tagját ragadta el a halál f. évi márczius hó 7-én Illésy János dr. országos allevéltárnok személyében. Halála váratlanul jött; még néhány nappal elhunyt előtt részt vett a Magyar Történelmi Társulat közgyűlésén és senki nem sejté akkor ismerősei közül, hogy az erőteljes, szemmel láthatólag egészséges férfiúnak napjai meg vannak számolva. Hivataltársai, ismerősei és barátai, a magyar történettudomány művelői, mély részvétellel állták körül a koporsót, melyben a magyar tudományosság és kultúra e buzgó és tevékeny munkása aludta örök álmát.

Illésy János elhunytával súlyos veszteség érte az országos levéltárt, mely benne egyik kiváló tisztviselőjét vesztette el. Tizennyolcz esztendőn keresztül volt a levéltár tisztviselője, és itt, a magyar történelem és családtörténet e kincses tárházában, hivatalos foglalkozása mellett, folytonos búvárkodásban töltötte életét. A magyar történet és irodalomtörténet, a magyar családtörténet egyes kérdései foglalkoztatták őt különösebben. Tanulmányai a különböző szakfolyóiratokban, a Századokban, a Turulban, a Történelmi Tár, Irodalomtörténeti Közlemények, Hadtörténeti Közleményekben stb. láttak napvilágot. Irodalomtörténeti tanulmányai közül kiemeljük a Koháry István gróf élete és munkái című önállóan megjelent munkáját, továbbá a Balassa Bálint életére vonatkozó tanulmányait és közleményeit, melyek a legbecsesebb adalékokat szolgáltatják e kiváló lyrikus élettörténetéhez.

Történelmi tanulmányai között a legkiválóbb a Jászkúnság eladása a német lovagrendnek című tanulmánya volt, mely legutolsó munkája. E munkát szülőföldje történetének szentelte és benne levéltári források alapján a jelenleg is napirenden lévő jászkún redempció előzményeit világítja meg nagyon érdekes adatokkal.

Külön kell megemlékeznünk Illésy János családtörténeti munkálkodásáról, mely az elhunytnak legkedvesebb tárgya és legerősebb oldala volt. A magyar nemes családok történetében, elágazásaiban, törvényes birtokviszonyaiban teljesen otthonosnak érezte magát. Az országos levéltár és más levéltárak anyagának átbúvárlása óriási adathalmaz birtokába juttatta őt, a magyar nemes családok legtöbbjére volt valami adata, jegyzete. Családtörténeti tanulmányai a Turulban jelentek meg, azonkívül önálló munkákkal

is gyarapította genealogiai és heraldikai irodalmunkat. Ezek között első helyen áll a Mikófalvi Bekény család leszármazása és története című, 1902-ben megjelent munkája, mely valóságos mintaképül szolgálhat hasonló, köznemes családok történetét tárgyaló monografiáknak. A családtörténetet szolgálja az a munkája is, mely az 1754/55-iki országos nemesi összeírás lajstromát tartalmazza, mely megbecsülhetetlen segédkönyv a nemes családok történetével foglalkozóknak. Hivataltársával, Petkó Bélával együtt adta ki a királyi könyvekben foglalt nemességadományozások jegyzékét, könnyen hozzáférhetővé téve ily módon az ezekben felhalmozott adatokat a kutatók részére. Ezek a munkák maradandó helyet biztosítanak neki a magyar családtörténeti tudomány művelői között.

A Magyar Könyvszemle is munkatársai közé számíthatta az elhunytat, ki folyóiratunk régebbi évfolyamaiban több becses adalékot tett közzé XVI-ik és XVII-ik századbeli irodalomtörténetünkhöz és a magyar könyvnyomtatás XVI-ik századbeli történetéhez. Sokat foglalkozott az elhunyt a székesfőváros XIX-ik századbeli fejlődésének történetével, különösen a József nádor idejébeli viszonyokkal, melyekre vonatkozólag néhány cikke a napi sajtóban látott napvilágot.

Tudományos munkálkodását elismerésben részesítette a Magyar Történelmi Társulat s a Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság, melyeknek igazgató választmányi tagja volt s melyek munkálkodásában tevékeny részt vett. Hivataltársai és barátai az igaz jellemű, nyílt, becsületes lelkületű és odaadó társat és barátot veszítették el benne, a hazai tudomány egyik legszorgalmasabb, legbuzgóbb munkását gyászolja az elhunytban, kitől még sok, maradandó becsű munkát várhattunk. A végzet a munkásságához fűzött reményeknek hirtelen véget vetett. Nyugodjék békével. *A. A.*

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének temesvári közgyűlése. Folyóiratunk mult számában röviden megemlékeztünk a Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége 1904. évi rendes közgyűléséről, mely október hó 29-én valóban impozáns módon folyt le Temesvárott. Helyszüke miatt akkor nem terjeszkedhattünk ki az elhangzott beszédek eszmei tartalmára s ezúttal sietünk kénytelen mulasztásunkat helyrehozva, legalább *Wlassics* Gyula v. b. t. t. elnök remek megnyitójának vezető gondolatait összefoglalni.

Wlassics mindenekeelőtt annak szükségességét hangoztatta, hogy hazánk jövő nagysága, virágzása érdekében, az ország minden részében belterjes kulturális élettel bíró nagy magyar góczpontokat létesítsünk. Mert a magyar közművelődés eleven lélettől pezsgő góczpontokban való megoszlása legbiztosabb eszköz a nemzeti önfentartás harcának sikeres befejezéséhez. »Sehol még közművelődés nagygyá nem lett, mely nem egy népösszeség, egy nemzet erejében birta forrásait. Nagyszabású közművelődési politikát egy ember, legyen a legmagasabb fokon, legyen a jók legjobbika és bírja a hatalom minden eszközeit, vagy bármely lelkes csoport nem valósíthatja meg. A nemzet összereje, összhangzó munkájának gyümölese lehet ez csak. Azért kell felkarolnunk minden intézményt nemcsak az oktatás és nevelés, hanem az

anyagi közművelődés minden ágában is, melylyel hazánk nagyobb vidéki városaiban a közművelődési elemek erejét fokozhatjuk és szaporíthatjuk.«

Hogy ezt elérhessük, ahhoz nem elégséges, *Wlassics* szerint, bármely nagyszabású reform törvénybe foglalása, hanem még a nemzet kulturális életének minden izét egyenletesen átható, nyugodt, szorgalmas és kitartó munkásság is szükséges. »Nálunk nagyon uralkodnak a kizárólagos természetű vélemények és nemcsak a közélet, hanem a közművelődés területén is. Egyszer az egyik, másszor a másik jelszó zárja ki amazt. Egyszer az egyik iskolafaj a csodatévő hatalom, másszor a másik. Pedig valamennyi iskolafaj együtt sem elég a nagy feladatok betöltésére, ha ismét kizárólagosan minden eredményt a felnőtt társadalom szenvedőlegesen nyugalommal csak az iskolától vár.«

A kizárólagosság veszélyeihez fűződő okoskodását *Wlassics Thiers* egy beszédéből vett analogiával támogatva, ismételten buzgó együttműködésre inti a társadalmat, mely nélkül a legjobb törvény is csak holt betű marad.

»Ne feledjük el azt sem csak egy pillanatra is, hogy a kultúra a szellemi szabadság területe. A kultúra a versenyképesség területe. Itt védvámokat nem lehet felállítani. Itt a szellem ereje megy hódító útjára. Hatalommá itt csak a műveltség fajsúlya, ereje, mélysége és terjedelme lehet. Vagy bír egy nemzet kultúrája oly erővel, hogy beltartalmával hódít, vagy nem bír ezzel a mélységgel és erővel: akkor a kényszereszközök, mint korhadtt pillérek dőlnek ki mellőle . . . Ne nyugodjunk meg abban, hogy — bármily üdvösnek látszó gondolatot iktatunk is törvénykönyvünkbe — a törvény szava majd életerőssé, hatalmassá teheti a magyar közművelődést. Az megmutathatja és rendelkezésünkre bocsáthaja a földet, a hol dolgozunk kell, de dús természet csak az egész nemzet odaadó, közös ideáloktól áthatott, részletes, hangyszorgalmú, az egész szellemi és anyagi művelődést átható munkája teremthet. Össze kell szednünk magunkat, hogy művészetben, irodalomban, földművelésben a kultúra magaslatára emelkedjünk és ezt a magaslatot a magyar fajnak verejtékes munkájával kell elérnünk.«

Csak így vethetünk biztos alapot jogi és történeti hegemoniánknak, csakis így terjeszthetjük igaz sikerrel nyelvünket. S az államnak álszentekedés nélkül, nyíltan kell arra törekednie, hogy a magyar állam jellegét képező nemzeti kulturát emelje, mert »*ha az államnak magyar a jellege, akkor a politikailag vezető népfaj művelődésének mélyítése és kiszélesítése elsőrendű nemzeti és kulturpolitikai követelmény*«.

E gondolatlan kapcsolatban fejtegeti *Wlassics* más nyelvű honfitársaink megmagyarosítására vonatkozó törekvéseinket s ama szilárd meggyőződésének ad kifejezést, hogy köztük »a magyar nyelv tanításának és terjesztésének csak úgy van igazi nemzeti kulturális jelentősége, ha egyúttal arról is gondoskodva lesz, hogy azt a magyar nyelvet olyan tanítók tanítsák, és olyan szervezeti iskolákban, a kinnél és a hol biztosítva van az is, hogy a magyar állam egységét és magyar jellegét megszilárdító gondolat- és érzés világot is csepegtetnek az ifjúság fogékony lelkébe.«

Wlassics nem híve az ú. n. assimiláló politikának; szerinte sokkal

több eredményt várhatunk »a magyar faj belterjes kultur kiművelődésétől és a faj expansiv erejére támaszkodó gazdasági és közművelődési politikától«. Ez pedig pusztán politikai intézmények, kényszerrendszabályok útján nem, hanem csakis közös társadalmi munka segítségével lesz elérhető. Ez a társadalmi munkálkodás máris igen szép eredményeket ért el. A pesszimizták nagy többsége nem is ismeri hazánk általános kulturális képét, vagy egyoldalúan értékesíti adatait egy-egy irányzatos tétel támogatására. Az eddigi eredményből bizvást meríthetünk erőt, bátorságot intenzívebb ily irányú tevékenység kifejtésére.

Első sorban magyar városaink kulturájának izmosodására kell súlyt helyeznünk, mert »elkerülhetetlenül szükséges, hogy a társadalom az iskolával párhuzamosan működjék. A magyar társadalmat nem hagyhatjuk iskola nélkül, de az iskolát sem hagyhatjuk magyar társadalom nélkül. Egymást ki kell egészíteniük«. Magyar tudomány és nemzeti művészet csakis az egész ország termékenyítő földjén fejlődhetik és hozhat gyümölcsöt. »Ezért a társadalomnak és törvényhozásnak is kötelessége minden intézkedést megtenni, mely a vidék kulturelemeit erősíti és ezzel a magyar művelődés alapjait szélesíti.«

A Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetsége szintén e feladat szolgálatában fejt ki működését. »Múzeumok és könyvtárak jegyében hirdeti a magyar művelődés államfenntartó erejét. Megőrzi és gyűjti az ezredéves mult emlékeit és aranyszállal köti ezeket össze a jelen küzdelmeivel és a jövő nagy reményeivel. Összegyűjti a néprajzi emlékeket és megtermékenyíti a magyar iparművészetet. Felkeresi könyves szekrényeivel az ország legelrejtettebb zugait. Életszükséggé avatja a jó könyv olvasását. Tanácsokkal szogál könyveiben a földművelőnek, iparosnak, kereskedőnek. Lelkét gyönyörködteti a magyar költészet és irodalom remekeivel. Felemeli a napi munka fáradtját. Nemzeti öntudatot ébreszt, nemzeti nagy czélokat hevít és tevékeny munkás hazaszeretetet teremt.«

»Vándorútra küldi vándorkönyvtáraival a magyar irodalom termékeit. Mindezekkel tökéletesíti a magyar nép lelkét, erkölcsi tulajdonságait, értelmi erejét és szíve nemességét. Megőrzi eszményeit és új eszméket tűz elé. Nem enged összezúzni egyetlen illuziót sem, mely nemzeti nagyságunk ragyogó fényében él bennünk. Hirdetni akarja: *semper superior, numquam inferior.*«

*Wlassics*nak nagy lelkesedéssel, sűrű helyesléssel fogadott elnöki megnyitója után dr. *Telbisz* Károly kir. tanácsos, Temesvár sz. kir. város polgármestere üdvözölte lendületes szavakban a közgyűlés közönségét. Megelégedését s örömét fejezve ki azon, hogy a város közkönyvtárát e gyűlés közönségének jelenlétében adhatja át kulturális rendeltetésének, egyszersmind bejelentette a Délmagyarországi Múzeumalota létesítésének tervét, melyet a törvényhatóságok áldozatkészsége s a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének támogatása a közel jövőben valóra fog válthatni s ama reményének adott kifejezést, hogy Temesvár közönségét honfi kötelességének teljesítésében az egész ország színe-java támogatni fogja.

Az elnök megköszönve a szíves fogadtatást, a maga részéről is bizto-

sította a szónokot a felől, hogy miként a múltban, a jövőben is támogatni fogja mindazon törekvéseket, melyek Temesvár kulturális vagy gazdasági életét gyarapítják.

A közgyűlés ezután tudomásul vette a közgyűlési tagok megbízó leveleinek jegyzékét, az országos tanács 1903. évi jelentését és zárószámadását s a megüresedett tagsági helyre id. *Szinnyei József* kir. tanácsost, nemzeti múzeumi igazgatót egyhangú lelkesedéssel megválasztotta.

Az évi jelentés tárgyalása alkalmával *Jánossy Gábor* felszólalása kapcsán *Schönherr* Gyula főfelügyelőségi titkár bejelentette, hogy a tanács és főfelügyelőség szervezeti szabályzatában tervezett hivatalos jellegű folyóirat eszméje előreláthatólag az 1905. év végéig tetet fog ölthetni.

Majd *Gyalui* Farkas felolvasta *Erdélyi* Pál előadását »A modern könyvtár alapjai« czímen s *Éber* László fejtegette *Ozori* Pipónak az olasz művészethez való viszonyát. Az élvezetes előadásokért jegyzőkönyvben fejezte ki köszönetét a közgyűlés közönsége.

Végül a közgyűlés *Wlassics* Gyula elnök indítványára jegyzőkönyvi köszönetet szavazott Temesvár város hatóságának, *Molnár* Viktor főispánnak és *Telbisz* Károly kir. tanácsos, polgármesternek s táviratban üdvözölte *Szell* Kálmán v. b. t. t.-t és *Berzeviczy* Albert v. b. t. t. vallás- és közoktatásügyi minisztert.

Ezzel a lélekemelő mozzanatokban oly gazdag közgyűlés véget ért.
I. II.

Könyvkötészeti kiállítás a bécsi udvari könyvtárban.

A múlt 1904. év november havában nyílt meg a bécsi udvari könyvtár hatalmas kupolatermében rendezett könyvkötészeti kiállítás, melynek érdemleges tárgyalását folyóiratunk egyik későbbi füzetében fogja venni az olvasó. Most csak röviden jelezzük a kiállítás gazdag anyagát, melyet kizárólag a császári gyűjtemény köteteiből állított össze *Karabáček* udvari tanácsos, könyvtári igazgató s dr. *Gottlieb* Rudolf. Közel nyolczadfélszáz könyvkötés — köztük nem egy elsőrangú darab — s mintegy száz XVIII-ik századi őrlap van a terem két oldalán elhelyezett vitrinákban s keretekben kiállítva, melyek ritka teljességű képet nyújtanak ezen iparművészeti ág történetéről. A kötetek a mai politikai államok szerint csoportosítva időrendi egymásutánban helyeztetek el s javarészt olasz, francia, német és osztrák munkákból állanak. A IX-ik és X-ik szekrényben kiállított 8 db Corvin-kodex a keleti és olasz kötések közé van ékelve, míg a későbbi hazai kötésekből kiállított egy két mutatvány az osztrák csoportba soroltatott, de megjegyzendő, hogy a jelző táblákon ily esetekben mindig rajta áll az »*Ungarn*« szócška. Az érdekes s különösen osztrák könyvkötéstörténelmi szempontból új tanulságokkal is szolgáló kiállítást állandóan nagy közönség látogatja.

Apponyi Sándor gróf lengyeli könyvtára komoly veszedelemben forgott f. é. január hó 19-én. A gróf lengyeli kastélyában, ismeretlen okból, tűz támadt, végpusztulással fenyegetve az ott felhalmozott műkinceseket, melyekre a tudós főur kora ifjúsága óta egész vagyont áldozott. Különösen nagy értéket képvisel a könyvtár, melynek külföldön megjelent

hungaricumokban való gazdagsága — pompás katalogusa révén — a Könyv-Szemle olvasói előtt sem ismeretlen. A tűz délután öt óra tájban ütött ki. Hatkor már lángban volt az egész tető s tíz órára teljesen leégett. *Döry* alispán táviratilag kirendelte a környék összes tűzoltóit; de a vízhiány nagyban késleltette működésük sikerét. A padlásan elhelyezett rengeteg ezüst- és ágynemű s jelentős könyvgyűjtemény teljesen elhamvadt. A tűzoltók, főparancsnokuk, *Tirringer* Vilmos uradalmi tisztartó vezetése alatt, a könyvtár megmentésére fordították minden igyekezetüket. A léposó már égett, de a könyvtár ajtaján belül szerencsére nem terjedhetett a tűz. De azért a könyvtárban is esett némi kár: a padlásan a nagy hőségtől megolvadt a víztartó s tartalma a menyezeten áthatolva, a könyvek egy részét is megnedvesítette. *Apponyi Sándor* gróf, kit családi gyásza Pozsonyban tartóztatott, másnap birtokára érkezvén, megnyugodva tapasztalhatta, hogy az élete művét fenyegető veszély nagyobb kártétel nélkül elsimult fölötte.

γ.

A kassai könyvsajtó történetéhez. Kassa városa első könyvnyomtatója a bártfai Klősz rokonságából került ki. A városi tanács felszólította a bártfai könyvnyomtatómestert, hogy helyezze át műhelyét Kassára s ez vezét, Fischer Jánost ajánlotta a tanács jóindulatába.¹

Fischer az 1610-ik évben Kassán megtelepedett. Az 1614-ik évben bekövetkezett halálával özvegye vezette tovább a műhelyt, a mi a város urainak nem volt kedvére. Az ügy az 1614-ik év márczius hó 20-án a tanács előtt is szóba jött: »Könyvkötőné alias nyomtatóné kéri az becsületes tanácsot, hogy ki ne üzzék az házból; igéri magát, hogy jó legényt fog tartani. Fabriczius uram² is supplicál mellette. Deliberatum: Megengedik nála, de legényt tartson.«

A jó legény, Fest János, az 1615-ik év januárius hó 7-én oltár elé vezette az özvegyet s a hozományul jutott sajtó élére állt. Ez évben azonban valami erkölcsi fogyatkozásban találtatván, — erre vall a ecclesia-követés — a tanács birsággal sújtotta: »7. Decembris. Könyvnyomtató poenam relaxari cupit. Deliberatum: Kövesse meg az ecclesiát s abbahagyják, mivelhogy Fabriczius uram ír mellette; vagy fl. 10 adjon.«

Fest az 1617-ik évben műhelyével az ugynevezett *lőcsei ház*-ba költözik. Az épület a város tulajdona volt s nevét onnét nyerte, hogy az 1547-ben elhunyt Thurzó Elek alapítványképpen Lőcse városára hagyta; Kassa városa ettől még a XVI. század végén megváltotta s azóta vendégfogadó volt, az utcai rész földszintjén pedig bolthelyiségek voltak. Az 1617-ik év október hó 18-án kelt jegyzőkönyvi határozat szól erről: »Mathes Rodan und Johan Fest buchdrucker halten beide an umb den laden in Leutscher Haus. Decisum: Weil der Laden dem buchdrucker schon vor diesem ist zugesagt worden, soll er ihn derowegen auch enigereumet werden.«

A pestisben elhalálozott Moller (1621—1622) után Schultz Dávid (1623—1629) bírja a könyvsajtót. Ő is, mint elődei, buzgó naptárkiadó. A benyujtott

¹ Magyar Könyvszemle. 1902. évf. 535. l.

² Evang luth. pap.

új naptárért a tanács 1625. október hó 16-án megjutalmazza: »Daniel Schultz compactor dono offert Calendaria futuri anni 1626: Deliberatum: Honorarii loco dabunt ipsi 5 cubulos tritici. Item secunda deliberatio: prae-habita 2 cubulos addunt.« Ebből az is kitűnik, hogy a könyvnyomtatók rendszeren egyúttal a könyvkötő mesterséget is űzték s tehát e kalendariumok kötése is az ő műhelyükből került ki.

Az 1629-ik év december hó 13-án a már özvegy Schultzné kedveskedik a tanácsnak az új naptárral: »Daniel Scholczin supplicál, hogy az új kalendariumért adnának valamit. Deliberatum: 3 cubuli gabonát adnak.« Az 1632-ik év márczius hó 18-án ismét: »Scholcz Dánielné supplicál, hogy az nemes tanácsnak adott Kalendariumokért adnának valamit. Deliberatum: Adnak tallér 3.« 1634. februárius hó 9-én hasonlóképpen: Az »könyvnyomtatóné könyörög valami honorariumért. Deliberatum: Az nemes tanács adat neki 3 tallért.« S ismét ez év december hó 14-én: »Az compactorné 12 új Kalendariumokkal ajándékozta meg az nemes tanácsot. Deliberatum: Adat az nemes tanács honorariumot tallér 2.«

Az 1635-ik évben a tudós Frölich Dávid az általa szerkesztett új naptárt Kassa városának dedikálta, amiért tíz tallérral tisztelték meg: »6. Septembris. Davidi Frölich astrologo pro calendariis civitati huic dedicatis obtulit honorarii loco amplissimus senatus talleros 10.«

Az 1638-ik év márczius hó 11-én »Schulcz Dánielné fizetést kér az kalendariumokért. Deliberatum: Dabuntur talleri 3.«

Az ekkor dúló irodalmi harcról, mely bevezetése volt az 1644-ik évben III. Ferdinánd király és I. Rákóczy György közt kitört háborúnak, szól Abaujvármegye 1642-ik évi jegyzőkönyve: »Literae Suae Sacratissimae Maiestatis Caesareae et Regiae Ferdinandi Tertii etc. Viennae die 5. Augusti 1642 datae, exhibitae et publicatae sunt, in quibus Sua Maiestas dominus noster clementissimus intimat et mandat, ut famosos libellos. unum sub nomine Nova Transsylvania, alterum responsorium sub nomine Talio Pauli Keresztury editos, ubique locorum conquirere et manibus domini generalis comitatus Stephani Niary tradere non intermitteremus. Et ne de caetero sub gravi Suae Maiestatis poena et animadversione quidpiam tales famosos libellos, praesertim contra tales illustres personas edere et evulgare praesumat.

E harcokba a kassai könyvsajtó nem szólt bele. Mióta özv. Schultz Dánielné az 1640-ik év óta halott, a könyvsajtó működése szünetelt; sőt örökösei a *typographiát* az 1645-ik évben Kassa városának lekötik adósság fejében.

Az erről szóló okirat így szól:

»Én Albert Ferencz Cassán az német czéhben levő lakatgyártó ifju mestere és az én szerelmes mátkámmal együtt, nevezett szerint Rutkai Susanna asszonnyal, valljuk ezzel az mi kezünk írásával, hogy az mi szükséginkre vöttünk fel az nemes Cassa városától kész pénzüll hatvan magyar forintot, id est fl. 60. Item egy hordó bort, alföldit, kinek az ára az akó szerint teszen egy summában fl. 51. den. 36. Mely adósságért kötjünk egyenlő akarattól az nemes városnak az *typographiát*, in toto minden circumstantiával

cum omnibus eius pertinentiis. Mélynek nagyobb erősségére adtunk ezt az levelünket kezünk irásával és pecsétünkkel confirmáltatott. Anno 1645, die 6 Februarii. Franciscus Albert m. (anu) propria. Idem qui supra.«¹

A kötelezvényben említett Rutkai, helyesen Rodan Zsuzsánna, néhai Schultzné leánya volt; de vajjon Rodan első vagy második férje volt-e az asszonynak? nincs reá adatunk. Az 1652-ik évben Alberti Sebestyén szíjártó és neje Rodany Zsuzsánna, 1655-ben Sebestyén Albert és Rodani Zsuzsánna említettik, a kik Kassán a Forgács-utczán házat vesznek Mosdossy Imre és Spillenberger János képviső szomszédsága között.²

Kétségtelen, hogy ugyanegyek a fönt közölt kötelezvényben említett személyekkel.

Schultz sajtója az 1653-ik évben a város kezéből vétel útján Gevers Bálint könyvnyomtató tulajdonába került.

Kemény Lajos.

Utasítás Buschman Herman, a Nádasy-uradalom nyomdásza számára a XVII. sz.-ból. Es wird solchem von vns die Inspection Vber Vnser Druckerey in Pottendorff dergestalt anuertraut, dass der Buschman täglich bey der Druckerey fleissig zusehen vnd so viel möglich der Correctur selbstn mit bey wohnen Vmb arbeit bewerben, wohl obseruiren dass der Hacque nicht den geringsten eigennutz oder Vortheyl suche, Indes mahl bey der bezahlung der buechdrucker selbstn sein, Vnd so Sie gefeyert die aufgesetzte Straff fleissig defalcirn lassn, vnd in allen so Viel immer möglich Vnsseren besten nutzen obseuiren Vnd beförderen helfen. Dass Papier dan alle buecher Vnd Exemplaria so gedruckt worden. oder nich gedruckt werden in seine Verwahrung nehmen Vnd Vber ein Vnd dass Andere ein ordentliche Verräytung führen.

Wan einige buecher Verkauft werden, solle Vor allen dingen Von der ersten lössung defalcirt werden.

1° Dass Setzer lohn so viel Vom Bogen bezahlt worden.

2° Wan Sich darunder incomplete buecher oder Defect finden, auch so viel solche importirn oder prorato aus tragen.

3° Dass Papier nemblichen Concept iedes Riss pro 1 fl. Kanzley 1 fl. 30 xr. Post per 2 fl. angeschlagen, soviel darzue verbraucht worden.

4° Wegen Renouation der Buchstaben von den grösseren von ieden bogen 1 fl. von den kleineren aber 1 fl. 30 xr.

5° Für quartier, holtz vnd andere Vnkosten Vom bogen 45 xr.

6° Quartemberlich seine äigene Besoldung alss 42 fl. 30 xr.

7° Sein kostgeldt Quartemberlich 39 fl. Nebenst freyen Zimmer holtz Vnd Liecht; wie auch täglich 2 paar brodt vnd ain mass wein.

Wan nun diesses alles defalcirt Vnd abgeraitet, solle sodann der Verbleibende Vberschuss von den Verkauften Exemplarien halbirt, ein Theil Ihro Excellens attribcirt, der Ander halbe theil aber dem Hacque gelassen werden. Solle aber die lossung nicht so viel ertragen, dass Er seine besol-

¹ Kassa város levéltára. 7179. sz. a.

² U. o. 8037. és 8280. sz. a.

ding Vnd Kostgeldt haben künte, wolln Ihme Ihro Excellens solches ex proprio guttmachn. Dieweiln wir auch einn buechbinder haltln, Alss wirdt Ihme imgleichen die Inspection Vber solchen anuertraut deme soll Er wochentlich die arbeit fürgeben, Vnd was Er Verfertigt wiedrumb zuruck nehmen, Vnd dem Pergawer eine Vnterschreibene Lista einraichen.

Solle auch die eingebundene bücher Vnter seiner Verwahr vnd ordentlich Verraithung haben, alle erlöste gelder solln dem Pergawer gegn Quittung alsobaldn zugestellt werdln.

Diesem nun Treu Vnd gehorsam nachzukommen haben Wir diese Instruction Vnd conuention Ihme Verfertigter ertheiln wolln. Actum Pottendorff den Febr. 1667.

Eredetije az Orsz. Levéltárban. a Nádasdy-uradalom utasításai közt.

Dr. Iványi Béla.

Az angol könyv-árverések. A »*The Connoisseur*« című, amatőrök számára szerkesztett folyóirat becses összeállítást közöl az 1903. december havától mult év júliusáig Angliában lezajlott műtörténeti árverésekről, melynek a könyvekre vonatkozó adatai érdekesen mutatják a gyűjtő-szenvedély örökös hullámzását és ingadozását. Főleg a Morris-féle világhírű Klemsscott Press kiadványai szenvedtek rendkívüli árcsökkenést, úgy hogy azon »bibliofeleknek«, a kik inkább nyereszkezdésből, sem mint egyéni kedvtelésüket követve, állítják össze gyűjteményüket, keserves csalódásban volt részük. Csupán egyetlen ponton érte el a könyvkedvelők vásárlási buzgalma az előző évek rekordját: a híres angol írók editio princepsének keresletében. Még pedig nem csak a régibb klasszikusok, hanem a múlt század főműveinek első kiadása is igen magas áráért kelt el. Így pl. *Thackeray* Vanity fair-jének 1847/48. kiadásáért 102 £-t (2550 K), *Walter Scott* Tales of my Landlordjának 1816. kiadásáért 101 £-t (2525 K), *Dickens* Strange Gentleman-jeért pedig pláne 141 £-t (3525 K) fizettek. *Shakespeare* első ívrétű kiadásáért 950 £-t (23,750 K), a második 1632-iki kiadásáért már csak 250 £-t (6250 K) adtak a lelkes amatőrök, míg IV. Henrik 2. részének 1600. edícióját 1035 £-ra (25,875 K) szőktette föl az árverezők versengése. Londonban a jelzett időközben 70 előkelő könyvárverezés foganasított, melyen 42,000 tétel került kalapács alá. Ezekért összesen 110.000 £ (2,750.090 K) folyt be, a miből következik, hogy egy-egy tétel átlagos ára alig tett ki 2 £ 9 s.-t (61 K), a mi az angol viszonyokhoz képest csakugyan nem mondható fényes eredménynek. Nálunk azonban, a hol a bibliofil szenvedély még csak csirájában van meg, elmondhatjuk, hogy ilyen árért — csekély kivétellel — könnyen megszerezhetjük legkiválóbb költőinknek első kiadásait s melegen ajánljuk olvasóinknak, hogy gyűjtő szenvedélyüket főleg ebbe az irányba tereljék, ha aránylag olcsón elsőrangú, belső becsesel bíró, könyvgyűjteményre akarnak szert tenni. [g.]

Védekezés a modern papiros ellen. A modern papírgyártás komolyan veszélyezteteti könyveink tartósságát. Mint *E. Grosse* e tárgyról írt magvas cikkében kifejti (V. ö. Zeitschrift für Bücherfreunde. VIII. évf. II. köt. 7. sz.), úgy a felhasznált nyersanyag minősége, mint a feldolgozás módja a legtöbb esetben csak kevéssé tartós, nagyon is efemer értékű eredmény-

hez juttat. A papirkészítés aranykorában, a mikor gyári előállítására még az álmok sorába se tartozott, a rongydarabokból természetes erjesztés és kézi eszközök útján állították elő a papirkészítéshez szolgáló finom pépszerű anyagot. Manapság súlyos gépbengerek s maró vegyiszerek segítségével zúzzák össze a rongyokat. Ehhez járul még, hogy hosszas kísérletezés, nagy anyagi áldozatok árán a múlt század első negyedében végre föltalálták a papirkészítő gépeket, melyek működését az egyre tökéletesbedő találmányok szinte boszorkányos gyorsaságúra fokozták. A legújabb szerkezetű gépek óránként ezernél több kilogramm ujságpapírt képesek előállítani. Az első gépek ugyan még távolról sem közelítették meg ezt az eredményt, de azért így is valóságos forradalmat okoztak a papír- és könyvgyártás terén. A géppel előállított papiros természetesen sokkal olcsóbb volt a kézzel merített papirosnál s ez az árcsökkenés új, nagyszabású vállalatokra buzdította a kiadókat. De a könyvkiadás gyors föllendülése váratlan akadályba ütközött: a papírgyártáshoz szükséges vászonrongy ára hirtelen felszökött, mert a kínálat a kereslettel nem volt képes lépést tartani. Új nyersanyagot kellett tehát keresni s hosszas kísérletezés után *Keller* szász takácsnak sikerült is ezt megtalálnia a fa végtelen finomra csiszolt rostjaiban. A feltalálás éve, 1843 óta ez a finomított fűrészpor sűrű alkalmazást talált s az olcsóbb fajta nyomtatványpapirosnak ma is legfontosabb alkatrésze. Az olcsó ujságpapír, szakemberek véleménye szerint, 70% farostból, 15-20% sejtanyagból s 10-15% földből áll: planirozására növényenyvet használnak. *Keller* találmánya a múlt század egyik következményeiben legfontosabb eseménye. A papír árának ez által beállott nagymértékű csökkenése volt okozója az egész mai nagyszerűen kifejtett napi sajtónak s olcsó könyvkiadó vállalatoknak. De *Keller* találmányának megvan a maga óriási hátránya is, mert a farészecskék, bármily parányiak is, megtartják természetük minden jó és rossz tulajdonságát s a belőlük előállított papiros a napfényen előbb megsárgul, aztán megbarnul s végül törik, szertemállik. A szakférfiak nagyon jól ismervén a fás papiros e hátrányait, már most arra törekedtek, hogy a felhasznált anyagból valamely módon kiküszöböljék a kemény, gyantás szilánkokat s csupán a gyöngye sejtrostokat alkalmazzák. Ez vegyi úton sikerült is *Telghman*-nak, már 1866-ban, s azóta az u. n. »sejtanyag« széleskörű alkalmazást nyert. Ámde a feltaláló azon véleményét, hogy a sejtanyagból előállított papiros a rongypapírral teljesen egyenlő értékű, újabban erősen kétségbe vonják s vannak szakemberek, a kik szerint a sejtanyag a papír hosszas állása után, bizonyos körülmények közt, ismét elfásul s így ez a papiros is barnul és törik. Annyi bizonyos, hogy a lenrostok sokkal vékonyabbak, hosszabbak, szívósabbak és bolyhosabbak, mint a farostok s így nem csak rugalmasabb, de jobban összeszövődő pépet is alkotnak mint a sejtanyag. A modern papiros rossz minősége folytán állott be annak szükségére, hogy 1884-ben Poroszországban külön papírvizsgáló hivatalt rendezzenek be, csak az a kár, hogy ennek működése csupán az aktapapírosra terjed ki, míg a könyvnyomtatásra szolgáló papirost teljesen ellenőrizetlenül hagyja. Igaz — mondja a cikkíró — mindenkinek módjában áll a nyomtatvány-papirost az ellenőrző hivatalban felülvizsgáltatni, de a kiadókat semmi-

féle törvény vagy rendelet sem kötelezi arra, hogy jó vagy rossz minőségű papírost használjanak. Így történhetett meg, hogy — *Martens* tanár vizsgálata szerint — 97 beces tudományos műből 91 teljesen haszontalan papírosra nyomtatott s csupán hatnak van hosszabb életre kilátása. Hogy ez a körülmény a jövő ivadékokra nézve mekkora tudományos kárt jelent, azt könnyű elképzelni. Igen életrevaló tehát *Grosse* gondolata, a ki szerint a kiadóknak minden tudományos értékű munkából korlátolt számú példányokat jó minőségű lenpapírosra kellene nyomtatniok s ezeket a nyilvános könyvtárak, tudományos intézetek s egyes bibliofilek számára fentartaniok, míg a kiadványnak a napi szükséglet fedezésére szolgáló nagyobb része tetszésszerinti papírosra készülhetne. Az e célra felhasznált papírost, a »normális« aktapapíros mintájára hatóságilag ellenőrzött külön vízjeggyel kellene ellátni s a költségtöbblet a jobb minőségű példányok árának rendszabályokhoz kötött fölemelésével volna fedezhető.

— u—á —

Budai török könyvek Mainzban. Midőn két évvel ezelőtt a mainczi városi könyvtárban jártam, a könyvtár őre figyelmessé tett arra, hogy könyvtárunkban beces magyar emlékek vannak: Mátyás király híres budai könyvtárából származó kódexek, melyek a könyvtár értékes ereklyéi. Mátyás király könyvtárának töredékei sokfelé elszóródtak, de hogy Mainzban is volnának darabjai, arról semmit sem hallottam. Elképzelhető tehát, hogy nagy érdeklődéssel kértem engedélyt a kódexek megtekintésére; mert ha tényleg a Korvina töredékeire találok, beces adalékokkal gazdagíthatom az idevágó irodalmat. Sajnos, várakozásaimban csalódnom kellett. A kéziratok Budáról kerültek ugyan ide, de nem a Mátyás király könyvtárából, hanem Buda 1686. évi visszafoglalása alkalmával a törököktől vették el a győzelmes keresztény hadak. Összesen öt kéziratot találtam itt, melyek a táblájukra írt feljegyzés szerint a visszafoglalt várból származtak. E feljegyzés szövege minden kódexen szóról-szóra a következő: »Praeda bibliothecae Budensis, quam ab expugnatione eius urbis anno 1686. excellentissimus ac perillustris dominus Joannes Carolus liber baro a Thüngen inde tulit ac anno 1692 collegio Moguntino liberaliter donavit.« Thüngen János Károly báró, az ostromló keresztény hadsereg egyik vezére, hozta magával zsákmányképen az elfoglalt várból mind az öt kódexet, és 1692-ben a mainczi jezsuita kollégiumnak ajándékozta. Mind az öt kézirat keleti nyelven van írva s tartalmuk nagyobbbrészt vallásos. Az egyik kézirat török nyelvű (VI./99. könyvtári jelzéssel) s 1656-ban írták. A másik arab nyelven írott vallási és jogi szabályokat tartalmaz (VI./97. könyvtári jelzéssel) s 1554-ben készült. A harmadik 1659-ben írott korán (VI./99. könyvtári jelzéssel). Két kéziratnak nincs könyvtári jelzése. Az egyik 1578-ból való kézirat (986. esztendő a Hedzsira után). A másik egy vallásos tartalmú zsidó kézirat, a melyet Budán írtak az 1642. esztendőben. Selichoth (סליחות) imák vannak benne, melyek a középkori zsidó vallásos költészet legszebb termékei közé tartoznak. A kódex czímírata magyar fordításban a következő: »Dicséretessék a világ Istene, ki engem eddig vezérelt, hogy a szent munkát elvégezhettem. Szabadítson meg bennünket minden gondtól és sóhajtól. Így

könyörög Meir pap fia Juda, a jelentéktelen író, Isten óvja meg őt, amen. Az 5403. esztendőben, itt Buda fővárosban.« A kézirat tehát a czimirat tanúsága szerint Budán készült s Meir pap fia Juda írta. Nagyon díszes kiállítású könyv, mert festett és aranyozott kezdőbetűkkel bőven el van látva.

Az ismertetett kéziratok a maineizi jezsuita kollégiumból a maineizi egyetem birtokába jutottak, mert a könyvek tábláján levő másik feljegyzés szerint már az egyetemi könyvtár állományához tartoztak. (Ex bibliotheca universitatis Moguntinae.) A maineizi egyetem könyvtárából kerültek a városi könyvtár tulajdonába. A felsorolt 5 kéziraton kívül van még a városi könyvtárban 2 korán, a melyekről az ismertetett feljegyzések hiányzanak ugyan, de a melyek valószínűen ugyancsak Budáról valók. *Gárdonyi Albert.*

A halléi régi magyar könyvtár katalógusa. A külföld könyv- és levéltárai hazai történetünkre nézve sok értékes anyagot tartalmaznak, a mint erről irodalmunk és történetünk buvárainak, Szalay, Horváth, Wenzel, Simonyi, Révész, Ábel stb. kiadványaiból meggyőződhattunk. A protestáns-korban a wittenbergi egyetem és a magyar protestáns egyházak között többszörös kapocs képződött, a melyet az ott éveken keresztül tartózkodó magyar tanulók, s nem ritkán a magyarokból kivált tudós tanárok hoztak létre. S ha meggondoljuk, hogy a wittenbergi egyetemen ezen időben évenként igen tekintélyes számú magyar ifju gyűlt össze, a kiknek érdekeit külön magyar társaság is ápolta, szinte a kor szelleméhez illőnek találjuk, hogy külön magyar könyvtár, helyesebben: »Bibliotheca Hungarorum« is alakul ezen egyetemi városban. Magának a könyvtárnak alakulására vonatkozólag gyűjtött adataimat más alkalommal adom közzé, most a wittenbergi, később Halléba került magyar könyvtárnak egy a Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában lévő lajstromára hívom fel a figyelmet. A Quart. lat. 16 jelzésű 166 írott oldalra terjedő kézirat czíme ez: »Catalogus librorum, dissertationum et manuscriptorum variorum ad rem Hungaricam praecipue facientium ex bibliotheca, quae Vitebergae est Hungarorum congestus ab Adamo Latsny Turotzensi. Vitebergae Saxonum die XV. Nov. A. R. S. MDCCLV.« s mint a kézirat utolsó lapján olvasható bejegyzés mutatja: »Descriptum ex exemplari bibliothecae Saghienensis multis erroribus referto per exactoris scribam Harkamp... 2-a Jan. 1785.« vagyis egyike a közkezen forgott másolatoknak.

A jegyzék, mint már czíméből észrevehető, három részben öleli fel a könyvtár anyagát: az 1. rész a nyomtatványokat sorolja fel 73 oldalon, a 2-ik Dissertationes varii generis név alatt a wittenbergi tanulóknak nyomtatásban megjelent beszédeit és értekezéseit jegyzi fel a 74—133. lapokon és végre a 3-ik rész Catalogus M. S. C. Variorum ab Rotaride collectorum cízzel azon becses anyagot foglalja össze, a mit Rotarides Mihály tanulóéveiben 1738—1742-ig, majd különösen 1744—1747-ig gyűjtött össze és a mely kézirati rész a Latsny-féle jegyzéknek 134—165. lapjain elég bő címekkel van leírva. Sajnos, hogy ennek az anyagnak alig tizedrésze van meg a halléi magyar könyvtárban, mert épen az értékesebb darabjai a XIX. század folyamán elkallódtak.

A könyvtár nyomtatványi része 1067 művet, a kézirati rész másfél

ezernél több eredeti és másolt oklevelet, s a Rotarides-féle gyűjtés eredményét, mintegy 12 kötetre menő anyagot tartalmazott. A Régi Magyar Könyvtár száznál több darabbal, s a mint a czímek vallják, számos igen ritka vagy éppen unikum példánnyal volt képviselve; ez a szám azonban ma már 52-re olvadt le.

A dissertatiók anyaga a kor szellemi irányához híven jobbra a theologiai kérdéseket öleli fel, de egyháztörténeti, itt-ott természettudományi, jogi tárgyak is találkoznak közöttük. A magyar irodalomtörténet búvárának érdekes adalékokat nyújthat, különösen a XVII. századi külföldi iskolázás történetét és a külföldön tanult magyarok irodalmi működését illetőleg.

Legértékesebb a kézirati rész. A Rotarides gyűjtemény 8 folio kötetének elsejében Burius Jánosnak magyar protestáns egyháztörténelmi adatai, a 2-ikban az 1662. és 1681. országgyűlések története, a 3-ikban magyar politikai történeti anyag, a 4-ikben az 1646. és 1659. évi országgyűlésekről feljegyzések, a Rákócziaktól levelek, az 5-ikben Lechmann Mátyásnak 600 drbra tehető levelezése, a 6-ikban ugyancsak ennek és Thurzó Miklósnak, Révai Péternek, Illésházi Gáspárnak, Révai Miklósnak és Ferencznek mintegy 600-ra menő levelei, a 7-ikben egyháztörténelmi adatok, a 8-ikban a XVI. és XVII. századi nevezetesebb historikusok műveiben előforduló magyar családok sorozata van összegyűjtve. A Rotarides-fele gyűjtemény 9 kötetben összegyűjtött negyedréti kéziratai között igen sok a pozsonyi törvényszék elé idézett protestáns papok- és tanítókra vonatkozó adat, míg egy másik része irodalomtörténeti anyaggal bővelkedik. Ez utóbbi a negyedik kötetben van csoportosítva, s ennek a kötetnek, a mely ma már nem lelhető meg a halléi magyar könyvtárban, a catalogus szerint igen érdekes lehetett a tartalma, mint ez az alább közlendő feljegyzésből kitetszik.

»Volumen IV. Literariae, civilis atque sacrae historiae Hungaricae sciagraphia exhibens I. Historiae literariae lineamenta. II. Synopsis chronologico- historiam successionis et genealogiae ducum et regum Hungariae. III. Conspectum ecclesiae Hungaricae.

B. Literarum et literatorum Hungariae antiquae medii aevii atque nova lineamenta prima libris IV. absoluta, ubi prolegomena agunt de constitutione et natura historiae generatim sumtae. 2. De natura, partibus, vitiis ac virtutibus et id genus aliis proprietatibus et subsidiis historiae literariae. 3. De natura, indole et constitutione historiae literariae. II. Liber I. De origine, propagatione et fatis in progressu nimium adversis varii generis literarum arteque scribendi varia Hungariae. Liber II. De primo studiorum literariorum exordio« etc.

A VI. kötetben a magyar iskolázás történetéről, a VII.-ben a magyar krónikákról voltak összegyűjtött adatok, a VIII. és IX. kötetben a protestáns zsinatok, egyházak és egyházmegyéek történetének bőséges adatait és XVII., XVIII. századi leveleket találunk tekintélyes számban. (Bél Mátyás, Cassai Mihály stb.)

Ekkora volt a becses Rotarides-gyűjtemény és ma az V. negyedréti kötet anyagának a M. Nemz. Múzeumban kivonatban megmaradt részletein és a VII. folio kötetten kívül, mely Halléban őriztetik, semmi sincs meg.

Kováts László.

Gróf Teleki László és Nyáry Pál lefoglalt könyvei.

A »Kegyenc« írójának, Kossuth Lajos emigrációs működése legerősebb támaszának, a határozati párt vezérének gróf Teleki Lászlónak és a 48-as eszmék lelkes hívének és vezető emberének Nyáry Pálnak kézikönyvtárait az abszolutisztikus kormányzat, rendszere szelleméhez hiven, konfiskáltatta. Alkalmunk van a két elkobzott könyvtárnak érdekes hivatalos jegyzetekkel kísért jegyzékét bemutatni. Mind a két jegyzék újabban került a M. Nemz. Múzeum levéltárának birtokába. Eltekintve azon kuriozitástól, a melyet az érintett hivatalos jegyzetek nyújthatnak, bennünket kiválóan érdekelhet a két könyvtár anyaga a volt tulajdonosok irodalmi, illetőleg politikai szereplése kapcsán, eszközt adván arra, hogy ezen mindennapi néma beszélgető társak, a könyvek segítségével közelebb juthassunk szellemi életük megismeréséhez. A könyvjegyzékek alapján (egyik »Verzeichniss der zur confiscirten Paul Nyáry'schen Massa gehörigen Bücher«, másik »Verzeichniss der mit Beschlag belegten Gf. Ladislaus Teleki'schen Bücher« cízzel) mindenkéltől azt konstatáljuk, hogy a Nyáry-féle könyvtár nemcsak mennyiségileg, hanem minőségileg is csekélyebb értékű. Gyűjtője nem mozog olyan széles gondolatkörben mint gróf Teleki László, a kinek látóköre európai színvonalú, míg Nyáry Pál az átalakuló Magyarország igen képzett, de zártabb körben mozgó elméinek egyike. Könyvgyűjteményében a társadalmi és nemzetgazdasági irodalom addig megjelent minden számottevő magyar és német nyelven kiadott terméke együtt van, természetesen azon művek mellett, melyek a megújuló ország szükségéhez képest jogi, történeti és gazdasági kérdéseket tárgyalva hazánkban közkezen forogtak, mint pl. Széchenyi István művei és az ezek nyomában támadt irodalmi munkásság eredményei. Szórványosan szépirodalmi, földrajzi és nyelvtudományi tartalmú könyveket is találunk a többi között, de ezek lényegük szerint nem illeszkednek bele a gyűjtemény fentebb vázolt keretébe. A jegyzék 395 tétel alatt körülbelül kétszer annyi darabot foglal magában, a mely anyagból a Protmann által 1855. április 12-ikén kiadott rendelet 21 olyan művet említ meg, melyek beleütköznek az abszolút rendszer formába. A kifogásolt darabok külön jegyzékben vannak felsorolva s bizony a legtöbb csupán azért került a tiltott könyvek lajstromába, mert 1848-ban nyomtatták. Korjellemző adatként megemlítem, hogy a zsidók egyenjogúsítására vonatkozó irodalmi termékek mind a tiltottak közt vannak.

A Teleki-féle gyűjtemény gazdag anyaga, 507 tételszám alatt több mint 1000 kötet, csoportosítva van a lajstromba felvéve, a mi a gyűjteményt áttekinthetőbbé teszi. Az első csoport a német nyelvű, a második a magyar, a harmadik a latin, a negyedik és ötödik az angol- és francia nyelvű irodalmi termékeket gyűjti össze. A magyar nyelvű könyvek 179 tételszám alatt vannak felvéve s így az egésznek körülbelül harmadrészét képezik. Jobb darabjai gr. Széchenyi István minden nyomtatásban megjelent műve, br. Eötvös munkái, országgyűlési naplók, jegyzőkönyvek, egy Fejér codex diplomaticus stb. A cenzura szigorú bírálata előtt meg nem álló könyvek mellett ott találjuk a »bleibt zurück, rückbehalten« etc. megjegyzéseket, s

a mint egy külön jegyzékből is kitetszik, az ilyen könyvek száma 37 darab volt, de ebből a konfiskálás alkalmával 12 már nem volt meglelhető. Jellemző példának ime néhány cím az elkobzott könyvekből: Mohl, Verantwortlichkeit der Minister, — Biedermann, Deutsche Monatsschrift, — Heinzen, Die Opposition, — Oesterreichs innere Politik, — Ungarische Zustände, — Wiesner, Oesterreich. Censur, — Stancsics, Népkönyv, — Benczur, Szabadság és társadalmi rend, — Kléh, Pesti forradalom, — Biblia, — Egy öreg catholikus, — Főispányi beigtató beszédek stb. A kifogásolt könyvek sorozatából az tűnik ki, hogy a cenzura az angol és francia nyelvű műveket nem tudta elbírálni, mert habár ezek között nem egy van a fentebb említetteknel erősebb tartalmú, egyet sem jelelt meg a »bleibt zurück« kifejezéssel.

A Teleki-féle gyűjtemény magán viseli nagytudású birtokosának szellemi bélyegét. Azon kor államtudományi irodalmának, magyar és világtörténeti műveknek, nemzetgazdasági íróknak jelesebb darabjait együtt találjuk benne. Magunk előtt látjuk a forrást, honnan Teleki László, a független Magyarország párisi követe, az önállóságért küzdő magyar nemzet vezére merített. S ha a drámaíró Teleki Lászlónak írói fejlődéséhez nem nyerhetünk is ezen gyűjteményben kellő támpontokat, lehetetlen meg nem látnunk a sorozatban Shakespeare összes műveit, Schiller drámáit, Kotzebue darabjait, mint a melyek studium tárgyát, a írói lélek élvezetének anyagát képezték reá nézve.

A lajstrom egyúttal a könyvanyag további sorsáról is ad felvilágosítást a következő 1851. április 26-ikán Pesten kelt záradékkal: »Hogy ezen 507 tételből álló gr. Sz. Teleki László-féle könyvtárt őrzés végett a cs. k. pest ker. főtörvényszék által. főügyészeti hivatalától átvettem, ezennel elismerem. Károlyi István m. k. átvételi megbízott, s a mlgos gr. Teleki-család levéltárnoka.«

Kováts László.

Báró Orczy József verse Széchényihez. A Magyar Nemzeti Múzeum kéziratárában (219. Quart. Hung.) található *Orczy József* báró, Lőrincz fiának verse, melyet 1803. márczius 22-én írt az alkalmából, hogy *Széchényi* Ferencz könyvtárát a magyar nemzetnek adományozta. *Orczy József* báró 1746-ban született. Fialat korában a katonai pályán szolgált, de mint kapitány otthagya és haza vonult, a polgári pályára lépett, majd, mint Békés vármegye főispáni helytartója, később (1792.) Zemplén megye főispánja lett. Az 1790/1. és 1792. országgyűlésen *Fekete János* gróf pártján küzdött a szabadelvű eszmékért, még korábban részt vett a II. József ellen intézett báró *Hompesch*-féle mozgalomban. Mint költő a *Fekete János*-féle nemzeti iskolához tartozott és mesterének versformáját követte. Meghalt 1804. decz. 24. Műveit *Toldy* Ferencz említi és a M. Tud. Akadémia és az *Orczy*-levéltár őrzik.

A vers címlapja :

Báró Orczy-Orczy Josephnak Méltóságos Sárváry-Felső-Vidékj Gróff Szétsényi Ferencz Ur Eő Excellentiája által, a Magyar Hazának ajánlott Könyv Tárháza Jedző Könyveinek véle lett közöltetésére adott válaszlevele.

Pesten 22 Martý 1803.

A Föld kerekiségén valahol tsak járunk,
 Minden részeiben jelenséget látunk,
 Hogy a szép erköltsök emlékezetére
 Állandó például mások ösztönére
 A Jó Hazafiak jelesebb Tetteit,
 Vagy híres Vitézek bajnok érdemeit
 A hál-adó világ örökkössé tenni,
 Méltónak itilte hiven fel jegyezni.
 Faragot kövekben mélyen bé metszette
 Aranyos betűkkel látzatossá tette
 A Ditső Polgárok hasznos kormánylását
 Különös vezérek példás Diadalmát.
 Le omlott Városok roskadó kapuin
 A halandóságtul megmentett falain
 Ragyognak máig is sok szép maradványi
 Homályos régiség tsudált tudományi;
 A meg mohosodot bálvány kő falakon,
 Felyhőkkel küszködő roppant oszlopokon
 Látni feljegyezve a nagy lelküségét
 Több egyes Polgárnak hazaszeretetét.
 Sok ily emlékezet porban tapodtatot,
 Negédes népektül rutul feldulatot,
 A szerentsés Vezér bosszuálló hadja,
 Meg nem kimillette Szentség törő karja.
 Több pusztító népek durva keménysége,
 Vigadva tördöste irigy dühössége,
 A meg győzöt nemzet ditsőitő fényét
 S rájok homályt vető érdemeinek jelét
 De Te Jó Méltóság szép választást tettél
 A magyar Világban méltán híres lettél,
 Mert édes Hazádnak egy oly kintset adtál,
 Melynél állandóbbat majd nem találhattál
 Ez minden embernek megrögzik szívében
 És késő onokák emlékezetében
 Majd elhatalmazik zsendülő tsirája
 S többeket fel éleszt hathatós példája.
 Ily eleven falak tartós kebelében,
 Eltörölhetetlen elmék rekeszében
 A feledékenység inkább bé nem hathat
 A külső erő is semmit el nem ronthat.
 Tudgyuk, a tudósok mely betsben tartották,
 Maga idejében mennyire tsudálták
 Híres Könyvtárházát ama Nagy Mátyásnak,
 Tudományokban is jelesebb királynak;

A hova az hajdant terjedő homályát,
 A hanyatló napnak estveli árnyékát
 Pestnek határára néha átt velette,
 Ott a nagy szivedet arra ébresztette,
 Hogy szép áldozatot nemes adományal
 Tettél a Hazának Magyar Könyvtárházzal,
 És most ott tündöklök gyors igyekezeted
 Példa nélkül való kintses gyűjteményed.
 Méltó, hogy jó voltod örökösí leszen,
 Minden magyar szívben gyökeret verhessen,
 Mely a drága érzezből öntött írásoknál
 Tartósbb légyen Égig ható oszlopoknál.
 Volt ugyan mindenkor fogas ellensége
 A főbb érdemnek is hathatós irigye,
 Hogy jó tévő Polgár ne érje örömét,
 Fáradozásának ne lássa gyümölsét.
 Van a ki óhajtja, hogy fel ne éledgyen,
 A józan okosság lassan nevedegyen,
 Buta vakoskodás meg bár visszatérne,
 Az emberi elme ne is élesedne.
 Lehetnek, kik arra, homályt borítani
 Még majd igyekeznek azt nyugben tartani,
 Hogy több szép tanúság kezdetben senyvedjen,
 S meddig nekik tedzik, tsak addig terjedgyen,
 De hív hazafiak, méltán temjénezenek,
 Példás tetteidnek igazságot tesznek,
 Tiszta sziveiknek egyes örömével,
 Polgári erköltsöd dítsoítésével.
 Reménlem, nem kívánsz még nagyobb jutalmat
 Mintha szemlélhetéd nyugodni Hazádat,
 Boldog törvényei biztos árnyékában
 S gyorsan elől menni a szép tudományban.
 A kései Világ méltán fog áldani,
 Hízkelkedés nélkül fogytig magasztalni,
 Kiáltván örökre fent maradgyon híred
 S minden igaz szívben halhatatlan neved.
 Vehesd fáradságod tartozó jutalmát,
 Még éltedben bőven érdemednek díját,
 Ha végzed pályádat s mégy nyugalmadban,
 Örök hálaadás késérjen sírodban.
 Nevednek Musámnak gyarló szüleménye
 Mély tiszteletemnek legyen hirdetője,
 A melyel hálálom emlékezésedet
 S jedző Könyveidben részeltetésedet.

Morvay Győző.

Gutenberg legrégibb mainezi nyomtatványa. A német Gutenberg-Gesellschaft könyvtárusi forgalomba nem kerülő kiadványainak harmadik füzetében érdekes és fontos adalékot találunk a könyvnyomtatás kezdetének történeti ismeretéhez. A Gutenberg-múzeum 1903-ban *Beck* Ede mainezi lakos ajándékából egy régi nyomtatvánnyal gazdagodott, mely egy az utolsó ítéletre vonatkozó német költemény töredékét tartalmazza. Ez a jelentéktelennek látszó papírszelet, melynek egy-egy oldalán 11 sor durva nyomás és szöveg olvasható, mint az említett füzet fejtegetéseiből kiderül, tulajdonképen Gutenberg legrégibb nyomtatványának maradványa s 1892-ben került a nagylelkű ajándékozó tulajdonába. Az elég jó állapotban fönmaradt töredék valószínűleg egylevelű nyomtatvány volt, mely egy-egy oldalán kb. 22 nyomtatott sort tartalmazott, melyek közül jelenleg fent nyolcz, alul három hiányzik. A teljes szöveg hozzávetőleges számítással 50 versorra tehető s ennek mintegy felét ismerjük a töredékből.

Maga a kis költemény, mint *Schröder* göttingeni tanár nyelvészeti vizsgálódásai mutatják, semmiféle irodalmi beccsel sem bír. Előadásbeli művészetről, vagy formai szépségről szó sem lehet: valószínűleg a német irodalmi hanyatlás korának jelentéktelen terméke s keletkezése a XV. sz. elejére tehető. Nyelvi és rimbeli sajátságok alapján Mainzától délre eső középrajnai vidékről származó ember munkájának tulajdoníthatjuk és semmiféle adatunk sincs arra, hogy mi indította Gutenberget e jelentéktelen férczámú kinyomatására.

Az ujjonnan fölfedezett nyomtatvány készítésének idejét *Zedler* G. dr. wiesbadeni tudós az 1444 és 1447 év közé helyezi. Már technikai okokból valószínű, hogy e fragmentum kinyomatása meg kellett hogy előzze az 1447 végéről való csillagászati naptárt. Az új lelethez legközelebb a párisi *Donatus* áll; mindkettő legrégibb fázisában mutatja be Gutenberg találmányát, de *Zedler* sokoldalú vizsgálódása arra az eredményre vezetett, hogy a költeménytöredék okvetlenül régibb a *Donatus*nál.

Technikai tekintetben *Wallau* H. tanulmányozta a legrégibb őnyomtatványt, a ki éles szemével a szedés és nyomás minden fogyatékoságát észrevette s széleskörű szakismeretével mindenütt megadja a szükséges magyarázatot. Igen jó gondolat volt az egyes typosok nagyított képét mellékelni fejtegetéséhez, melyek lehetővé teszik, hogy az összehasonlításokat a technikailag nem képzett olvasók is ellenőrizhessék. Az egybevetés eredménye különben, hogy ezek az ódon formájú betűk csupán a mainezi töredékben s a *Donatus*ban fordulnak elő s valószínűleg a korszakalkotó fölfedezés első tapogatózó kísérleteire vezethetők vissza, míg a későbbi nyomtatványokban, melyekhez a kalendárium betűit használta fel Gutenberg, már nem találkozzunk velük.

VÁLTOZÁSOK

a magyarországi nyomdáknál 1905. január 1-től márczius 31-ig.

(Az egy csillaggal jelölt nyomdák hatóságilag nincsenek bejelentve. A két csillaggal jelöltek megszűntek.)

Besztercze:

Mathieu György (azelőtt: Bacsiu Anasztázia).

Balkirs Hirsch Leib.

Budapest:

Grosz Izrael VII., Valero-u. 14.

**Hatsko Antal és Gyöngyösi József IV., Mária Valéria-u. 2.

Kápolnay Adolfné sz. Seidner Ilona VI., Gyár-u. 23.

Misner Simon VI., Izabella-u. 70.

Nádásch Ignác VI. Dessewffy-u. 26.

Pór József és Koch János Frigyes VIII. Mária Terézia-tér 13.

Radványi Abrahám VII., Rottenbiller-u. 66.

**Rózsa Izidor VI., Podmaniczky-uteza 57.

Schwarz László és társa (Schwarz László és Schwarz Lipót) VI., Podmaniczky-u. 35.

Stanca Sebestyén VII., Rózsa-u. 7.

Vaskó Dezső VI. Ó-u. 39.

Dunaszerdahely:

*Adler Netti (azelőtt: Adler N. Lipót.)

Győr:

Gross testv.

Jászberény:

**Brünauer Adolf.

*Takáts Herman.

Karczag:

*Klein József.

Lippa:

*Rafila Demeter

Magyar-Lápos:

Páneth Leopold és Schönfeld Zsigmond.

Nagybecskerek:

**Szöllössy Károly

Námesztó:

* Kornheiser Ferdinánd

Pásztó:

*Első pásztói kny. (Tul. Sima Dávid).

Püstyén:

Kohn Bernát

Rozsnyó:

*Görbics és Bauer

Zenta:

**Plestity és Horváth

A HAZAI NYOMDÁK 1904-BEN.

Abaujszántó:

Baksy Barna.

Abaujszepsi:

*Tóth István.

Abony:

Szerdahelyi János.

Abrudbánya:

Róth Ferencz.

Ada (Bács-Bodrogh m.):

Berger L.

Alsókubin:

*Fried Dávid.
Trnkóczy József.

Alsólendva:

Balkányi Ernő.

Apatin:

Gasz Mátyás.
Szavadill József.

Arad:

Aradi nyomda r. társaság.
Bloch Henrikné.

*Első aradi amerikai gyorsajtó ny.
(Tul. Keppich Zsigmond.)

Gör. kel. román egyházm. kny.
Gyulai István nyomdatársaság mint
szövetkezet (vezető: Kalmár).

Muskát Miksa.

Nichin György »Tribuna« kny.

Réthy Lipót és fia.

Weisz Félix.

Aranyosmaróth:

»Dóczy« könyvnyomda. (Tul. Némedi
László.)

Mercur kny. (Tul. Kohn Bertalan.)

Aszód:

*Grósz Sámuel.

Baán (Trencsén m.):

Fuchs Vilmos.

Bácsszenttamás:

Marinkov Szvetozár.

Bácstopolya (Bács-Bodrogh m.)

Wilheim Miksa.

Baja:

Kazal József.

Kollár Antal.

Nánay Lajos.

Rajkovicz Károly.

Balassagyarmat:

Balassa-gyarmati könyvny. r. társ.

*Darvai Armin.

Halyák István.

Pozsonyi Gábor.

*Wertheimer Zsigmond.

Balázsfalva:

Gör. kath. papnővelde ny.

Bánffyhungad:

Abrahám Mór.

Barcs (Baranya m.):

Skribanek Géza.

Baróth:

Rozsondai János.

Bártfa:

Blayer M.

Felsősárosi nyomda. (Tul. Salgó
Mór.)

Battonya:

*Ruber István.

Bazin:

Klein Alfréd.

Békés:

Br. Drechsel Géza.

*Véver Oszkár.

Békéscsaba:

»Corvina« nyomda. (Tul. Szihelszky
József.)

A csillaggal jelölt nyomdák hatóságilag nincsenek bejelentve.

Békéscsaba (folytatás):

Lepage Lajos.
 Povázsay testvérek.
 *Tevan Adolf.

Belényes:

Süssmann Lázár.

Beregszász:

Engel Jenő.
 Haladás-könyvnyomda. (Tul. Juhász
 Piroska.)

Besztercze:

Botschar Tivadar.
 Csallner Károly.
 *Sternhell H.

Besztercebánya:

Hungária kny. (Tul. Sonnenfeld Mór.)
 Machold Fülöp.

Bonyhád:

Raubitschek Izor.
 *Weisz Jakab.

Borosjenő:

Ungár J.

Brád:

*Roth Ferencz.

Brassó:

Brassói Lapok nyomdája. (Tul.
 Trattner H. és tsai.)
 Ciurcu és társa.
 Gött János fia.
 *Gust A.
 Herz és tsa.
 Lehmann Gottlieb.
 Dr. Muresian Aurél.
 Schneider és Feminger testvérek.

Brezsnóbánya:

Kreisler József.

Bruckujfalu:

Brandweiner Vilmos.

Budafok:

*Leopold és Klein.

Budapest:

*Ádám Hermann.
 I., Krisztina-körút.

Adler Károly.
 VI., Laudon-u. 4.

Államnyomda. (Magy. kir.)
 I., Nándor-tér 1.

*Államvasutak menetjegy-ny. (M.k.)
 VI., Csengery-u. 33.

Budapest (folytatás):

*Anglo-nyomda. (Tul. Alpár József.)
 VIII., Baross-u. 47.

*Árpád kny. (Tul. Kronstein és Téri.)
 VII., Valero-u. 9.

Athenaeum irod. és ny. vállalat r. t.
 VII., Kerepesi-út 54.

Ausländer Lajos.
 VI., Eötvös-u. 47.

Babits Sándor József.
 VIII., Reviczky-tér 1.

Bagó Márton és fia.
 II., Ponty-u. 4.

Balassa Béláné, szül. Weiszberger
 Emilia.
 VIII., Baross-u. 69.

*Barcza József.
 IV., Váci-u. 66.

Bárd Jakab.
 VII., Miksa-u. 17.

*Baross-nyomda.
 VI., Uj-u. 6.

Bartalits Imre.
 III., Remetehegy.

Bauer Ferdinánd.
 VII., Csömöri-út. 28.

Bauer Ferdinánd és Fuchs Dávid.
 VI., Podmaniczky-u. 27.

Bauer Ignác.
 VII., Csányi-u. 13.

Bendiner A.
 V., Arany János-u. 18.

Bendtner Győző.
 V., Zoltán-u. 11.

Berkovits János.
 VI., Teréz-körút 40-42.

Bichler Ignác.
 III., Kiskorona-u. 15.

Bielitz Bertalan.
 VII., Rombach-u. 8.

Biraucz Döme és társa.
 VI., Vörösmarty-u. 60/a.

Biró Albert.
 VII., Klauzál-u. 35.

Blau Albert.
 VI., Szerecsen-u. 23.

Böhm Lajos.
 IV., Királyi Pál-u. 6.

Brózs Ottó.
 VI., Váci-körút 17.

Budapest (folytatás):

- Breuer Gyula és Mihály.
VI., Lovag-u. 2.
- Bruck Ferenczné sz. Weiner Berta.
VI., Nagymező-u. 5.
- Bruckner Gyula.
VI., Király-u. 10.
- *Budapesti helyi érdekű vasut
nyomdája.
V., Lipót-körút 22.
- Budapesti Hirlap ny.
VIII., Rökk Szilárd-u. 4.
- Budapesti Napló ny. (Üzletvezető:
Zeisberger István.)
IX., Üllői-út 25.
- Buschmann F.
IV., Koronaherceg-u. 8.
- Corvin-nyomda. (Tul. Fischer
József.)
VIII., Baross-u. 4.
- Csicsáky János.
VIII., Tavaszmező-u. 10.
- Czeisler Béla.
VIII., Rökk Szilárd-u. 9. sz.
- Czettel és Deutsch.
V., Bálvány-u. 12.
- Dann Jenő,
II., Zsigmond-u. 13.
- Deutsch József.
VII., Károly-körút 7.
- Deutsch M.
VII., Dob-u. 3.
- *Eberle József és társa.
VI., Podmaniczky-u. 43.
- Eckstein Bernát és fia utóda: Elek
Lipót.
VII., Kertész-u. 20.
- Egyetemi nyomda. (M. kir. tud.)
I., Iskola-tér 3.
- Ehrenstein Mór.
VI., Laudon-u. 4.
- Eichenbaum Mór.
VII., Dohány-u. 29.
- Eisner Géza és társai.
V., Honvéd-u. 10.
- Első kőbányai kny. (Tul. Gold-
schmied Alfréd.)
X., Belső Jászberényi-út 1.
- *Engel S. Zsigmond.
VI., Vörösmarty-u. 56.
- Engel Simon.
VI., Szondy-u. 23.

Budapest (folytatás):

- Engelmann Mór.
IV., Eskü-út 1.
- Erbeck György.
V., Solyom-u. 16.
- *Erzsébetvárosi kny.
VII., Dohány-u. 29.
- »Európa« nyomda r. t.
VI., Ó-u. 12.
- *Express-nyomda.
VI., Váci-körút 39.
- Farkas Lajos és Jakab.
V., Nádor-u. 19.
- Fichner Á. és fia.
VII., Csömöri-út 13.
- Fisch Fülöp és társa.
VIII., Baross-u. 66–68.
- Fleischmann Simon.
VII., Rottenbiller-u. 66.
- Fortuna ny. (Tul. Pollák M. Miksa
és Tsa.)
V., Bálvány-u. 21.
- Fővárosi nyomda r. t.
VI., Podmaniczky-u. 39.
- Franklin-társulat kny.
IV., Egyetem-u. 4.
- Fried és Krakauer.
VI., Lázár-u. 15.
- *Özv. Fried Ignáczné.
VIII., József-u. 14.
- Fried S.
VIII., József-u. 17.
- Friedmann Áron.
VI., Gyár-u. 54.
- Fritz Ármin.
VIII., József-körút 9.
- Fuchs Ármin.
VI., Szabolcs-u. 4.
- Fuchs Samu.
VI., Teréz-körút 43.
- Galitzenstein H. (Tulajd. Salvendy
Ferencz és Fried Adolf.)
VII., Kertész-u. 25.
- Garai Mór.
VII., Károly-körút 3.
- Gelléri és Székely.
VII., Kerepesi-út 34.
- *Gergely Miksa.
VI., Váci-körút 19.
- Globus kny. (Beer E. és társa)
VI., Aradi-u. 8.

Budapest (folytatás):

- Glückselig Miksa.
VI., Hunyadi-tér 7.
- Goldberger Ignác.
II., Fő-u. 23.
- Goldschmidt Mór.
VI., Révay-u. 6.
- Goldstein Albert és Bruck Zsigmond.
VII., Kertész-u. 35.
- *Goszler Gyula.
IV., Aranykéz-u. 1.
- Gottlieb Iridor.
VI., Szerécsen-u. 13.
- Gross Jakab és Grünhut Mór.
VI., Vörösmarty-u. 14.
- Grosz Izrael.
VII., Kertész-u. 34.
- Grund V. utódai.
IV., Zöldfa-u. 23.
- Grünwald Ödön.
VII., Wesselényi-u. 4.
- Guttmann Ignác.
IV., Hajó-u. 5.
- Özv. Győrffy Józsefné.
V., Nádor-u. 82.
- Hamburger és Birkholz.
V., Csáky-u. 13.
- Hapta Bernát.
IX., Soroksári-u. 49.
- Harsány Emil.
IX., Lónyay-u. 17.
- Hatsko Antal és Gyöngyösi József.
IV., Mária-Valéria-u. 2.
- Hedvig Imre.
VII., Wesselényi-u. 9.
- Hedvig Sándor.
VII., Dohány-u. 12.
- Hegedűs Márton.
VI., Dessewffy-u. 18.
- Heisler Jaroslav.
II., Várkert-rakpart 1.
- Helios ny. (Tul. Hőnig Lajos).
VI., Gyár-u. 62.
- Hell J. Ede.
VIII., Luther-u. 4.
- Hercz Ármin.
VII., Izabella-tér 5.
- *Hermes könyvdai r. társ.
V., Báró Átzné-u. 2.
- *Herrmann Ignác.
VI., Szerécsen-u. 2.

Budapest (folytatás):

- Hornvánszky Viktor.
VI., Aradi-u. 16.
- *Hungaria könyvnyomda.
V., Váci-körút 34.
- Hunnia ny. (Tul. Sebők Lipót és Münz Mórné.)
VI., Teréz-körút 3.
- Jancsó Dezső.
VIII., Mária-u. 7.
- Jermányi Samu.
VI., Dessewffy-u. 47.
- Juhász Zsigmond és Haas Mórné.
V., Tükr-u. 5.
- Kalmár Mór.
V., Zoltán-u. 11.
- Kállai Ármin.
V., Bálvány-u. 18.
- *Kálmán M. és társa.
V., Vadász-u. 32.
- Kápolnai Adolf.
VI., Teréz-körút 5.
- *Kanitz C. és fiai.
V., Vadász-u. 26.
- Károlyi György.
V., Kálmán-u. 5.
- Károlyi Ödön.
IX., Ferencz-körút 28.
- *Kassino Jakab.
VI., Király-u. 26.
- Kaufmann és Weitz.
VI., Vörösmarty-u. 52.
- Keller Dániel.
I., Attila-u. 63.
- Ifj. Kellner Ernő.
VI., Csáky-u. 9.
- Kellner és Mohrlüder.
VI., Gyár-u. 29.
- Kellner Gerzson.
VI., Csányi-u. 13.
- Kertész József.
V., Mária Valéria-u. 11.
- Klein Ignác.
VI., Lovag-u. 13.
- *Klein Vilmos.
VIII., Kerepesi-ut 73.
- Klősz György és fia.
VII., Városligeti Fásor 49.
- Kogutovicz Manó.
V., Rudolf-rakpart 8.
- Kohn és Grünhut.
VII., Hársfa-u. 1.

Budapest (folytatás):

- Kohn Simon kézi sajtója.
VIII., József-körút 10.
- Kollmann Fülöp.
V., Arany János-u. 34.
- *Korvin Testv.
VI., Révay-u. 14.
- Kossuth Lajos ny. (Tul. Laufer
Jakab és Holländer József.)
VIII., Tisza Kálmán-tér 5.
- Kövér János.
VI., Révay-u. 8.
- Közművelődési nyomda.
VI., Izabella-u. 70.
- Krammer Lipót és Ehrhardt József
VII., Csömöri-út 44.
- Krausz Lajos.
V., Váci-körút 20.
- Krausz S. és T.
V., Zoltán-u. 11.
- Kunosi Vilmos és fia.
VI., Teréz-körút 38.
- Kunstädter Vilmos.
VII., Csömöri-út 91.
- Lajner Joachim.
VI., Vörösmarty-u. 60.
- *Langer Ede és fia.
IV., Párisi-u. 1.
- Légrády testvérek.
V., Váci-körút 78.
- Leitersdorfer József.
VII., Rombach-u. 4.
- Lengyel Lipót.
V., Vadász-u. 35/a.
- Leopold Mihály.
VI., Ó-u. 8.
- Lipinszky és társa.
VIII., Nap-u. 19.
- *Löbl Dávid és Fia.
VI., Andrassy-u. 19. és Nagymező-u. 26.
- Löbl Dávidné sz. Messinger Jeanette,
Löbl Mór és Löbl Ödön.
- Löbl Mór.
VII., Király-u. 27.
- Löblovitz Zsigmond.
VII., Csömöri-ut 38.
- Lőrincz Károly.
X., Gyűjtőfogház.
- *Lőw Ede.
V., Váci-körút 80.

Budapest (folytatás):

- Lusztig Mór.
VII., Kertész-u. 35.
- *Magyar Hirlap nyomdája.
V., Honvéd-u. 10.
- Magyar Sajtó nyomdája.
V., Nádor-u. 74.
- Maksyskó József.
VI., Dessewffy-u. 36.
- Marián György.
VII., Rottenbiller-u. 56.
- Markovits és Garai.
VII., Rombach-u. 11.
- Márkus Samu.
V., Báthory-u. 20.
- Meisel Sándor.
VII., Erzsébet-körút 34.
- Merkur kny. (Tul. Berger Géza.)
IV., Királyi Pál-u. 9.
- Merendiák Károly.
X., Liget-tér 4.
- Merényi József.
VII., Károly-körút 19.
- Mermelstein Fülöp.
VII., Wesselényi-u. 11.
- Minerva kny. (Tul. Gansl Zs.)
VI., Szerecsen-u. 7-9.
- Muresián Domitian.
V., Báthory-u. 15.
- Munk Lipót.
V., Árpád-u. 12.
- Muskát Béla és Friedmann Samu.
VI., Szondy-u. 4.
- Muskát Miksa.
VI., Szondy-u. 8-10.
- Müller K.
II., Albrecht-u. 3-5.
- Műszaki irod. és nyomdai r. társ.
(Üzletvezető: Brett Zsigmond.)
IX., Soroksári-u. 5.
- Nagy Mór.
VIII., Bókk Szilárd-u. 28.
- Nagy Sándor.
IV., Papnövelde-u. 8.
- Nadas Ignáczné.
VI., Dessewffy-u. 45.
- Nadel Jakabné (szül. Neumann
Gizella).
VII., Károly-körút 7.
- *Narodna Recs nyomdája.
VII., Dohány-u. 104.

Budapest (folytatás):

- *Nemzetközi könyvny.
VIII., Futó-u. 44.
- Neuwald Illés.
VII., Dohány-u. 44.
- Orsz. községi központi nyomda r.-t.
VI., Váci-körút 61.
- *Otthon-nyomda.
VIII., Mária-u. 42.
- *Pallas irod. és könyvny. r. társ.
V., Kálmán-u. 2.
- Pannonia nyomda.
VII., Rombach-u. 8.
- Pátria irod. és nyomd. r. t. (Üzlet-
vezető Korzinec József Ferencz.)
IX., Üllői-út 25.
- Pázmáneum-kny. (tul. Buday Aladár.)
VIII., Mária-u. 11.
- Perl Rezső.
VII., Vörösmarty-u. 20.
- Pesti könyvnyomda r. t.
V., Hold-u. 7.
- Pesti Lloyd-t. ny.
V., Dorottya-u. 14.
- Piatnik Nándor és fia.
VII., Rottenbiller-u. 17.
- Pintér és Seidner.
VII., Vörösmarty-n. 19/b.
- Pless Ignác.
VI., Váci-körút 39.
- Id. Poldini Ede és Társa. (Tul.
Kerner Istvánné.)
IV., Irányi-u. 1.
- Pollacsek Frigyes Jakab.
VIII., Mária-u. 11.
- *Pollák Elkán.
V., Nagykorona-u. 21.
- Pollák Jakab.
VI., Aradi u. 15.
- *Pollák M. Miksa és tsa.
V., Akadémia-u. 15.
- Poporul Roman nyomda. (Tul.
Biraucz Döme.)
VI., Vörösmarty-u. 60/a.
- Posner K. Lajos és fia.
VI., Csengery-u. 31.
- *Posta- és távirtd. igazg. kny. (M. k.)
IV., Főposta épület.
- *Postatakarékpénztár kny. (M. kir.)
V., Széchenyi-u. 2.

Budapest (folytatás):

- Preszburg Frigyes utóda Schwarz
Lajos.
V., Arany János-u. 14.
- Pressler Mihály.
VII., Dob-u. 87.
- Propper Leó.
VII., Erzsébet-körút 35.
- Quittner József.
IV., Károly-körút, Közp. városház.
- Radenkovits Dragulin és Krisztics
Irén Anna.
IX., Rákos-u. 11.
- Radó Izor.
VI., Szerecsen-u. 13.
- Radó Jenő.
V., Szemere-u. 19.
- Radó Vilmos.
VI., Ó-u. 2.
- Reich Ármin.
VII., Dohány-u. 84.
- Révai és Salamon.
IX., Üllői-út 18.
- Rigler József Ede.
VI., Rózsa-u. 55.
- *Róth Mór és tsa.
VII., Kertész-u. 23.
- *Róth József.
IV., Sarkantyus-u. 14.
- Róth Sándor és Pintér Manó.
VII., Király-u. 85.
- Rózsa Izidor.
VI., Podmaniczky-u. 27.
- Rózsa Kálmán és neje.
VIII., Szentkirályi-u. 30.
- Rubin Izidor.
VII., Király-u. 15.
- Salvendy Ferencz és Fried Adolf.
VII., Kertész-u. 25.
- Schlesinger Vilmos.
V., Honvéd-u. 2.
- Schmelz Izidor.
VI., Izabella-u. 70.
- Schmidl Sándor.
VI., Szerecsen-u. 6.
- Schultz Ábrahám.
VIII., Baross-u. 81.
- Seidner Emil.
VII., Vörösmarty-u. 19/b.
- Singer Lipót.
IV., Károly-körút 24.

Budapest (folytatás):

- Singer és Spenn.
VI., Szondy-u. 11.
- Skopper József.
VII., Kertész-u. 34.
- Sós Izidor és Klein Herman.
VIII., Csepreghy-u. 2.
- Spatz Henrik.
VII., Dob-u. 55.
- Spinner Adolf.
VI., Dessewffy-u. 43.
- *Spitzer Márk.
VIII., Bérkocsis-u. 16.
- Stephanum.
VIII., Szentkirályi-u. 28/a.
- Stern Adolf.
VII., Munkás-u. 14.
- Stern Péter.
VII., Kazinczy-u. 35.
- Stohauzl Ede József.
VI., Lehel-u. 5.
- Süsz Dávid.
IV., Fövám-tér 5.
- Szántó József.
VI., Uj-u. 21.
- Székely Arthur.
VIII., Mária-u. 11.
- Székely Viktor.
VI., Ó-u. 15.
- *Székesfővárosi házi nyomda.
IV., Központi városház.
- Szent László ny.
VIII., Rókk Szilárd-u. 28.
- Szrpszke Novoszty kny. (Tul. Krnyác János.)
IX., Lónyai-u. 12.
- Téri Áron.
VII., Valeró-u. 9.
- Thália-nyomda. (Tul. Faludi Gábor.)
V., Csáky-u. 2/b.
- *Ullmann Vilmos.
IV., Régi posta-u. 4.
- Ungár Selig.
V., Nádor-u. 58.
- Unio-kny. (Tul. Bachrach Ludmilla és Vig Emil.)
VI., Uj-u. 7.
- Özv. Várnai Fülöpné és Várnai Dezső.
IV., Régi posta-u. 3.
- Vasziljevics Péter.
IX., Rákos-u. 11.

Budapest (folytatás):

- Vigyázó Tivadar.
VI., Váezi-körut 39.
- *Vince és Bartók.
V., Bálvány-u. 15.
- Wagner Ferencz.
VIII., Futó-u. 44.
- Weissenberg Ármin.
VIII., József-körut 16.
- Weisz Ármin.
VII., Rombach-u. 5.
- Weisz Ármin és Kohn Ágoston.
VI., Király-u. 10.
- Weisz Adolf.
VI., Király-u. 15.
- Weisz Ignác.
VI., Csengery-u. 58.
- Weisz Lipót.
VI., Ó-u. 39.
- Wellesz Béla.
VI., Uj-u. 37.
- Wiesenger József.
VII., Wesselényi-u. 30.
- Winkler Ármin és Bromberger Jakab.
VII., Dob-u. 69.
- Wimmer Márton.
III., Serfözö-u. 10.
- Wodianer F. és fiai.
IV., Sarkantyús-u. 3.
- Wotitz Vilmos.
IV., Kossuth Lajos-u. 1.
- Yost írógép r.-t. ny. (Üzletvezető: Káldor Marczell.)
VII., Erzsébet-körut 9—11.
- *Zawadil E.-féle menetjegy ny. (Tul. Christoph Paula és Jirschik András.)
V., Zoltán-u. 13.
- Zeisler M.
VII., István-tér 17.
- Buziás:**
Ullmann Ferencz.
- Csacza:**
Braun Rezső.
- Csákova:**
*Chudy testvérek utóda Grádl Péter.
- Csáktornya:**
Fischel Fülöp (Stranz Sándor).
- Csepreg:**
*Menyhárt Julia.

- Cservenka :**
Welker Adám.
- Csikszereda :**
Gyönös Gyula.
Szvoboda József.
- Csongrád :**
Bozó és Justin.
Tiszavidék nyomdája. (Tul. Silber János).
Weisz Márk.
- Csorna :**
Kokas István és Neumann Samu.
- Csurgó :**
Vágó Gyula.
- Czepléd :**
*Nagy Elek
Sebők Béla.
- Dárda :**
*Frank Béla.
- Debreczen :**
*Adler Józsefné.
Csokonai nyomda. (Tul. Lengyel Imre és társa.)
Debreczen sz. kir. város kny.
Hoffmann és Kronovitz.
*Horovitz Zsigmond.
*Komáromi József.
Kutasi Imre.
Hegedüs és Sándor.
*Pongrácz Géza.
- Deés :**
Demeter és Kiss.
Goldstein Jakab.
Pollák Vilmos.
- Derecske :**
Friedmann Henrik.
- Detta :**
*Tringl és Kirsch.
- Déva :**
Hirsch Adolf.
Kroll Gyula.
- Devecser :**
Rosenberg Zsigmond.
Vörösmarty-könyvnyomda (tul. Huss Gyuláné).
- Dicsőszentmárton :**
*Dosztál K.
*»Erzsébet« kny.
Hirsch Mór.
- Dombóvár (Tolna m.):**
Dombóvári kny. (Tul. Bruck Sándor.)
- Dunaföldvár :**
Somló Manó.
- Dunaszerdahely :**
Adler N. Lipót.
Goldstein Józsuá.
- Eger :**
Baross-nyomda. (Tul. Paunz Sándor.)
Egri nyomda részv. társaság.
Erseki lyceum ny.
Lőw Béla.
*Lőw Sámuel.
Schwartz Ilka.
- Enying :**
Politzer Jenő.
- Eperjes :**
Kósch Árpád.
Pannonia nyomda. (Tul. Kahn Mór.)
- Érmihályfalva :**
Beck Adolf.
- Érsekujvár :**
Kohn Samu.
*Pálinkás J. Géza.
Winter Zsigmond.
- Erzsébetfalva :**
*Matkovich A.
- Esztergom :**
Özv. Buzárovits Gusztávné.
»Hunnia« nyomda. (Tul. Gerenday József.)
Laiszky János.
- Facset :**
*Molnár Árpád.
- Fehértemplom :**
Kuhn Péter.
Wunder Gusztáv.
Wunder Gyula.
- Félegyháza :**
Feuer Illés.
Vesszősi József.
- Felsőőr (Vas m.):**
Schodisch Lajos.
- Felső-Vissó (Máramaros m.):**
Schiffmann Chána Taube.
- Fiume :**
Battara Pietro.
Chiuzzelin A. et Comp.
Hönig E.
Jerouscheg Luigi.
Mohovich Emidio.
Novi List ny.
Unio nyomda. (Tul. Hegyi Jenő.)

- Fogaras :**
Thierfeld Lipót.
- Galántha :**
Első galánthai kny. (Tul. Neufeld Samu.)
- Galgóc :**
*Bródy Simon.
Szold Jakab.
Sternér Adolf.
- Gálszécs :**
*Berkovits R.
- Gödöllő :**
»Erzsébet« kny.
*Schulz J.
- Gyergyószentmiklós :**
*Sándory Mihály.
- Gyoma :**
Kner Izidor.
- Gyöngyös :**
*Breuer M. Mihály.
Herczog Ernő Ármin.
*Hevesmegyei Lapok ny.
Sima Dávid.
- Gyönk (Tolna m.) :**
Engel József.
- Győr :**
Dobos Ignác.
Friedmann Sándor »Hungária« kny.
Győr-egyházmegyei nyomda.
Heckenast György.
Mercur-kny. (Tul. Láng Jakab Jenő.)
Nitsmann József.
»Pannonia« könyvny. (Tul. Szávay Gyula és Raáb Béla.)
- Győrsziget :**
Gross testvérek.
- Gyula :**
»Corvina« nyomda. (Tul. Weinstein Arnold.)
Dobay János.
- Gyulafehérvár :**
Püspöki lyceumi nyomda. (Bérlő:
Papp György.)
*Schäser Ferencz.
Volcz Bálint.
- Hajdúböszörmény :**
Szabó Ferenczné.
- Hajdúdorog :**
Grünfeld Mózes.
- Hajdúnánás :**
Bartha Imre.
- Hajdúszoboszló :**
Plón Gyula.
- Halas :**
Práger Ferencz.
- Hátszeg :**
Hátszeg és Vidéke ny. (Tul. Klaffer Ignác.)
Mester János.
- Hatvan :**
Hoffmann M. L.
- Heves :**
Adler József.
- Hódmezővásárhely :**
Dura Lajos.
Hmvasárhelyi nyomda részv.-társ.
(Üzletvezető: Róth Antal.)
»Vásárhely és Vidéke« nyomdája.
(Tul. Endrey Gyula.)
Vásárhelyi Híradó nyomdája. (Tul. Tabacsák Győző és Kenéz Sándor.)
Wesselényi Géza.
- Hódságh :**
Píszter József.
Raab János.
- Holics :**
Malovani József.
- Homonna :**
Waller H. és tsa.
- Huszt :**
Mermelstein Fülöp.
- Igló :**
Schmidt József.
Tátra-nyomda. (Tul. Stein Ignác.)
- Ipolyság :**
Neumann Jakab.
*Polgár Ignác.
- Jászapáti :**
*Galamb Zoltán.
*Id. Imrik József.
- Jászberény :**
Brünauer Adolf.
Hay Géza és Grün Herman.
- Kalocsa :**
Jurcsó Antal.
Werner Ferencz.
- Kaposvár :**
Gerő Zsigmond.
Hagelmann Károly.
Őzv. Jancsovicz Gyuláné.
*Kéthelyi L. és tsa.
Singer Lipótné.

Kapuvár:

Buxbaum József.

Karánsebes:

Fleissig Lipót.

Gör. kel. román egyházmegye kny.

Karczag:

Szódi S.

Kassa:

Breitner Mór.

*Gutenberg ny. (Tul. Lukács G.)

Koczányi Béla.

László Béla.

Schwarz Alfréd.

Vitéz A. utóda (Schillinger Zoltán.)

Vulkán Ábrahám.

Werfer Károly.

Kecskemét:

Első kecskeméti hirlapkiadó és nyomda r.-t.

Eötvös Nagy Lajos.

Pestmegyei Hirlap ny.

Steiner Mihály.

Szappanos István.

Sziládi László.

Tóth László-féle ny. (Tul. Fekete Mihály.)

Késmárk:

Altmann Dávid.

Szauter Pál.

Keszthely:

Farkas János.

Fischl Salamon.

Mérey Ignác.

Nádai Ignác.

Sujánszky József.

Kézdivásárhely:

Ifj. Jancsó Mózes.

Turóczy István.

Királyhelmecez:

Klein Gyula.

Kisbér:

Haftl Kálmán.

Kisczell:

Dinkgreve Nándor.

Kisjenő:

Gallovics és Liebermann. (Tul.

Gallovics Dezső.)

Kiskőrös:

Kalisch Ignáczné.

Kismarton:

Dick Ede.

Gabriel Jakab.

Kispest:

Első kispesti könyvnyomda. (Tul. Fischhof Henrik.)

Kisújszállás:

Szekeres József.

Kisvárdá:

Berger Ignác.

Ifj. Klein Gyula.

Kolozsvár:

»Ellenzék« nyomdája. (Tul. Magyar Mihály.)

Gámán János örököse.

Lepage Lajos.

Liczeum-nyomda. (Tul. Gombos Ferencz.)

Magyar Polgár nyomdája. (Tul. Ajtay K. Albert.)

Polecz Albert.

Schaberl József.

*Stief Jenő és tsa.

Ujhelyi M. és T.

Weinstein Béni.

Komárom:

Hacker Richárd.

Hungária kny. (Tul. Freisinger Mór.)

»Pannonia« kny. (Tulajd. Ehrenfeld Dezső.)

Schönwald Tivadar.

Spitzer Sándor.

Szénássy János.

Korpona:

Ruzsinák Antal.

Körmend:

*Bertalanffy József.

Körmendi könyvnyomda részvény társaság.

Körmöczbánya:

Paxner J. és Biron H.

Kőszeg:

Feigl Frigyes.

Feigl Gyula.

Kúla:

Berkovits Márk.

Künszentmárton:

*Bozóky G.

Csanádi József.

Lajtaszentmiklós:

*Stiborszky Fülöp.

Lakompak (Sopron m.):

Krausz Henrik.

Léva :

Dukesz Lipót.
Nyitrai és társa.
*Schultz Ignác.

Lippa :

*Máhr Emil.
*Zeitler Lajos.

Liptószentmiklós :

*Klimes és Pivkó.
Steier Izidor.

Losonc :

Kármán Zsigmond.
Losonczy Sándor.
Roth Simon.

Lőcse :

Reiss Tivadar József.
Szepesvm. közig. kny. (Tul. Braun
Fülöp.)

Lugos :

Szidon József
Tipografia Heres. (Tul. Belle, szül.
Bersan Julia.)
Traunfellner Károly.
Virányi János.
Weisz és Sziklai.

Magyaróvár :

Czéh Sándor-féle knyomda. (Tul.
Czéh Lajos.)

Magyarpécska :

Ruber István.

Makó :

Kovács Antal.
»Makói Hírlap« ny. (Tul. Neumann
József).
»Maros« nyomda. (Tul. Gaál László.)

Malaczka :

Wiesner Alfréd.

Mármarosziget :

Berger Miksa.
Blumenfeld és Dávid.
Mármarosi könyvny. és kiadó r.-t.
Wider Mendel fia.
*Wisner és Dávid.

Marczali :

*Mizsúr Ádám.

Margitta :

*Hungária kny. (tul. Pollák Lajos.)

Marosludas :

Glück József.

Marosvásárhely :

Adi Árpád.

Marosvásárhely (folytatás) :

Ev. ref. kollegium-nyomda. (Bérlő
Benkő László.)
Grün Vilmos.

Mátészalka :

Weisz Antal.
Weisz Zsigmond.

Medgyes :

Reissenberger G. A.

Mezőkövesd :

Balázs Ferencz.

Mezőtúr :

*Braun Juda.
Gyikó Károly.
Török és Takáts.

Miava :

Haas Mór.

Mindszent :

Weisz Ignác.

Miskolc :

Boros Benő.
*Forster, Klein és Ludvig.
*Löwy József fia.
Stamberger Bernát.
Szelényi és Társa.

Misztótfalu :

Simon Aurél és társa.

Modor :

*Rohacsek Simon.

Módos :

Hoffmann Béla.

Mohács :

Blandl János.
Rosenthal Márk és fia.

Monor :

Pestvármegyei ny. (Tul. Molnár
Sándor.)

Moór :

Reszler Jakabné.

Moson :

Grünfeld Ignác.

Munkács :

*Grósz testvérek.
Grünstein Mór.
*Kahn és Fried.
Kroó Hugó.

Nagybánya :

Morvay Gyula.
Nánásv István.
Weinberger Lajos.

Nagy-Beeskerek :

Jokly Lipót.
 Pleitz Fer. Pál utóda. (Dr. Brajjer
 L. és Mayer R.)
 Seprós Valter.

Nagyenyed :

Nagyenyedi kny. és papíráru gyár r.-t.

Nagykálló :

Sarkady József.

Nagykanizsa :

Farkas és Kraus.
 Fischel Fülöp.
 Ifj. Wajdits József.
 Weiss L. és F.

Nagykároly :

*Gellis Jakab.
 Róth Károly.
 Sarkadi Nagy Zsigmond.

Nagykátai :

*Nagykátai és monori kny. (Tul.
 Molnár S.)

Nagykikinda :

*Gain és Milenkovits.
 Kiadói kny. r. t.
 Pannonia-ny. (Tul. Balázs Jenő.)
 Radák János.

Nagykőrös :

Bazsó Lajos.
 Ottinger Kálmán.

Nagylak :

*Weisz Márk.

Nagymarton :

Gellis Henrik.
 Kohn József H.
 Schön Samu.

Nagymihály :

Landesman B.

Nagyőröcze :

*Büchler Béla.

Nagyszalonta :

Reich Jakab.
 *Sicherermann Mór.

Nagyszében :

Drotleff József.
 Görög keleti főegyházmegeyi ny.
 Krafft Vilmos.
 *Roth Frigyes.
 Steinhausen T. utóda (Reissenberger
 Adolf).
 Tipografia nyomda. (Tul. Marschall
 József.)

Nagyszentmiklós :

Wiener Náthán.

Nagyszombat :

Fiebig József.
 Goldmann Miksa özvegye.
 Horovitz Adolf.
 Reisz Sarolta.
 Winter Zsigmond özvegye.

Nagyszöllős :

*Ugoccai közp. könyvny.
 Zala Mór.

Nagytapolcsány :

Platzko Gyula.

Nagyvárad :

Ifj. Berger Sámuel.
 Helyfi László.
 Hönig Józsefné.
 Láng József.
 Laszky Ármin.
 Neumann Vilmos.
 Rákos Vilmos utóda (Adler Béla).
 Sebő Izsák Imre.
 Sonnenfeld Adolf.
 Szabadság ny. (Tul. Rákos Hermina.)
 Sz.-László ny. (Bérlő Csávássy Gyula.)

Námesztó :

*Schein M.

Naszód :

*Schwartz Mór.

Németbogsán :

Rosner Adolf.

Németpalánka :

Kristofek József és Blazsek Józsefné.

Nezsider :

Horváth Julia.

Nyirbátor :

Friedmann Lipót.

Nyiregyháza :

Jóba Elek.
 Klafter Ignác.
 Piringer János. (Tul. özv. Piringer
 Jánosné.)

Nyitra :

Huszár István.
 Iritzer Zsigmond.
 Kapsz Győző és Kramár Vilmos.
 *Lőwy Antal.
 Neugebauer Nándor.

Óbecse :

Lévai Lajos.

Ókanizsa :

Bruck P. Pál.
 *Schwartz A.

- Oravicza :**
Kehrer L.
Wunder Károly.
- Orosháza :**
G. Szabó Lajos.
Pless N.
Veres Lajos.
- Orsova :**
Handl A.
*Handl József.
Tillmann R.
- Ószivacz :**
Sonnenfeld Ármin.
- Paks :**
Rosenbaum Miksa.
- Pancsova :**
Jovanovics testvérek.
*Kohn Samu.
Koszaniacs Miklós.
Vig Simon.
Wittigschlager Károly.
- Pankota :**
Bod József.
- Pápa :**
Ev. ref. főiskolai nyomda. (Bérlő
Kis Tivadar.)
Goldberger Gyula.
Nobel Ármin.
*Stern Rezső.
- Pécs :**
*Engel Izidor.
Hochrein J.
Pécsi irod. és könyvnyomdai r. t.
Püspöki lyc. kny. (Bérlő Madarász B.)
Taizs József.
Wessely és Horváth.
- Perjámos :**
*Hungária kny.
Pirkmayer Alajos.
Reimholz Ferencz.
- Petrozsény :**
Figuli Antal.
- Pozsony :**
Alkalay Adolf.
Angermayer Károly.
Eder István.
Freistadt Mór.
Grünfeld Lipót.
Hauser Samu.
Katholikus irodalmi részv.-társaság.
Lichtenfeld Salamon.
Mandel Győző.
Nasch Jakab.
Natali Magdolna.
- Pozsony (folytatás):**
Pesiwofsky János.
Richter Károly.
Schönberger Bernát.
»Westungarischer Grenzbote«
nyomdája. (Tul. Simonyi Iván.)
Wigand F. K. (Stromszky Emil.)
- Pöstyén :**
*Gipsz H.
- Predmér :**
*Links M. utóda: Rosenzweig H.
- Puchó :**
Reismann Mór J.
- Putnok :**
Gärtner Ignác.
- Püspökladány :**
*Deutsch Izrael.
- Ráczkeve :**
Csery István.
- Rákospalota :**
Deutsch Mózes.
*Fischer Dezső.
- Resicza :**
Eisler József.
Weisz Adolf.
- Rimaszombat :**
*Falvi Jenő.
Lévay Izsó.
Náray János Albert.
Rábely Miklós.
- Rózsashegy :**
Kohn Adolf.
Salva Károly.
- Rózsnyó :**
Kovács Mihály.
Sajóvidék nyomdája. (Tul. Hermann
Istvánné.)
- Rutka :**
*Böhm Albert.
- Sajósolymos.**
Bács Jánosné.
- Salgótarján :**
Friedler Ármin.
Polacsek Sándor.
- Sárbogárd :**
Spitzer Jakab.
- Sárospatak :**
Ev. ref. főiskola ny. (Tul. Steinfeld
Jenő.)

Sárvár :

Jakoby B. utóda Stranz János.

Sátoraljaújhely :

Hegyalja ny. (Tul. Alexander V.)

Landesmann Miksa és tsa.

Lővi Adolf.

Pannonia ny. (Tul. Ócskay László.)

Zemplén-nyomda. (Tul. Ehlert Gy.)

Segesvár :

Horeth Frigyes.

Jördens testv.

Selmeczbánya :

Bleyer Adolf.

Joerges Ágost özv. és fia.

Sepsiszentgyörgy :

Jókai nyomda részv. társ.

*Móricz István és Vajna Lajos.

Siklós :

Harangozó József.

*Minerva ny. (Tul. Klein F.)

Wessely és Horváth.

Sopron :

Binder Pál, ezelőtt Reininger Ármín.

Breiner E. fia.

Gellis Mór.

Petőfi-nyomda. (Tul. Zsombor Géza.)

Romwalter Alfréd.

Röttig Gusztáv.

Török Kálmán és Kremszner Károly.

Zollner és Ungár.

Stájerlak :

Hollschütz Frigyes.

Sümege :

Horvát Gábor.

Szabadka :

Bittermann József.

Braun Adolf.

Hirth Lipót és tsa.

Krausz és Fischer.

Szabados Sándor.

Székely Simon.

Szakolcza :

Teszlik és Neumann.

Szamosújvár :

Aurora-nyomda (tul. Todorán Endre.)

Gör. kath. egyházmegyei kny.

Szarvas :

Danszky Sándor.

*Kovács Károly.

Sámuel Adolf.

Szász-Régen :

Burghardt Dezső.

Schebesch Károly.

Szászsebes :

Stegmann János.

Winkler Gusztáv.

Szászváros :

Minerva-nyomda r.-t.

*Nulai J.

Schäser Anna.

*Szászvárosi kny. r.-t.

Szatmárnémeti :

*Grosz és Oesterreicher.

*Kalik és Szerémi.

*Kölcsey-nyomda.

Morvai János.

Nagy Lajosné.

Pázmány-sajtó.

»Szabadsajtó« ny. (Tul. Litteczky E.)

Weinberger testvérek.

Szécsény :

Glattstein Adolf.

Szeged :

Endrényi Imre.

Endrényi Lajos.

Engel Lajos.

Gönczi J. József.

Schulhof Károly.

Traub B. és társa.

Várnai Lipót.

*Wesselényi Géza.

Szeghalom :

Kovács Antal.

Szegzárd :

*Arva J.

özv. Báter Jánosné.

Lengyel Pál.

Ujfalussy Lajos utóda Molnár Mór.

Székelyhid :

Kohn Sámuel.

Székelykeresztur :

Szabó Kálmán.

Székelyudvarhely :

Becsek D. fia.

Betegh Pál.

Székesfehérvár :

Csitári G. E.

Debreczeni Gyula.

*Eisler Adolf.

Glück Mór.

Singer Ede.

Számmer Imre. (Tul. Heckenast

Kálmán.)

Számmer Kálmán.

Szempecz :

Fischer Náthán.

Szenicz :

Bezsó János és tsa.
Löffler József.

Szentendre :

Szent-Endre és vidéke ny. (Tul.
Schwarcz J.)

Szentes :

Farkas Eugénia.
Kecskeméti Szabó Kálmán és Vajda
Ernő.

»Szentes és Vidéke« I. könyv-
nyomda r.-t.

*Untermüller Ernő.

Szentgotthárd :

Ifj. Wellisch Béla.

Szepesváralja :

Buzás Dénes.

Szepsi :

Tóth István.

Szered :

*Schreiber Mór.
Sternér Dávid.

Szerencs :

Simon József.

Szigetvár :

Corvina ny. (Tul. Fried Dávid.)
Kozáry Ede.

Szikszó :

Blank Simon.

Szilágy-Cseh :

Berkovits Sándorné.

Szilágy-Somlyó :

Bölöni Sándor.
Heimlich Weisz Katalin.
Victoria ny. (Tul. Lázár János.)

Szillhadad :

*Fein Sámuel.

Szinyérváralja :

Vider Jakab.

Szolnok :

Bakos István.
Fuchs Lipót és fia.
*Hay és Grün (Várm. ny.).
Jász-Nagykún-Szolnokmegyei Lapok
nyomdája. (Tul. Vezéry Ödön.)
Wachs Pál.

Szombathely :

Bertalanffy József.
Egyházmegyei könyvnyomda.
Gábrriel Ágoston.
*Geist Márton.
Seiler H. utódai : Szele és Breitfeld.

Tab :

*Perl P. Pál.

Tapolcaza :

Lóvy B.

Tasnád :

Lövinger Lipót.

Tata :

Engländer József és társa.
Nobel Adolf.

Temesvár :

Beyer Róbert.
Csanádegyházmegyei könyvny.
Csendes Jakab.
Délmagyarorsz. könyvnyomda.
Freund Gyula.
Guttenberg-ny. (Tul. Wettel Ferencz.)
Mangold Sándor.
Messinger Sándor.
Moravetz és Weisz.
Pátria ny. (Tul. Csatóry Rezső és
ifj. Adám Ferencz.)
Roschek József és Eichler József.
Rosenberg Lajos.
Steger Ernő utódai.
Trautmann György.
Uhrmann Henrik.
Unio-könyvnyomda. (Tul. ifj. Steiner
Károly.)
Veres Sámuel utóda.

Tenke :

Mandel Ferencz.

Tiszafüred :

Goldstein L.
Kemény Arnold.
Weiszmann Samu.

Titel :

Czája Alajos.

Tokaj :

*Gestetner Adolf.

Tolna :

Weltmann Ignác.

Tolnatamási :

Jeruzsálem Ede.

Torda :

*Füssy és Sztupjár (ezelőtt Harmath J.)

Torna :

*Rosenblüth Simon.

Tornallya :

*Künstler J.

Törökbecse :

*Jovanovits Gergely.
Radák Jánosné.

Törökkanizsa :

*Bruck P. Pál.
Szegyakov Sándor.

Törökszentmiklós :

Rubinstein Sándor.

Trencsén :

Gansel Lipót.
Skarnitzl X. Ferencz.
Szold Henrik.

Trencsénbaán :

Back Armin.

Turkeve :

Özv. Fölföldy Györgyné.

Turócszentmárton :

Gasparik József.
Magyar nyomda. (Tul. Moskóczi
Ferenczné.)
Turócz-szt.-mártoni könyvny. r. t.

Ujarad :

Mayr Lajos.

Ujpest :

*Fuchs Antal és József.
*Krömer Alajos.
Salgó testvérek.
*Wagner Jenő.

Ujverbász :

Kovács János.

Ujvidék :

Fuchs Emil és társa.
Hirschenhauser Benő.
Hungária-ny. (Tulajdonos Fried-
mann Sándor.)
Ivkovics György.
Miletics Szvetozár.
Popovics testvérek.

Ungvár :

Gellis Miksa.
Jäger Bertalan.
Lévai Mór.
Székely és Illés.
Unio-kny. r. t. (Igazg. Kaminczky G.)

Vác :

*Kir. orsz. fegyintézeti nyomda.
Kohn Mór.
Mayer Sándor.

Vágújhely :

Brück Soma.
Horovitz Adolf.
*Löwysohn Manó.
Steinmann Jakab.

Verebély :

Hungaria kny. (tul. Neufeld Sándor.)

Verecz :

*Glaser Sándor.
*Guttman Sándor.
Kehrer Lajos.
özv. Kirchner J. E.
Petko-Pavlovics Milán.
Veronits József.

Veszprém :

Dunántuli kny. (Tul. Köves Béla és
K. Paur Ödön.)
Egyházmegyei könyvnyomda.
Krausz Ármin fia.
Népakarat nyomdája. (Tul. Takács
Szilveszter.)
*Pósa Endre.

Zalaegerszeg :

Breisach Sámuel.
Tahy Rozália és tsa.
Unger Antal.

Zalaszentgrót :

Nagy Sándor.

Zenta :

Barna János.
Beretka Imre.
Fekete Sándor.
Kabos Ármin.
Pléstity és Horvát.
Straub Ödön.

Zilah :

Krausz E. és tsa. (Tul. Nadler Bé-
niné, Krausz Eszter és Krausz
Lajos. Czégvezető Nadler Béni.)
Nadler Béni.
Seres Samu.
»Szövetség« kny. (Tulajd. Török
János, Szabó Lajos, Fejérdy Béla.
Üzletvezető: Szabó Lajos.)

Zólyom :

Nádasy Ferencz.
Schlesinger Ignác.
*Zólyom és Vidéke kny.

Zombor :

*Baits Vladimir.
Bittermann Sándor és fia.
Kollár József.
Oblát Károly.

Zsolna :

Bjel József és Jellinek József.
Horner Ferencz.
*Nürnberg Ármin.

Zsombolya :

Perlstein Fanny.
Wunder Rezső.

A Magyar Könyvszemle új folyama.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára 1893-ban a Magyar Könyvszemle új folyamát indította meg.

A folyóirat, mint a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának hivatalos kiadványa s a magyar bibliografia egyedüli szakközlőnye, 1876 óta áll a hazai tudomány érdekeinek szolgálatában. Első sorban a múzeumi könyvtár érdekeinek előmozdítására lévén hivatva, ismerteti annak egyes csoportjait; beszámol az évi gyarapodásról, a végzett munkáról és teljes megbízható képet ad a könyvtár belső életéről. Ismerteti a hazai és külföldi könyv- és levéltárakat, kiváló figyelmet fordítva ezek magyar és különleges bibliografiai vonatkozású anyagának felkutatására és közzétételére. Számot ad a hazai és külföldi könyvészeti irodalom termékeiről s figyelemmel kíséri a külföldi irodalom hazánkra vonatkozó kiadványait.

A Magyar Könyvszemle évnegyedes füzetekben, évenként márczius, június, szeptember és december hónapokban jelenik meg 24—26 ívnyi terjedelemben több műmelléklettel. Előfizetési ára egész évre 6 korona, a könyvtárosi forgalomban 8 kor.; egy-egy füzet ára 2 kor.

Az előfizetési pénzeket a **Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatala** fogadja el; a folyóirat szellemi részét érdeklő közlemények a **szerkesztő czimére** a **Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárába** küldendők.

A Magyar Könyvszemle régi és új folyamainak kötetei kaphatók *Ranschburg Gusztáv* könyvkereskedésében, Budapest, *IV. Ferencziek-tere 2.* A régi folyam 2—16. kötetének ára kötetenkint 4 korona, az új folyam 1—10. kötetének ára kötetenkint 8 korona. Az előfizetések ezentúl is a *Magyar Nemzeti Múzeum pénztári hivatalához* küldendők.

Megjelent és a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában kapható: *A hazai hírlapirodalom 1903-ban. I. A magyar hírlapirodalom, id. Szinnyei Józseftől. II. A nem magyar nyelvű hírlapirodalom, Kereszty Istvántól. III. Folyóiratok. Horváth Ignácztól. Függelék: A magyar nyelvű hírlapok és folyóiratok statisztikája, id. Szinnyei Józseftől.* Ára 1 kor. 10 fillér.

MAGYAR KÖNYVSZEMLE. — REVUE BIBLIOGRAPHIQUE HONGROISE.

Publiée par la bibliothèque du Musée National Hongrois
sous la rédaction de M. François Kollányi.

Quatre livraisons par an; prix du volume | Nouvelle série. XIII. volume. 1-ère
6 couronnes = 6 francs = 5 marcs. | livraison. Janvier—Mars 1905.

Sommaire.

Dr. André Veress. La bibliothèque du cardinal André de Báthori (Avec quatre fac-similés dans le texte.)	1
Alexandre Takáts. Travaux préparatoires à une nouvelle édition du »Tripartitum« en 1603.	27
Des bibliothèques de province hongroises en 1903	32
Indicateur officiel. Rapport sur l'état de la Bibliothèque du Musée National hongrois dans le dernier trimestre de 1904.	52
Littérature. Minerve Hongroise. III. année. Par — <i>sp</i> — Monographien des Kunstgewerbes. Bd. X. Par le <i>Dr. Paul Gulyás.</i> — Joseph Szinnyi, La vie et les oeuvres des écrivains hongrois. T. VIII. livr. 6—9. t. IX. et t. X. livr. 1—8. Par [<i>g.</i>] — David Székely, Bibliographie hongroise. Par — <i>ly</i> —, Louis Dézsi, Bibliographie des »Hymnes religieux« de Balassa et Rimai. Par le <i>Dr. Paul Gulyás.</i> — Das Breviarium Grimani. Par — <i>c.</i> — E. Rösler: Catalogue de la bibliothèque publique du Musée de Kassa. Par — <i>s.</i> — <i>l.</i> — Revue des périodiques étrangers	57
La littérature bibliographique hongroise dans le dernier trimestre de 1904. Par J. H.	75
Notices. Jean d'Illézy † (A. Á.). Assemblée générale de l'Association nationale des Musées et des Bibliothèques à Temesvár (T. II.). Exposition de reliures à la bibliothèque impériale de Vienne. La bibliothèque du comte Alexandre Apponyi à Lengyel (T). A l'histoire de l'imprimerie de Kassa (<i>Louis Kemény</i>). Instructions pour H. Buschman, imprimeur domanial des comtes de Nádasdy (<i>Dr. B. Iványi</i>). Les ventes de livres en Angleterre [<i>g.</i>]. Comment se défend le papier moderne (— <i>u</i> — <i>á</i> —). Des livres tures provenant de Bude à Mayence (<i>Aubert Gárdonyi</i>). Catalogue de la vieille bibliothèque hongroise à Halle. (<i>Ladislav Kováts</i>). Des livres saisis du comte Ladislav de Teleki et de Paul de Nyáry (<i>Ladislav Kováts</i>). Épitre du baron Joseph d'Orczy au comte de Széchényi (Victor Morvay). Le plus ancien imprimé de Gutenberg (*).	78
Changements dans l'état des imprimeries en Hongrie du 1. janvier au 31. mars.	96
Supplément. Les imprimeries hongroises en 1904.	1—16

Adresse de la rédaction et de l'administration: *Magyar Könyvszemle*
Budapest, Musée National Hongrois.